

Захист культурних цінностей

Військові настанови

Захист культурних цінностей

Військові настанови

Опубліковано у 2024 році Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, 7, п'ляс де Фонтенуа, 75352 Париж 07 SP, Франція

© ЮНЕСКО 2024

ISBN 978-92-3-000211-4

Ця публікація доступна у відкритому доступі за ліцензією Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/deed.uk>). Використовуючи вміст цієї публікації, користувачі погоджуються дотримуватися умов користування Репозиторієм відкритого доступу ЮНЕСКО (<https://www.unesco.org/en/open-access/cc-sa>).

Оригінальна назва: Protection of cultural property: military manual.

Видано у 2016 році Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та Міжнародним інститутом гуманітарного права.

Використовувані позначення та подання матеріалу в цій публікації не означають вираження будь-якої думки з боку ЮНЕСКО щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста чи регіону чи їх органів влади, або щодо делімітації їхніх кордонів або меж.

Ідеї та думки, висловлені в цій публікації, належать авторам; вони не обов'язково належать ЮНЕСКО і не створюють зобов'язань для Організації.

Автори: Роджер О'Кіф, Каміль Перон, Тофіг Мусаєв, Джанлука Феррарі

Графічний дизайн та дизайн обкладинки: MBE -MAIL BOXES ETC 205 Сан-Ремо, Італія для Міжнародного інституту гуманітарного права

Верстка та друк: RixTrans

Надруковано в Парижі, Франція

Ця публікація стала можливою завдяки щедрому внеску уряду Азербайджану.

Автори

Роджер О'Кіф

Університетський коледж Лондона, Великобританія

Каміль Перон

Міністерство оборони Франції

Тофіг Мусаєв

Міністерство закордонних справ Азербайджану

Джанлука Феррарі

Оперативний відділ карабінерів з охорони
культурних цінностей (TRC),
Італія

Зміст

I. Вступ	§§1–43
A. Призначення цих настанов	§§1–2
B. Важливість захисту культурних цінностей у збройному конфлікті для військових сил	§§3–6
C. Джерела міжнародних правил захисту культурних цінностей у збройному конфлікті	§§7–33
(i) Міжнародне право у період збройних конфліктів (loac)	§§7–11
(a) Гаазька конвенція 1954 року та перший і другий протоколи до неї	§§8–9
(b) Додаткові протоколи 1977 року до женевських конвенцій 1949 року	§10
(c) Міжнародне звичаєве право у період збройних конфліктів	§11
(ii) Міжнародне кримінальне право (icl)	§§12–19
(a) Воєнні злочини	§§13–17
(b) Злочини проти людяності	§§18–19
(iii) Міжнародне право прав людини (ihrl)	§§20–22
(iv) Конвенція про всесвітню спадщину	§§23–26
(v) Конвенція юнеско 1970 року	§27
(vi) Резолюції ради безпеки оон	§28
(vii) Бюлетень генерального секретаря оон 1999/13	§§29–31
(viii) Регіональні домовленості	§§32–33
D. Передовий військовий досвід захисту культурних цінностей у збройному конфлікті	§§34–37
E. Сфера застосування відповідних норм	§§38–40
F. Роль військового командування у забезпеченні захисту культурних цінностей у збройному конфлікті	§§41–43
II. Визначення «культурних цінностей»	§§44–55
III. Підготовчі заходи	§§56–70
A. Військові статuti або інструкції	§§56–61
B. Військова підготовка	§§62–65
C. Фахові військовослужбовці або особовий склад	§§66–70

IV. Захист культурних цінностей під час воєнних дій	§§71–162
A. Ідентифікація культурних цінностей	§§71–82
B. Вибір цілей у зв'язку з культурними цінностями	§§83–124
(i) перетворення культурних цінностей на об'єкт атаки	§§85–111
(a) Загальні правила	§§85–105
(b) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом	§§106–110
(c) Спеціальне правило для транспортування культурних цінностей	§111
(ii) Випадкова шкода культурним цінностям під час атаки	§§112–124
C. Знищення або пошкодження культурних цінностей під власним контролем	§§125–129
(i) Загальне правило	§§125–128
(ii) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом	§129
D. Використання культурних цінностей або їх близького оточення	§§130–141
(i) Загальне правило	§§130–138
(ii) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом	§§139–141
E. Небезпека для культурних цінностей в результаті військових дій	§§142–151
F. Присвоєння та вандалізм стосовно культурних цінностей	§§152–161
(i) Військовими силами	§§154–156
(ii) Іншими	§§157–161
G. Репресії стосовно культурних цінностей	§162
V. Захист культурних цінностей під час воєнної окупації	§§163–212
A. Поняття, початок та припинення	§§163–169
B. Загальні обов'язки окупаційної влади	§§170–175
C. Спільні з ворогуючими сторонами зобов'язання	§§176–194
(i) Ідентифікація культурних цінностей	§§177–178
(ii) Знищення або пошкодження культурних цінностей	§§179–181
(iii) Використання культурних цінностей або їх найближчого оточення	§§182–184
(iv) Привласнення та вандалізм стосовно культурних цінностей	§§185–194
(a) Військовими силами	§§185–186
(b) Іншими	§§187–194

D. Виключні зобов'язання окупаційної влади	§§195–212
(i) Підтримка компетентних органів	§§195–200
(ii) Заборона певних дій та запобігання їм	§§201–212
(a) Незаконний експорт, інше вивезення або передача права власності на культурні цінності	§§203–205
(b) Археологічні розкопки	§§206–209
(c) Модифікація та зміна використання культурних цінностей	§§210–212
VI. Відмітне Маркування культурних цінностей	§§213–224
A. Маркування культурних цінностей для спрощення розпізнавання	§§213–222
(i) Культурні цінності в цілому	§§213–218
(ii) Культурні цінності під спеціальним захистом	§219
(iii) Транспортування культурних цінностей	§220
(iv) Культурні цінності під посиленням захистом	§§221–222
B. Неправильне використання відмітної емблеми та подібних знаків	§§223–224
VII. Персонал, зайнятий захистом культурних цінностей	§§225–226
A. Повага до персоналу, зайнятого захистом культурних цінностей	§225
B. Ідентифікація персоналу, який займається захистом культурних цінностей	§226
VIII. Допомога в захисті культурних цінностей	§§227–241
A. Допомога та військові сили	§§227–228
B. Допомога від відповідних органів	§§229–238
(i) ЮНЕСКО	§§229–231
(ii) Комітет із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту	§§232–233
(iii) Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC)	§§234–236
(iv) Неурядові організації	§§237–238
C. Допомога через міждержавне співробітництво	§§239–241

Додаток I – Резюме

Додаток II – Реєстри та Списки

Додаток III – Емблеми

Додаток IV – Кримінальні справи про захист культурних цінностей в період збройного конфлікту

Скорочення та акроніми

CCAAA	Координаційна рада асоціацій аудіовізуальних архівів
CDE	Оцінка супутньої шкоди
IAC	Міжнародний збройний конфлікт
ICA	Міжнародна рада з архівів
ICBS	Міжнародний комітет Блакитного щита
ICC	Міжнародний кримінальний суд
ICL	Міжнародне кримінальне право
ICOM	Міжнародна рада музеїв
ICOMOS	Міжнародна рада з пам'яток і визначних місць
ICRC	Міжнародний комітет Червоного Хреста
ICTY	Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії
IFLA	Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ
IHL	Міжнародне гуманітарне право
IHRL	Міжнародне право прав людини
INTERPOL	Міжнародна організація кримінальної поліції
LOAC	Міжнародне право у період збройних конфліктів
MFA&A	Управління пам'яток, образотворчого мистецтва та архівів
MINUSMA	Багатовимірна інтегрована стабілізаційна місія ООН у Малі
NATO	Організація Північноатлантичного договору
NIAC	Неміжнародний збройний конфлікт

NGO	Громадська організація
NSL	Список об'єктів, які не підлягають удару
OMG	Управління військової адміністрації
ROE	Правила ведення бойових дій
RTL	Список обмежених цілей
SBAH	Державний комітет старожитностей та спадщини
SHAEF	Верховний штаб союзних експедиційних сил
SPIN	Спеціальні інструкції
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ЮНЕСКО	Організація ООН з питань освіти, науки і культури
UNOSAT	Оперативний супутник ООН
UNIFIL	Тимчасові сили ООН в Лівані
UNITAR	Навчальний і дослідницький інститут ООН
USCBS	Комітет Блакитного Щита США

Передмова

Ці настанови з'явилися в особливо слушний час, оскільки вони реагують на зростаючу потребу військових сил краще враховувати захист культурної спадщини під час збройних конфліктів.

Протягом останніх кількох десятиліть культура перемістилася на передову війни і як супутня втрата, і як мішень для воюючих сторін, що використовують її знищення для розпалювання насильства, ненависті та помсти. Руйнування завдає довгострокових ударів по суспільству, послаблюючи основи миру та перешкоджаючи примиренню після припинення бойових дій. Нещодавні конфлікти в Малі, Лівії, Ємені, Іраку та Сирії продемонстрували, що захист спадщини невіддільний від захисту людських життів. Знищення спадщини стало невід'ємною частиною глобальної стратегії «культурної чистки», яка спрямована на знищення всіх форм різноманітності. У цьому контексті військові повинні адаптувати свої інструменти, поведінку та навички, щоб захист спадщини враховувався як невід'ємна частина стійких стратегій побудови миру та безпеки.

Протягом останніх семи десятиліть ЮНЕСКО було розроблено інструменти встановлення стандартів, щоб держави-учасниці могли вирішити ці проблеми. Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у збройних конфліктах стала першою міжнародною угодою універсального характеру, яка зосереджена виключно на захисті культурних цінностей під час збройного конфлікту, зробила величезний внесок в захист культурної спадщини та надихнула на укладання наступних договорів, спрямованих на збереження такої спадщини. Після конфліктів 1990-х років Конвенція була посилена прийняттям у березні 1999 року Другого протоколу до неї, який посилює захист культурних цінностей під час збройних конфліктів, зокрема за допомогою нових механізмів для його реалізації в зоні бойових дій. Це було доповнено декількома іншими документами, зокрема Конвенцією ЮНЕСКО 1970 року про незаконний імпорт, експорт і передачу права власності на культурні цінності та Конвенцією UNIDROIT 1995 року про викрадені або незаконно вивезені культурні об'єкти, а також Конвенцією ЮНЕСКО про всесвітню спадщину 1972 року. Нещодавно, у 2015 році, держави-учасниці ЮНЕСКО прийняли повноцінну стратегію посилення діяльності ЮНЕСКО з захисту культури. Приклади відновлення мавзолеїв у Тімбукту, Малі, зруйнованих насильницькими екстремістами, навчання особового складу для миротворчих операцій ООН (MINUSMA) і нещодавнє засудження Ахмада Аль Факі Аль Махді

за воєнні злочини Міжнародним кримінальним судом – усе це свідчать про рішучість ЮНЕСКО просувати цю нову стратегію.

Конвенції та інші правові інструменти необхідні, але їх недостатньо для вирішення дедалі складніших ситуацій в місцях ведення бойових дій. Подібно до того, як культура знаходиться на передовій конфліктів, вона повинна бути на передовій миру. Щоб досягти успіху, потрібно розширити та переглянути традиційні підходи до захисту спадщини. Необхідно поєднати точки між культурними, безпековими та гуманітарними аспектами, повністю поважаючи повноваження та прерогативи кожного учасника. Збройні сили повинні приділяти особливу увагу та бути здатними забезпечити захист спадщини за складних обставин. Саме у цьому і полягає мета цих настанов, тобто окреслити практичне впровадження Гаазької конвенції 1954 року та Другого протоколу до неї, щоб дати можливість державам-учасникам у співпраці з ЮНЕСКО включити до своїх військових директив керівні принципи та інструкції щодо захисту культурних цінностей.

Усе це слід розглядати не як додатковий тягар для збройних сил, а як засіб досягнення та консолідації довгострокових цілей безпеки, зокрема соціальної єдності та примирення. Я переконана, що ці настанови стануть корисним посібником для майбутніх військових операцій.

Я хочу подякувати Міжнародному інституту гуманітарного права в Санремо за його внесок у випуск цієї публікації. Я також висловлюю свою вдячність уряду Азербайджану за його щедрі підтримку. Я настійно закликаю всі уряди використовувати цей документ для посилення спроможності своїх збройних сил реагувати на виклики, пов'язані із захистом культурних цінностей під час збройних конфліктів. Це не лише культурне питання. Це також стало імперативом безпеки.

Ірина Бокова
Генеральний директор ЮНЕСКО (2009-2017)

Передмова

Міжнародний інститут гуманітарного права з великим інтересом вітає ці військові настанови, опубліковані під егідою ЮНЕСКО, що знаменують собою значний крок до більш відчутного поширення та ефективного застосування принципів і правил, що регулюють міжнародний захист культурних цінностей у разі збройних конфліктів.

Знищення культурних цінностей під час збройних конфліктів було дуже поширеним явищем в останні роки з неодноразовими грубими порушеннями чинних міжнародних правових норм, спрямованих на збереження культурної спадщини всього людства. Такі злочини підкреслюють нагальну потребу заохочувати та забезпечити виконання Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року та Другого протоколу до неї 1999 року, а також загального міжнародного режиму щодо захисту культурних цінностей.

Міжнародний інститут гуманітарного права (незалежна організація, розташована в Санремо, Італія, яка заслужила міжнародну репутацію експертного центру навчання та досліджень у галузі міжнародного гуманітарного права) завжди приділяв особливу увагу цьому важливому та делікатному питанню. У 1984 році Інститут організував симпозіум з нагоди 30-ї річниці Гаазької конвенції 1954 року, а в 1986 році він провів семінар під назвою «Адаптація міжнародного права щодо захисту культурних цінностей до технічних розробок у зв'язку з сучасними засобами ведення війни». Нещодавно, у 2009 році, дотримуючись цієї традиції, Інститут долучився до багаторічного заходу за сприяння ЮНЕСКО, організувавши семінар на тему «Режим міжнародного захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту», який відзначив 10-ту річницю Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року. Цей семінар був спрямований на поширення знань про міжнародні правила захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів, а також на обмін інформацією та сприяння обміну досвідом між цивільними та військовими.

Зусилля, докладені Інститутом у цій галузі, також особливо актуальні щодо організації конкретних навчальних заходів. Щороку Інститут організовує навчальні курси з міжнародного гуманітарного права для міжнародних цивільних службовців і військових експертів з метою забезпечення глибокого розуміння принципів і правил, що стосуються захисту культурних цінностей у різних сценаріях міжнародних операцій.

Інститут Санremo радий включити ці військові настанови до своїх публікацій як важливий внесок у поширення та викладання міжнародного гуманітарного права з цієї гострої проблеми. Він і надалі вітатиме співпрацю з ЮНЕСКО в цій сфері.

Фаусто Покар
Президент Міжнародного інституту
гуманітарного права

I. Вступ

A. Призначення цих настанов

1. Ці настанови слугують практичним посібником із застосування збройними силами норм міжнародного права щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Вони поєднують орієнтований на військову тематику звіт про відповідні міжнародно-правові зобов'язання держав і окремих осіб із пропозиціями щодо передового військового досвіду на різних рівнях командування та під час різних етапів військових операцій, чи то наземних, морських чи повітряних.
2. Настанови не стосуються військових операцій, які не регулюються міжнародним правом збройних конфліктів, таких як військова допомога у зв'язку зі стихійними лихами або розгортання військових сил під час внутрішніх заворушень і напружених ситуацій. Хоча дещо з того, що зазначено в настановах стосовно поведінки збройних сил під час підготовки до збройного конфлікту та під час нього, можна було б з користю застосувати в інших контекстах, документ зосереджений на захисті культурних цінностей саме в контексті збройного конфлікту.

B. Важливість захисту культурних цінностей у збройному конфлікті для військових сил

3. Важливість захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту для військових сил є абстрактною, стратегічною та правовою.
4. Якщо говорити абстрактно, то культурні надбання становлять важливу частину культурної ідентичності окремих людей, спільнот, народів і всього людства. Це відчутне вираження незмінного стану людини та творчого генія, різноманітності та пам'яті людства. Збереження має важливе значення для добробуту та процвітання людини.
5. У стратегічному плані захист культурних цінностей під час збройного конфлікту є імперативом. Руйнування або пошкодження, якого можна уникнути, а також будь-яке незаконне привласнення культурних цінностей збройними силами, особливо іноземними військовими, а також їх грабежу іншими через

відсутність пильності цих сил, ставить під загрозу успіх місії. Це викликає ворожість місцевого населення, пропонує супротивнику потужну пропагандистську зброю, підриває підтримку на тилу та серед союзників для подальшого прагнення до перемоги, а в разі неспроможності запобігти та припинити мародерство забезпечує джерело доходу воєнних недержавних збройних формувань і терористичних організацій. Це також загострює конфлікт, ускладнюючи повернення до миру та подальше примирення. Навпаки, ефективною частиною стратегічних комунікацій може стати належна увага, спрямована на збереження культурних цінностей від знищення, пошкодження та всіх форм незаконного привласнення, у тому числі шляхом суворого дотримання законів збройних конфліктів. Це може завоювати серця та уми.

6. З правової точки зору, неспроможність військових сил під час збройного конфлікту вжити всіх заходів, передбачених міжнародним правом для захисту культурних цінностей, призводить, по-перше, до міжнародно-правової відповідальності їхньої держави. Ця держава може виявитися змушеною відшкодувати іншій державі або окремим особам за знищення, пошкодження або незаконне привласнення під час збройного конфлікту об'єктів, будівель і місць або історичного, художнього чи археологічного значення.

Наприкінці двох світових воєн від кількох переможених держав згідно з мирними договорами вимагалось матеріально компенсувати незаконне знищення або розграбування культурних цінностей. Наприклад, стаття 247 Версальського договору зобов'язувала Німеччину «надати Лувенському університету... рукописи, стародавні книги, друковані книги, карти та об'єкти колекції, що відповідають за кількістю та вартістю тим, які були знищені під час спалення Німеччиною Лувенської бібліотеки». У 1998 році Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй присудила близько 19 000 000 доларів США окремому кувейтському колекціонеру за знищення та грабежу його колекцій ісламського мистецтва та рідкісних книг іракськими військами, які вторглися та окупували його, які Ірак був змушений виплатити Радою Безпеки ООН. У 2009 році Комісія з розгляду претензій Еритреї та Ефіопії зобов'язала Ефіопію виплатити Еритреї 50 000 доларів США за навмисне пошкодження ефіопськими військами стародавнього еритрейського пам'ятника під час війни між цими двома державами.

Крім того, навмисне знищення, пошкодження або незаконне привласнення культурних цінностей під час збройного конфлікту може призвести до судового переслідування винних осіб за воєнні злочини і навіть злочини проти людяності.

Кілька обвинувачених перед Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі були засуджені за їх роль у систематичному знищенні та грабежі культурної спадщини на окупованій території. Нещодавно ряд обвинувачених у Міжнародному кримінальному трибуналі для колишньої Югославії були засуджені за навмисне знищення та пошкодження культурних об'єктів під час конфліктів на Балканах у 1990-х роках. Навмисне знищення культурних цінностей також було єдиною темою одного вироку, винесеного на сьогоднішній день Міжнародним кримінальним судом, і прокурор висловив зацікавленість у подальшому розгляді таких справ, якщо виникне нагода. Судові переслідування за воєнні злочини проти культурних цінностей також відбувалися на національному рівні.

Серед винних не лише особи, які фізично знищують, пошкоджують чи привласнюють майно, а й ті, хто іншим чином бере участь умисно в його знищенні, пошкодженні чи привласненні. Сюди також входять військові командири, які навмисно чи просто через недбалість не вживають усіх необхідних і обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень для запобігання чи придушення таких злочинів або передачі їх компетентним органам для розслідування та, у відповідних випадках, судового переслідування.

C. Джерела міжнародних правил захисту культурних цінностей у збройному конфлікті

(i) *Міжнародне право у період збройних конфліктів (ЛОАС)*

7. Основним джерелом міжнародних норм щодо захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів є міжнародне право у період збройних конфліктів (ЛОАС), також відоме як міжнародне гуманітарне право (IHL). Відповідні норми ЛОАС містяться в кількох багатосторонніх договорах і в міжнародному звичаєвому праві.

(a) *Гаазька конвенція 1954 року та Перший і Другий протоколи до неї*

8. Центральним елементом відповідного договірного права є Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту («Гаазька конвенція 1954 року») та Регламент виконання Конвенції, укладений у 1954 році.

Гаазька конвенція 1954 року доповнена двома факультативними протоколами, один з яких був укладений одночасно з Конвенцією в 1954 році і тепер відомий як Перший протокол, а інший є Другим протоколом, укладеним у 1999 році. Разом ці три договори забезпечують детальну міжнародно-правову базу для захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів, включаючи воєнну окупацію. Аспекти цієї бази детально описані в необов'язковій формі в Настановах виконання Другого протоколу 1999 року, які були схвалені та змінені Народою Сторін цього Протоколу.

9. Гаазька конвенція 1954 року встановлює двоступеневий режим захисту. Більшість її положень спрямовані на захист усіх об'єктів, будівель і місць, які кваліфікуються як «культурні цінності» згідно зі статтею 1 (див. §§44–49), тоді як декілька положень застосовуються лише до вибраної категорії культурних цінностей, які підпадають під т. зв. «спеціальний захист» (див. §§50–52). Зі свого боку та з кінцевою метою заміни спеціального захисту більш комплексною системою чи захистом Другий протокол 1999 року передбачає вибраний рівень культурних цінностей під «посиленим захистом» (див. §§53–55), рівень захисту, який доповнює той, що забезпечується Конвенцією та Другим протоколом для всіх культурних цінностей у значенні статті 1 Конвенції.

(b) Додаткові протоколи 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року

10. Короткі положення щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту можна знайти в статті 53 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року («Додатковий протокол I»), а також у статті 16 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо жертв неміжнародних збройних конфліктів 1977 року («Додатковий протокол II»). Як стаття 53 Додаткового протоколу I, так і стаття 16 Додаткового протоколу II, однак, стверджує, що вони не порушують положення Гаазької конвенції 1954 року та, де це доречно, інших відповідних міжнародних документів, серед яких можна зарахувати Другий протокол 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року. Цей пріоритет, у разі нормативного конфлікту з женеvським режимом, Гаазького режиму щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту підтверджується в резолюції 20(IV) Дипломатичної конференції з підтвердження та розвитку міжнародного гуманітарного права, що застосову-

ється в збройних конфліктах, Женева, 1974–1977 рр., прийнятої Дипломатичною конференцією 7 червня 1977 року.

(c) Міжнародне звичаєве право у період збройних конфліктів

- 11.** Навіть якщо держава не є учасником того чи іншого договору, що регулює захист культурних цінностей під час збройного конфлікту, вона залишається зв'язаною зобов'язаннями, накладеними звичаєвим міжнародним правом збройних конфліктів, тобто тим, що можна умовно назвати «неписаними» правилами міжнародного права, що були розвинуті з часом завдяки дотриманню між державами загальної практики, прийнятої як право. Що стосується культурних цінностей, то зміст цього звичаєвого міжнародного права у період збройних конфліктів значною мірою відображає норми, втілені в договірній формі в Гаазькій конвенції 1954 року та двох протоколах до неї.

(ii) Міжнародне кримінальне право (ICL)

- 12.** Важливим джерелом норм міжнародного права для захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів є міжнародне кримінальне право (ICL), частина міжнародного права, яка стосується кримінальної відповідальності осіб, а також прав і обов'язків держав у зв'язку з нею.

(a) Воєнні злочини

- 13.** Найактуальнішим зведенням норм ICL у нинішньому контексті є закон про воєнні злочини. Воєнний злочин – це порушення LOAC, яке веде до кримінальної відповідальності винного згідно з міжнародним правом, будь то звичаєвим або договірним. Винуватці воєнних злочинів можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в національному кримінальному, військовому чи цивільному суді, у своїй державі чи в іншій. Дійсно, різні договори LOAC зобов'язують держави-учасники переслідувати кримінальні порушення їх основних положень, у тому числі на екстериторіальній основі. Крім того, винні у воєнних злочинах можуть бути притягнуті до відповідальності в міжнародному кримінальному суді чи трибуналі.
- 14.** Як знищення, пошкодження, так і незаконне привласнення культурних цінностей під час міжнародного збройного конфлікту (IAC), включаючи воєнну окупацію, або неміжнародного збройного конфлікту (NIAC) може становити воєнний злочин, і багато злочинців були засуджені за такі злочини як національними, так і міжнародними кримінальними судами та трибуналами (див. додаток IV), серед яких Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі, Міжнародний

кримінальний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) та Міжнародний кримінальний суд (ICC).

- 15.** У деяких випадках відповідний військовий злочин може бути визначений у термінах, специфічних для культурних цінностей. Наприклад, Римський статут Міжнародного кримінального суду наділяє ICC юрисдикцією щодо військових злочинів у ІАС і НІАС, відповідно, як «навмисних атак на будівлі, присвячені ... мистецтву [або] науці ... [та] історичні пам'ятники, ... за умови, що вони не є військовими цілями». В інших випадках військовий злочин проти культурних цінностей може переслідуватися за більш загальним заголовком, таким як «знищення або захоплення власності противника, якщо таке знищення або захоплення не вимагається потребами війни» або «пограбування міста чи місцевості, навіть якщо вони взяті штурмом», згідно з Римським статутом.
- 16.** Згідно зі статтею 28 Гаазької конвенції 1954 року держави-учасниці зобов'язані «вживати в рамках своєї звичайної кримінальної юрисдикції всіх необхідних заходів для переслідування та накладення карних або дисциплінарних санкцій на тих осіб, незалежно від громадянства, які вчиняють або наказують вчинити порушенням ... Конвенції». Що більш важливо, у розділі 4 («Кримінальна відповідальність і юрисдикція») Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року визначено перелік військових злочинів, які називаються «серйозними порушеннями» Протоколу, включаючи порушення Другого протоколу та самої Конвенції. Він також покладає на держави-учасниці детальний перелік зобов'язань, включаючи судове переслідування на основі надзвичайної юрисдикції, стосовно осіб, підозрюваних у кримінальній відповідальності за серйозні порушення Протоколу. Крім того, без шкоди для статті 28 Конвенції, стаття 21 Другого протоколу зобов'язує держави-учасниці вживати «таких законодавчих, адміністративних або дисциплінарних заходів, які можуть бути необхідними для припинення» будь-якого навмисного використання культурних цінностей у порушення Конвенції або Другого протоколу та будь-якого навмисного незаконного експорту, іншого вивезення або передачі права власності на культурні цінності з окупованої території в порушення Конвенції чи Протоколу.
- 17.** Згідно з міжнародним правом, кримінальна відповідальність за військові злочини поширюється не лише на тих, хто фізично вчинив злочин, але й на тих, хто якимось чином навмисно бере в ньому участь, чи то шляхом наказу, допомоги, підбурювання чи іншого сприяння в ньому, або сприяння загальному плану це вчинити. Крім того, військові командири, які навмисно чи просто з

необережності не вжили всіх необхідних і обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень для запобігання чи придушення таких дій або передачі їх компетентним органам для розслідування та судового переслідування, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за воєнні злочини своїх підлеглих.

(b) Злочини проти людяності

- 18.** Навмисне знищення культурних цінностей на дискримінаційних підставах також може становити злочин проти людяності у вигляді переслідування, якщо воно вчинене як частина широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, і Нюрнберзький трибунал, і ICTY засудили винних за цим пунктом (див. додаток IV). Кілька судових палат ICTY так само постановили, що розкрадання державного чи приватного майна, яке включатиме культурні цінності, на дискримінаційній основі може, за відповідних обставин, становити переслідування як злочин проти людяності (див. Додаток IV).
- 19.** Як і у випадку з воєнними злочинами, кримінальна відповідальність згідно з міжнародним правом за злочини проти людяності охоплює не лише фізичних виконавців, а й тих, хто навмисно бере участь у злочинах якимось іншим чином, а також військових командирів, які навмисно чи з необережності не вжили всіх необхідних і обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень для запобігання чи придушення таких злочинів або передачі їх компетентним органам для розслідування та судового переслідування.

(iii) Міжнародне право прав людини (IHRL)

- 20.** Ряд гарантій згідно з міжнародним правом прав людини (IHRL) мають відношення до захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Найбільш загальноприйнятою є стаття 15(1)(а) Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, яка гарантує кожному право брати участь у культурному житті. Це право використовується для покладання на держави-учасниці Пакту зобов'язання «поважати та захищати культурну спадщину в усіх її формах під час війни чи миру», як сказано у Загальному коментарі № 21 Комітету з економічних, соціальних та культурних прав.
- 21.** Як зазначено у Загальному коментарі № 21, IHRL не припиняє застосовуватися під час збройного конфлікту. У той же час судова практика Міжнародного Суду ООН передбачає, що чи дотримувалася держава під час збройного конфлікту своїх зобов'язань IHRL щодо культурних цінностей, слід оцінювати за стандартами, передбаченими відповідними нормами LOAC.

- 22.** На практиці, коли мова йде саме про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту, збройним силам не потрібно самостійно займатися зобов'язаннями, накладеними IHRL, оскільки дотримання відповідних норм LOAC гарантує дотримання відповідних норм IHRL. Однак, таким же чином, порушення відповідного LOAC може додатково становити порушення IHRL.

(iv) Конвенція про всесвітню спадщину

- 23.** Станом на січень 2024 року 933 культурні об'єкти по всьому світу, що мають «видатну універсальну цінність», були внесені до «Списку всесвітньої спадщини» відповідно до Конвенції про захист всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року («Конвенція про всесвітню спадщину»), ухваленої під егідою ЮНЕСКО. Стаття 4 Конвенції про всесвітню спадщину зобов'язує держави-учасниці захищати будь-які культурні об'єкти на своїй території, на яку поширюється дія Конвенції, тоді як стаття 6(3) зобов'язує сторони не вживати жодних навмисних заходів, які можуть завдати шкоди, прямо чи опосередковано, будь-яким культурним об'єктам, які перебувають під захистом, розташованим на території іншої держави-учасниці.
- 24.** Конвенція про всесвітню спадщину не припиняє діяти під час збройних конфліктів. При цьому, за аналогією з відносинами між IHRL і LOAC, чи виконала держава-учасниця Конвенції про всесвітню спадщину своє зобов'язання щодо захисту культурних пам'яток на своїй території, на яку поширюється дія Конвенції, або своє зобов'язання не вживати навмисних заходів, які можуть завдати шкоди об'єктам, які перебувають під захистом, на території іншої сторони повинні бути оцінені у світлі відповідних норм LOAC.
- 25.** На практиці, як і у випадку з IHRL, коли йдеться про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту, військовим силам не потрібно самостійно займатися виконанням зобов'язань, накладених Конвенцією про всесвітню спадщину. Дотримання відповідних норм LOAC гарантує дотримання Конвенції про всесвітню спадщину. Однак, навпаки, порушення LOAC може надалі означати порушення Конвенції про всесвітню спадщину. Більше того, виносячи вирок особам, засудженим за воєнні злочини, пов'язані зі знищенням або пошкодженням культурних цінностей, як ICTY, так і ICC розглядали присутність об'єкта у Списку всесвітньої спадщини як додаткову тяжкість правопорушення.
- 26.** Варто зазначити, що Конвенція про всесвітню спадщину може фактично допомогти військовим силам дотримуватися правил LOAC. Внесення культурного об'єкта до Списку всесвітньої спадщини або до «попереднього списку», пода-

ного до Комітету всесвітньої спадщини, відповідно до статті 11(1) Конвенції, державою-учасницею та, якщо йдеться про сили в наявність на культурному об'єкті або поблизу нього Емблеми всесвітньої спадщини (див. додаток III) на практиці є переконливими показниками того, що об'єкт має достатнє значення для культурної спадщини відповідної держави, щоб вважатися «культурним надбанням» для цілей Гаазької конвенції 1954 р. та інші відповідні норми LOAC (див. §§44–49). Ці списки легко знайти в інтернеті.

(v) Конвенція ЮНЕСКО 1970 року

- 27.** Ключовим компонентом у міжнародно-правовій боротьбі з незаконним обігом культурних цінностей є Конвенція про заходи щодо заборони та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 року, прийнята знову ж таки під егідою ЮНЕСКО. Конвенція має опосередковане відношення до збройних сил, які беруть участь у збройному конфлікті, включаючи воєнну окупацію, двома способами, обидва з яких повинні служити стримуючим фактором для протиправної поведінки. По-перше, стаття 8 Конвенції збільшує ймовірність судового переслідування особового складу, який під час або після завершення строкової служби незаконно вивозить культурні об'єкти з однієї країни або контрабандою перевозить певні культурні об'єкти в іншу. Стаття 8 вимагає від держав-учасниць накладати покарання або адміністративні санкції на будь-яку особу, відповідальну за незаконний вивіз культурних цінностей зі своєї території або за незаконний імпорт на свою територію підтверджених культурних цінностей, викрадених з музею, громадських пам'яток тощо. По-друге, зобов'язання, взяті на себе державами-учасницями відповідно до статей 7 і 13, збільшують ймовірність того, що будь-які культурні об'єкти, які перебувають у продажу військовослужбовцями, що проходять службу, будуть конфісковані та репатрійовані. Згідно зі статтею 7(b)(ii), держави-учасниці зобов'язуються на прохання держави-учасниці походження вжити відповідних заходів для відновлення та повернення культурних цінностей, викрадених з музею, громадської пам'ятки або як і імпортовані після набрання чинності Конвенцією; і, відповідно до статті 13 (c), держави-учасниці зобов'язуються, відповідно до свого національного законодавства, приймати позов щодо повернення будь-яких викрадених культурних цінностей, поданий їх законними власниками або від їхнього імені. Відповідно до статті 13 (b), держави-учасниці зобов'язуються гарантувати, що їхні служби захисту спадщини співпрацюють у сприянні ретитуції їх законним власникам незаконно вивезених культурних цінностей. Щодо останнього, стаття 11 вимагає від держав-учасниць вважати незакон-

ним для цілей Конвенції примусовий експорт культурних цінностей, що прямо чи опосередковано є результатом воєнної окупації.

(vi) Резолюції Ради безпеки ООН

- 28.** Збройні сили, що діють згідно з мандатом, наданим Радою безпеки Організації Об'єднаних Націй, можуть виявитися зобов'язаними, уповноваженими або заохоченими цим мандатом вживати заходів щодо культурних цінностей.

У резолюції 2100 (2013) від 25 квітня 2013 року, якою Рада безпеки заснувала Багатовимірну інтегровану стабілізаційну місію ООН у Малі (MINUSMA), Рада вирішила, що MINUSMA має «допомагати перехідній владі Малі, якщо це необхідно та можливо, у захисті від атаки на культурні та історичні об'єкти в Малі у співпраці з ЮНЕСКО» і уповноважила її використовувати «всі необхідні засоби в межах своїх можливостей і районів дислокації» для виконання цього мандату. Рада також заохочувала MINUSMA «діяти уважно поблизу культурних та історичних пам'яток». Мандат було продовжено, а заохочення повторено в подальших резолюціях.

Крім того, поза контекстом операцій ООН можливо, що рішення Ради безпеки, обов'язкове для держав-учасниць ООН відповідно до статті 25 Статуту ООН, матиме прямі наслідки для проведення військових операцій щодо культурних цінностей.

У резолюції 1483 (2003) від 22 травня 2003 року, прийнятій під час бойової окупації Іраку коаліційними силами, Рада безпеки вирішила, що всі держави-учасниці ООН повинні «вжити належних заходів для сприяння безпечному поверненню до установ Іраку іракських культурних цінностей та інших предметів археологічного, історичного, культурного, рідкісного наукового та релігійного значення, які були незаконно вивезені з Національного музею Іраку, Національної бібліотеки та інших місць в Іраку після ухвалення резолюції 661 (1990) від 6 серпня 1990 року, в тому числі шляхом встановлення заборони на торгівлю або передачу таких предметів і предметів, щодо яких є обґрунтована підозра, що вони були незаконно вивезені». Рішення було спрямоване головним чином на запровадження державами-учасницями на їхній власній території обмежень на імпорт і заборону на продаж предметів культури, незаконно вивезених з Іраку. Однак його юридична сила також полягала в тому, щоб зобов'язати держави-учасниці, які мають військові сили в Іраку, забезпечити, щоб ці сили вжили відповідних заходів для сприяння безпечному поверненню таких об'єктів до іракських установ.

У резолюції 2199 (2015) від 12 лютого 2015 року Рада безпеки постановила, що всі держави-учасниці ООН повинні «вжити належних заходів для запобігання торгівлі іракськими та сирійськими культурними цінностями та іншими предметами археологічної, історичної, культурної, рідкісної наукової та релігійної цінності, незаконно вивезеними з Іраку з 6 серпня 1990 року та з Сирії з 15 березня 2011 року, в тому числі шляхом заборони транскордонної торгівлі такими предметами». Знову ж таки, хоча зобов'язання спрямоване на прийняття державами-учасницями правових та адміністративних заходів на їхній власній території, воно матиме наслідки для будь-яких військових сил, розгорнутих державами-учасницями в Іраку чи Сирії.

Загалом, там, де вони діють згідно з мандатом Ради безпеки, і навіть там, де ні, збройні сили повинні усвідомлювати будь-які наслідки відповідної резолюції або резолюцій для їх поведінки щодо культурних цінностей.

(vii) Бюлетень Генерального секретаря ООН 1999/13

- 29.** 6 серпня 1999 року Генеральний секретар ООН оприлюднив бюлетень 1999/13 (ST/SGB/1999/13) під назвою «Дотримання силами ООН міжнародного гуманітарного права», який набув чинності 12 серпня 1999 року. У бюлетені викладено те, що він називає «фундаментальними принципами та нормами міжнародного гуманітарного права, які застосовуються до сил Організації Об'єднаних Націй, які проводять операції під командуванням і контролем Організації Об'єднаних Націй». Ці фундаментальні принципи та норми, зазначені в розділі 1(1), застосовуються «до сил Організації Об'єднаних Націй, коли вони беруть активну участь у збройному конфлікті як комбатанти, у тій мірі та протягом тривалості їх участі», з тим наслідком, що вони застосовуються «під час примусових дій або в миротворчих операціях, коли застосування сили дозволено для самозахисту». Деякі з цих принципів і норм мають відношення до захисту культурних цінностей. Розділ 6(6) бюлетеня, абсолютний мінімум норм щодо поваги до культурних цінностей, передбачає, що силам Організації Об'єднаних Націй забороняється атакувати культурні цінності та вони не повинні використовувати такі цінності або їх найближче оточення для цілей, які можуть привести до їх знищення або пошкодження. Він також передбачає, що крадіжка, грабіж, незаконне привласнення та будь-який акт вандалізму, спрямований проти культурних цінностей, суворо заборонені. Розділ 6(9) забороняє силам ООН брати участь у репресіях проти об'єктів, зокрема культурних цінностей, які захищаються відповідно до розділу 6. Крім того, у розділі 5 бюлетеня повторюються різні загальні норми LOAC з наслідками для поведінки сил ООН щодо культурних цінностей. Вони включають заборону на атаки, які, як очікується, завдадуть випадкової шкоди цивільним об'єктам, що буде надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги, і зобов'язання вживати всіх необхідних запобіжних заходів для захисту цивільних об'єктів від небезпек, спричинених військовими операціями.
- 30.** На додаток до свого більш широкого значення, бюлетень Генерального секретаря дозволяє ООН виконувати зобов'язання щодо культурних цінностей, взяті нею перед державами перебування сил ООН. Наприклад, стаття 7(а) Угоди між Організацією Об'єднаних Націй і Ліваном про статус Тимчасових сил ООН у Лівані (UNIFIL), укладеної 15 грудня 1995 року, зобов'язує ООН забезпечити що UNIFIL проводять свої операції в Лівані з повною повагою до принципів і духу, зокрема, Гаазької конвенції 1954 року.

31. Важливо підкреслити, що військові сили, розгорнуті в санкціонованих ООН операціях під національним командуванням, а не командуванням і контролем ООН, залишаються підпорядкованими зобов'язанням LOAC, покладеним на їхню державу.

(viii) Регіональні домовленості

32. Можуть бути ситуації, коли військові дії додатково регулюються міжнародними нормами регіонального застосування. Ці норми можуть впливати з окремого регіонального договору. Наприклад, Договір про захист художніх і наукових установ та історичних пам'яток 1935 року, відомий як «Пакт Реріха», застосований як у мирний час, так і під час збройних конфліктів, залишається чинним між одинадцятьма американськими штатами. Так само такі норми можуть отримати свою обов'язкову силу з угоди про регіональну безпеку, установчого документа міжурядової організації регіонального характеру або з інших регіональних міжнародно-правових угод.
33. Збройні сили повинні завжди ознайомлюватися з будь-якими регіональними нормами, які можуть доповнювати обмеження міжнародного права, згідно з яким вони діють під час збройного конфлікту.

D. Передовий військовий досвід захисту культурних цінностей у збройному конфлікті

34. Передовий військовий досвід із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту можна взяти з низки джерел.
35. Приклади відповідного передового досвіду можна знайти в періодичних звітах про виконання, які держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року та Другого протоколу до неї 1999 року зобов'язані подавати в ЮНЕСКО. Інші можна почерпнути з низки інших звітів і матеріалів, підготовлених державами, міжнародними та неурядовими організаціями, а також з наукової літератури.
36. Факультативні нормативні документи, такі як декларації, рекомендації та настанови, прийняті міжнародними організаціями та договірними органами, можуть забезпечувати загальні принципи використання збройних сил для захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. До важливих документів у цьому відношенні належать Декларація ЮНЕСКО про навмисне знищення культурної спадщини, прийнята Генеральною конференцією Організації в

2003 році; Рекомендація щодо захисту рухомих культурних цінностей, прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 1978 р., і Рекомендація щодо міжнародних принципів, що застосовуються до археологічних розкопок, прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 1956 р.; і, стосовно Другого протоколу 1999 р. до Гаазької конвенції 1954 р., Настанови щодо виконання Другого протоколу 1999 р. до Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

- 37.** Нарешті, для збройних сил тих держав, які не є сторонами Гаазької конвенції 1954 року або одного чи обох із двох протоколів до неї, положення цих трьох договорів, зокрема Другого протоколу 1999 року, все ж можуть надавати наочні інструкції щодо захисту культурних цінностей у збройному конфлікті.

Е. Сфера застосування відповідних норм

- 38.** Що стосується держав, то Гаазька конвенція 1954 року та два протоколи до неї, а також Додаткові протоколи I та II 1977 року до Женевської конвенції зобов'язують лише ті держави, які є їх сторонами. Ці договори не можуть зобов'язувати держави, які не є їх сторонами (так звані «треті держави») без прямої згоди останніх. Навпаки, міжнародне звичаєве право у період збройних конфліктів є обов'язковим для всіх держав, принаймні в тій мірі, в якій вони не дотримуються позиції постійного заперечення певної норми. Однак ця відмінність має другорядне значення, коли йдеться про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту. Відповідні норми міжнародного звичаєвого права значною мірою віддзеркалюють норми, втілені для цілей договірного права в Гаазькій конвенції 1954 року та протоколах до неї. Як наслідок, незалежно від того, чи є вони учасницями Конвенції та одного чи іншого з двох протоколів до неї, держави в більшості випадків однаково зв'язані міжнародними звичаєвими нормами. Однак не кожне положення Гаазької конвенції 1954 року та двох протоколів до неї має звичайний еквівалент, і ці настанови чітко пояснюють, коли норма є обов'язковою лише як питання договірного права.

- 39.** У принципі, норми LOAC, застосовні у випадку ІАС, включаючи воєнну окупацію, і ті, що застосовуються у випадку NІАС, не обов'язково є однаковими. Але за винятком воєнної окупації, яка за визначенням існує лише в контексті ІАС, на практиці основні норми щодо захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту, незалежно від того, базуються вони на договорах чи звичаях, ідентичні між ІАС і NІАС. Поведінка стосовно культурних цінностей, яка вимага-

ється від збройних сил під час збройного конфлікту, є однаковою для всіх намірів і цілей незалежно від того, чи конфлікт є міжнародним або неміжнародним.

40. Нарешті, норми LOAC, що стосуються захисту культурних цінностей, однакові незалежно від того, чи ведуться військові операції на землі, на морі чи в повітрі.

F. Роль військового командування у забезпеченні захисту культурних цінностей у збройному конфлікті

41. Військові командири всіх рівнів несуть оперативну відповідальність за забезпечення того, щоб збройні сили дотримувалися норм LOAC і запроваджували передовий досвід захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту.
42. Обов'язки командирів не тільки оперативні. Вони також правові. Вони відображені у військовому законодавстві держави командира і караються за цим законом у разі невиконання командиром своїх обов'язків. Вони також закріплені міжнародним правом. Військові командири можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності згідно з міжнародним правом за воєнні злочини, злочини проти людяності та інші міжнародні злочини, вчинені внаслідок нездатності здійснювати належний контроль над силами під їх командуванням.

Історія містить численні приклади наказів, розпоряджень тощо від вищого командування, спрямованих на захист культурних цінностей під час кампанії. 29 грудня 1943 року, за кілька тижнів до висадки союзників в Анціо, генерал Ейзенхауер, тоді командувач союзниками в Середземному морі, видав загальний наказ № 68 («Історичні пам'ятки»), в якому викладалися докладні інструкції щодо військового використання та запобігання пограбування історичних будівель під час італійської кампанії та наголошення на серйозності злочинів проти культурних цінностей, щоб командири переконали весь особовий склад союзників. Загальний наказ № 68, який висвітлював подібний наказ, виданий штабом збройних сил союзників у квітні 1943 року, містив супровідний меморандум, у якому Ейзенхауер підкреслював, що він не хоче, щоб військова необхідність «приховувала млявість чи байдужість» і покладав відповідальність на усіх командирів забезпечити виконання його наказів. Ейзенхауер повторив ці пункти як Верховний Головнокомандувач Союзними експедиційними силами в директиві та меморандумі від 26 травня 1944 року, безпосередньо перед висадкою в Нормандії, в яких він наказав командувачам зберігати центри та об'єкти, що мають історичне та культурне значення, «за допомогою стриманості і дисципліни». Генерал Александер, Верховний головнокомандувач

штабу союзних сил на Середземноморському театрі, видав подібну директиву 12 січня 1945 року. Можна навести багато інших прикладів.

- 43.** Є цілий ряд способів, за допомогою яких командири можуть прагнути забезпечити, щоб сили під їхнім командуванням дотримувалися норм LOAC і використовували передовий досвід захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Різні способи можуть відповідати різним службам, розмірам сил, місіям, національним військовим традиціям тощо. Але суть залишається в тому, що воєнна доля культурних цінностей залежить від ефективного виправдання командуванням своїх оперативних і правових обов'язків.

II. Визначення «культурних цінностей»

Термін «культурні цінності», як визначено в Гаазькій конвенції 1954 року, означає рухоме або нерухоме майно, незалежно від походження чи власності, яке є світським чи релігійним і має велике значення для культурної спадщини держави. Приклади включають будівлі та інші пам'ятки історичного, художнього чи архітектурного значення; археологічні пам'ятки; твори мистецтва, старожитності, рукописи, книги та їх колекції; та архіви. Термін також охоплює будівлі для збереження або експонування та сховища для укриття рухомих культурних цінностей.

44. «Культурні цінності», як цей термін визначено в статті 1 Гаазької конвенції 1954 року, означає будь-яке майно, яке має велике значення для культурної спадщини певної держави. Приклади типів цінностей, які можна вважати культурними цінностями, наведені в статті 1 Конвенції. До них належать як нерухомі культурні цінності, тобто будівлі та інші пам'ятки історичного, художнього чи архітектурного значення, а також археологічні пам'ятки, так і рухомі культурні цінності, під якими розуміються твори мистецтва (такі як картини, малюнки, скульптури тощо), старожитності, рукописи та книги, як окремо, так і в колекціях, а також архіви. Як чітко зазначено у визначенні, культурне походження рухомого чи нерухомого майна, хто ним володіє та чи є воно релігійним чи світським за характером, не впливає на те, чи можна вважати його культурною цінністю. Те саме стосується його стану відновлення. Руїни є таким же культурним надбанням, як і палац у його первозданному вигляді. Також не має значення, чи знаходиться культурна цінність на землі чи під водою. Якщо це рухоме або нерухоме майно, яке має велике значення для культурної спадщини держави, воно є культурною цінністю.
45. Чи має конкретний об'єкт, споруда чи ділянка таку важливість – питання в першу чергу держави, на території якої вони розташовані. Якщо ця держава добросовісно вважає надане рухоме або нерухоме майно важливим для своєї культурної спадщини, це майно є «культурною цінністю».

- 46.** Проблема для військових планувальників і сил на місцях полягає в тому, що майже жодна держава-учасниця Гаазької конвенції 1954 року не вказує прямо, на користь потенційних сторін збройного конфлікту на своїй території, усі точні об'єкти, споруди та місця, які вона вважає «культурними цінностями», які захищаються Конвенцією та протоколами до неї. Може статися так, що держава-учасниця вказує на якусь нерухому чи рухому культурну цінність, розміщуючи на ній або на будівлі, в якій вона розміщена, відмітну емблему культурної цінності (див. §§213–218) чи іншу впізнавану емблему, але на практиці держава не прикріплює емблеми на кожному об'єкті своїх культурних цінностей, а більшість держав взагалі не використовують емблеми. Як варіант, чи вважає інша держава певне майно важливим для своєї культурної спадщини, можна в принципі з'ясувати шляхом звернення до державного реєстру національної культурної спадщини або подібного національного правового чи адміністративного інвентарного переліку, у випадку, якщо держава належним чином його веде. На практиці, однак, отримати доступ до реєстру чи інвентарного переліку культурної спадщини іншої держави може виявитися складним для військових планувальників і неможливим для сил на місцях.
- 47.** У разі виникнення сумнівів командири та інший особовий склад, які виявляють на території іншої держави рухоме чи нерухоме майно, що має історичне, художнє чи архітектурне значення, повинні виходити з припущення, що воно має велике значення для культурної спадщини цієї держави. Іншими словами, щоб забезпечити дотримання їхньою державою права у період збройних конфліктів і уникнути своєї особистої відповідальності за воєнні злочини, командири та інший особовий склад повинні розглядати всі об'єкти, споруди та місця, що мають історичне, мистецьке чи архітектурне значення на іноземній території, як «культурні цінності», захищені Гаазькою конвенцією 1954 року та двома протоколами до неї, а також міжнародним звичаєвим правом.

Для приблизного орієнтування, цифри, наведені тими кількома державами-учасницями Гаазької конвенції 1954 року, які їх навели, складають десятки тисяч одиниць нерухомих культурних цінностей у кожній державі, а коли йдеться про рухомі культурні цінності, вмісту від 100 до 250 музеїв, художніх галерей, бібліотек та архівів у кожній державі. Іншими словами, термін «культурні цінності», як це визначено в Конвенції, охоплює дуже великий спектр нерухомого та рухомого майна. Це точно не обмежується кількома вибраними шедеврами.

- 48.** Незважаючи на те, що у відповідних положеннях Додаткових протоколів 1977 року до Женевських конвенцій використовується інша термінологія, культурне майно, що захищається ними, фактично є тим самим, що й «культурна цінність», яка захищається Гаазькою конвенцією 1954 року та протоколами до неї.
- 49.** Слід підкреслити, що навіть якщо вони не є «культурною цінністю» у формальному сенсі, такі будівлі, як навчальні заклади, бібліотеки, архіви та місця відправлення культу, а також такі об'єкти, як твори мистецтва та книги, будуть захищені правом в період збройних конфліктів як, по різному, цивільні об'єкти, приватна власність тощо.

Термін «культурні цінності під спеціальним захистом» стосується культурних цінностей, занесених до «Міжнародного реєстру культурних цінностей під спеціальним захистом» відповідно до Гаазької конвенції 1954 року.

- 50.** Стаття 8 Гаазької конвенції 1954 року передбачає, що, за дотримання суворих умов, може бути поміщено під так званий «спеціальний захист» обмежену кількість сховищ для укриття рухомих культурних цінностей, центрів, що містять велику кількість культурних цінностей (так звані «центри, що містять пам'ятки»), а також інші нерухомі культурні цінності дуже важливого значення. Спеціальний захист надається такій цінності шляхом її внесення до «Міжнародного реєстру культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом», який веде відповідно до Конвенції Генеральний директор ЮНЕСКО. Міжнародний реєстр культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, легко знайти в інтернеті.
- 51.** З різних причин система спеціального захисту Конвенції завжди поширювалася на невелику кількість сховищ і центрів, що містять пам'ятки по всьому світу. На момент публікації загальна кількість культурних цінностей, які перебувають під спеціальним захистом, складалася з одного сховища для культурних цінностей у Німеччині, трьох у Нідерландах, дев'яти центрів з пам'ятками в Мексиці та всього Ватикану як центру з пам'ятками.
- 52.** Важливо зазначити, що положення Гаазької конвенції 1954 р., Першого протоколу до неї 1954 р. та Другого протоколу до неї 1999 р., які служать для захисту всіх об'єктів, споруд та об'єкти, що кваліфікуються як культурні цінності за змістом статті 1 Конвенції, застосовуються до культурних цінностей, які пере-

бувають під спеціальним захистом, так само, як і до будь-яких інших культурних цінностей.

Термін «культурні цінності під посиленням захистом» стосується культурних цінностей, занесених до «Міжнародного списку культурних цінностей під посиленням захистом» відповідно до Другого протоколу 1999 року.

- 53.** Відповідно до глави 3 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року, вибране коло «культурної спадщини, що має найбільше значення для людства», може за певних умов і на основі рішення, остаточно ухваленого Комітетом із захисту культурної спадщини у разі збройного конфлікту (див. §§232–233) поміщається під спеціальний режим так званого «посиленого захисту». Культурним цінностям надається посилений захист через внесення їх до так званого «Міжнародного списку культурних цінностей під посиленням захистом». Міжнародний список культурних цінностей під посиленням захистом можна знайти в інтернеті (див. додаток II).
- 54.** Оскільки система посиленого захисту є відносно новою, станом на грудень 2016 року лише 12 об'єктів у 7 державах-учасниках було внесено до Міжнародного списку культурних цінностей під посиленням захистом. Серед них два об'єкти в Азербайджані, три в Бельгії, три на Кіпрі, один у Грузії, один в Італії, один у Литві та один у Малі.
- 55.** Важливо зазначити, що положення Гаазької конвенції 1954 р., Першого протоколу до неї 1954 р. та Другого протоколу до неї 1999 р., які служать для захисту всіх об'єктів, споруд та об'єкти, що кваліфікуються як культурні цінності за змістом статті 1 Конвенції, застосовуються до культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом, так само, як і до будь-яких інших культурних цінностей.

III. Підготовчі заходи

A. Військові статути або інструкції

Держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні ввести в мирний час у свої військові статути або інструкції положення, спрямовані на забезпечення дотримання Конвенції, і повинні виховувати серед військовослужбовців своїх збройних сил дух поваги до культури та культурних надбань усіх народів. Держави, які не є учасниками Конвенції, повинні робити те саме.

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року повинні, у відповідних випадках, включити до своїх військових статутів настанови та інструкції щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Держави, які не є сторонами Протоколу, повинні робити те саме.

- 56.** Стаття 7(1) Гаазької конвенції 1954 року вимагає від держав-учасниць у мирний час вводити у свої військові статути чи інструкції необхідні положення для забезпечення дотримання Конвенції. Це також вимагає від них плекати в членах своїх збройних сил «дух поваги до культури та культурних надбань усіх народів». Стаття 30(3)(а) Другого протоколу до Конвенції 1999 року вимагає від держав-учасниць, «у відповідних випадках», включити до своїх військових правил те, що називають «настановами чи інструкціями» не просто про Другий протокол, але, в більш загальному плані, про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту. Ці зобов'язання мають вирішальне значення, оскільки в більшості випадків саме збройні сили будуть виконувати положення Гаазької конвенції 1954 року та Другого протоколу до неї 1999 року, а також, у більш загальному плані, норми LOAC щодо захисту культурних цінностей під час війни.
- 57.** Якщо держави не є сторонами Гаазької конвенції 1954 року чи Другого протоколу 1999 року, передовий досвід передбачає, що вони все ж будуть робити те, що передбачено статтею 7(1) першої та статтею 30(3)(а) останнього, враховуючи дуже велике практичне значення таких заходів.

- 58.** Особливо важливим з точки зору положень, необхідних для дотримання Гаазької конвенції 1954 р., Другого протоколу 1999 р. та інших норм LOAC щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту, є проголошення у військових силах і впровадження командирами своїм підлеглим «правила ведення бойових дій» (ROE). У військовій доктрині різних держав ROE мають різні форми, наприклад, у вигляді виконавчих наказів, наказів про розгортання, оперативних планів або постійних директив. Однак спільним для всіх ROE є те, що вони видаються компетентними військовими органами з метою окреслення обставин, за яких можуть бути задіяні військові сили, і обмежень, у яких вони повинні діяти для досягнення своїх цілей. ROE, які мають відповідати як нормам LOAC, так і національному законодавству, передбачають дозвіл і накладають обмеження на, серед іншого, використання збройних сил, позиціонування та розміщення сил, а також використання спеціальних засобів.
- 59.** Передовий досвід передбачає, що компетентні військові органи видають і впроваджують ROE, спеціально розроблені для захисту культурних цінностей, як нерухомих, так і рухомих, щоразу, коли їхні військові сили розгортаються в місцях ведення бойових дій. Є багато історичних прикладів оприлюднення ROE щодо захисту культурних цінностей під час військових дій.
- 60.** Коли йдеться про виховання в лавах їхніх збройних сил «духу поваги до культури та культурних надбань усіх народів», компетентні військові органи мають у своєму розпорядженні цілу низку методів.

Інноваційним засобом виховання в лавах збройних сил духу поваги до культури та культурних надбань усіх народів є колоди гральних карт, які виробляються та розповсюджуються Міністерством оборони США, урядом Нідерландів та Національним комітетом Нідерландів. Комісією ЮНЕСКО, а також Норвезьким директором культурної спадщини, Норвезькими збройними силами, Мистецькою радою Норвегії та ICOM Норвегії. Завдяки фотографіям рухомих і нерухомих культурних цінностей з усього світу, карти несуть різноманітні повідомлення, як практичні, так і надихаючі, серед останніх, зокрема:

- Культурна спадщина має загальнолюдську цінність. Наш спільний обов'язок захищати її.
- Важливо розуміти минуле – як своє, так і чуже
- Культурні цінності важливі для місцевої громади. Виявляйте повагу і отримуйте повагу у відповідь!
- Що б ви відчули, якби хтось пошкодив цю картину?

Іншим засобом може бути розміщення плакатів із таким же змістом у їдальнях польових баз.

Під час дислокації в Іраку у стабілізаційній місії з 2003 року польські війська проходили регулярні інформаційні тренінги, які проводили відряджені до підрозділу археологи, з лекціями та мультимедійними презентаціями з історії та культури Іраку, а також розповсюджували брошури про культурну спадщину країни.

- 61.** Там, де це можливо і доцільно, слід заохочувати військові сили, які дислокуються в незнайомому культурному середовищі, відвідувати або іншим чином спілкуватися з місцевими громадами, щоб отримати оцінку їхньої культури, включно з культурною спадщиною. Перед розгортанням необхідно запровадити певну форму «культурної обізнаності». Крім загрози культурним цінностям, мимовільна неповага до культури, в якій діють військові сили, становить загрозу життю солдатів і, зрештою, успіху місії.

В. Військова підготовка

Держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні включити вивчення Конвенції у програми військової підготовки. Держави, які не є учасниками Конвенції, повинні робити те саме.

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року повинні, у відповідних випадках, розробити та впровадити у співпраці з ЮНЕСКО та відповідними урядовими та неурядовими організаціями військову підготовку та освітні програми мирного часу щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Держави, які не є сторонами Протоколу, повинні робити те саме.

- 62.** Стаття 25 Гаазької конвенції 1954 року та стаття 30(З)(b) Другого протоколу до неї 1999 року зобов'язують держави-учасниці забезпечити своїм збройним силам підготовку та іншу освіту в мирний час із захисту культурних цінностей у збройних конфліктах. Подібні заходи настільки важливі для охорони культурних цінностей у воєнний час і для уникнення судового переслідування військово-службовців за воєнні злочини, що державам, які не є учасниками цих договорів, також рекомендується проводити таке навчання та підготовку.
- 63.** Є багато прикладів найкращого досвіду підготовки та навчання військових в захисті культурних цінностей під час збройних конфліктів

Різні держави лідирують у навчанні та, в деяких випадках, підготовці своїх збройних сил щодо захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів. Приклади включають Австрію, нещодавно з Директивою щодо військового захисту культурних цінностей і військового захисту культурної спадщини (грудень 2009 р.); Бельгію з курсом про місця та майно, які перебувають під захистом, для радників із права у період збройних конфліктів («*Les lieux et biens protégés*», CDCA-DCA-07, травень 2011); Сальвадор з посібником із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту («*Protección de los bienes culturales en caso de conflict armado. Convención de La Haya y sus dos protocolos. Versión Didáctica*», листопад 2000 р.); Італію, нещодавно з Директивою про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (SMD-UGAG-002/12, 2012); і Францію з Посібником із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту (PFT. 5.3.2 (EMP 50.655), 2015).

Нідерланди, Норвегія та США, на додаток до більш формальної освіти та підготовки своїх збройних сил щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту, розповсюдили колоди гральних карт (див. §60) із фотографіями культурних цінностей та правовими нагадуваннями, як от:

- Бібліотеки, архіви та музеї захищаються міжнародним правом.
- Купівля награваних артефактів є незаконною. Вони будуть конфісковані, і ви ризикуєте понести кримінальну відповідальність.
- Культурні цінності під водою захищаються законом і не підлягають вилученню!
- Міжнародне право вимагає від військових захищати культурну спадщину.

США також підготували кишеньковий посібник для своїх військовослужбовців щодо збереження спадщини. Збройні сили США, які навчаються у Форт-Драмі, штат Нью-Йорк, перед розгортанням потрапляють у середовище «заборони копання» й отримують можливість посеред копій археологічних та інших культурних пам'яток відпрацювати законну відповідь на використання ворогом культурних цінностей.

Один британський підрозділ з оборони об'єктів нерухомості включає археологічні «заборонені» зони у свою програму військової підготовки та побудував мобільний музей для відпрацювання сценаріїв грабежу.

Під час польської стабілізаційної місії в Іраку з 2003 р. археологи регулярно навчали військових з відповідного міжнародного права; розповсюджували брошури, в яких, серед іншого, детально описується належна поведінка поблизу археологічних розкопок та історичних пам'яток, а також правові наслідки купівлі артефактів і вивезення їх з Іраку; і навчали військову поліцію щодо запобігання та припинення незаконної торгівлі іракськими старожитностями, в тому числі шляхом навчання ідентифікації певних типів об'єктів.

- 64.** Зі свого боку, ЮНЕСКО було розроблено низку навчальних матеріалів для військового та пов'язаного з ними особового складу щодо захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів і стабілізаційних операцій. До них входять додатки до військових посібників щодо Другого протоколу 1999 року та буклет для військового та поліцейського особового складу, що входить до складу Бага-

товимірної інтегрованої стабілізаційної місії ООН у Малі (MINUSMA) під назвою *Захист культурної спадщини Малі* (2013 р.).

- 65.** ЮНЕСКО, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC) і деякі національні комітети Блакитного Щита (див. §§229-231 і 234-238) також готові надати інструкції військовим щодо захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів. Державам, яким не вистачає досвіду чи спроможності належним чином навчати чи тренувати свої збройні сили в цьому відношенні, рекомендується звертатися за допомогою до ЮНЕСКО, ICRC або, якщо такий є, до свого національного комітету Блакитного щита.

С. Фахові військовослужбовці або особовий склад

Держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні планувати або створювати в мирний час служби чи готувати фаховий особовий склад у своїх збройних силах, завданням яких є забезпечення поваги до культурних цінностей у разі збройного конфлікту та співпраця з цивільними органами влади, відповідальними за їх захист. Держави, які не є учасниками Конвенції, повинні прагнути робити те саме.

- 66.** Стаття 7(2) Гаазької конвенції 1954 року зобов'язує держави-учасниці у мирний час планувати або створювати служби чи готувати фаховий особовий склад у своїх збройних силах, обов'язком яких є забезпечення поваги до культурних цінностей у разі збройного конфлікту та співпраця з цивільними органами влади, відповідальними за їхній захист. Практичне значення тісного військового зв'язку з фахівцями такого роду настільки велике, що держави, які не є учасниками Гаазької конвенції 1954 року, повинні прагнути, як питання передового досвіду, планувати або створювати у своїх збройних силах подібні корпуси, завданням яких є захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.
- 67.** Посилання на «захист» у статті 7(2) стосується заходів, вжитих для захисту культурних цінностей від передбачуваних наслідків збройного конфлікту, таких як надзвичайний захист від пожежі чи руйнування конструкції та видалення або забезпечення належного захисту на місці рухомих культурних цінностей. «Цивільні органи влади, відповідальні за захист» культурних цінностей, включають компетентні національні органи влади на окупованій території.
- 68.** Немає вимоги щодо постійного формування відповідних служб за умови, що держава планує їх створення у мирний час у разі збройного конфлікту. Так само немає потреби, щоб будь-який фаховий член особового складу, відповідальний

за забезпечення поваги до культурних цінностей у разі збройного конфлікту, був штатним військовим спеціалістом. Держава може віддати перевагу призначити цю роль резервістам або особам, які беруть участь у військовій службі на початку конфлікту, особливо якщо такий особовий склад включає археологів чи інших відповідних фахівців з питань культурної спадщини у цивільному житті. Також не обов'язково, щоб такі особи були військовослужбовцями армії, флоту чи авіації. Натомість вони можуть належати до воєнізованих правоохоронних органів, таких як *Arma dei Carabinieri* в Італії, *Gendarmerie* у Франції або *Guardia Civil* в Іспанії. Більше того, немає жодних причин, чому держава не може доручати певні завдання, такі як консультування військових планувальників щодо орієнтування, особовому складу однієї служби, а інші завдання, такі як охорона музеїв і археологічних пам'яток на окупованій території, іншої. Переконливі міркування фахових знань і досвіду можуть на практиці диктувати це. Коротше кажучи, держава вільна організувати такі служби та особовий склад, як вважає за потрібне.

Найвідомішим історичним прикладом фахової служби та особового складу, передбаченого статтею 7(2) Гаазької конвенції 1954 року, була Американська комісія з захисту художніх та історичних пам'яток у Європі («Комісія Робертса») у Другій світовій війні та її офіцерів з питань пам'ятників, образотворчого мистецтва та архівів (MFA&A), або «фахівців з пам'яток». Комісія Робертса надала у розпорядження Генерального штабу армії США працівників музеїв та істориків у галузі мистецтва, які пройшли підготовку, були призначені в якості офіцерів-спеціалістів і відряджені до армійських штабів, щоб консультувати командирів щодо розташування та догляду за художніми та історичними об'єктами, будівлями та місцями розкопок на території, розташованій безпосередньо попереду або зайнятій військами США. Мета полягала в тому, щоб уникнути непотрібного знищення або пошкодження культурних цінностей, а також запобігти та, у разі необхідності, припинити та покарати грабіж або вандалізм стосовно такої цінності військами США чи місцевим населенням. У британській армії було створено еквівалентне відділення під керівництвом підполковника сера Леонарда Вуллі, радника з археології директора з цивільних справ військового відомства, який як цивільний археолог керував розкопками в Урі в Іраку в 1920-х роках. Однак ні США, ні Великобританія, а саме

Німеччина була піонером такої служби, заснувавши під час Першої світової війни корпус *Kunstschutz* (захист мистецтва), очолюваний провідним професором історії мистецтва.

Kunstschutz також був активним у Західній та Південній Європі під час Другої світової війни, інколи втручаючись, щоб контролювати розграбування культурних цінностей іншими німецькими підрозділами.

- 69.** Служби та особовий склад, яким доручено забезпечити захист культурних цінностей під час збройних конфліктів, сьогодні є в збройних силах багатьох держав.

Учасники *Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale* (штаб *Carabinieri* з захисту культурних цінностей або «ТРС»), спеціалізованого підрозділу *Arma dei Carabinieri*, воєнізованої поліції Італії, були успішно розгорнуті в зонах конфлікту, зокрема в Косово та Іраку, щоб запобігти грабежу та вандалізму культурних об'єктів і знайти викрадені артефакти. (Усі посилання на Косово слід розуміти в контексті резолюції Ради безпеки ООН 1244 (1999 р.).)

Офіцери зв'язку австрійської армії з військового захисту культурних цінностей (LO/milPCP), чії функції викладені в Австрійській директиві щодо військового захисту культурних цінностей і військового захисту культурної спадщини (грудень 2009 р.) і в директивах щодо військово-цивільної служби зв'язку армії (ZMVD), – це ще один приклад передового досвіду.

І США, і Польща поклалися на прикріплення до своїх військових підрозділів фахових археологів, щоб мати вплив на місцях.

- 70.** Під час розгортання на місії відповідні військові служби та особовий повинні підтримувати зв'язок не лише з компетентними цивільними органами влади, але й з іншими місцевими фахівцями з питань спадщини та місцевими громадами, щоб краще забезпечити захист культурних цінностей під час бойових дій.

IV. Захист культурних цінностей під час воєнних дій

A. Ідентифікація культурних цінностей

- 71.** Найбільш фундаментальними передумовами для захисту культурних цінностей під час військових дій є визначення того, що і де знаходиться культурна цінність, що підлягає захисту, та ефективне передача цієї інформації тим, хто бере участь у плануванні та виконанні військових операцій.
- 72.** Практичне завдання ідентифікації культурних цінностей на певній території відрізняється від юридичного питання про те, які саме об'єкти, споруди та місця, що мають історичне, мистецьке чи архітектурне значення на цій території, мають достатню важливість, щоб претендувати на захист як «культурні цінності». Для збройних сил може бути самоочевидним, якщо відомо про його існування та місце розташування, наприклад, певний музей є достатньо важливим для культурної спадщини відповідної держави, щоб захищати його як «культурну цінність», але ці збройні сили насамперед повинні знати про існування та розташування музею. Таким чином, найважливішим завданням, з яким стикаються військові, намагаючись захистити культурні цінності під час військових дій, є з'ясування того, чи існують на певній території об'єкти, споруди та місця, що мають історичне, художнє чи архітектурне значення, і де саме.
- 73.** Є різноманітні способи, за допомогою яких збройні сили можуть перевірити наявність і місцезнаходження культурних цінностей.
- 74.** Може статися так, що держава-учасниця Гаазької конвенції 1954 року вказує на певні культурні цінності, нерухомі чи рухомі, розташовуючи на них або на будівлі, де вони розміщені, відмітну емблему культурних цінностей (див. §§213–218). На практиці, однак, жодна держава не прикріплює емблему до кожного об'єкта своєї культурної цінності, а більшість держав взагалі не використовують емблему. Крім того, відмітна емблема є марною там, якщо її не видно неозброєним оком або за допомогою техніки для військових.

- 75.** Натомість військові планувальники можуть мати доступ до свого роду реєстру, переліку чи відомості, де держава перераховує всі об'єкти нерухомих культурних цінностей і всі сховища рухомих культурних цінностей, які становлять її національну культурну спадщину. Це частіше трапляється з культурною спадщиною власної держави військових, ніж з культурною спадщиною інших держав. Тим не менш, деякі держави в минулому надсилали до ЮНЕСКО, принаймні на початку військових дій, реєстри своєї національної культурної спадщини для розповсюдження іншим державам, і військові сили повинні завжди перевіряти у відповідних цивільних органів влади, чи був такий реєстр отриманий або чи доступний він іншим чином.
- 76.** Так само може бути, і можна очікувати, що це так і буде у випадку з культурною спадщиною власної держави збройних сил, що географічні координати або інші індикатори надаються, щоб дати можливість військовим планувальникам отримати принаймні приблизну основу для подальших дій. У рідкісних випадках, наприклад, Сальвадор, держава може надати ЮНЕСКО карти принаймні деяких культурних об'єктів для поширення на міжнародному рівні. В інших випадках, як у випадку зі «списком особливої уваги» Лівії, підготовленим у 2011 році генеральним секретаріатом Міжнародної ради музеїв (ICOM), або неофіційним списком «об'єктів, які не підлягають удару» (див. §98) для Алеппо, розповсюдженим у липні 2013 року організацією «Спадщина заради миру» та Блакитним Щитом Великої Британії, неурядові організації можуть оприлюднювати в інтернеті списки та розташування особливо важливих нерухомих культурних цінностей.
- У 2012 році Міністерство культури Малі за підтримки ЮНЕСКО випустило буклет під назвою *Passeport pour le patrimoine* (листопад 2012), який містить описи, карти, фотографії та географічні координати історичних споруд і місць, що захищаються на півночі Малі. Хоча буклет не призначений спеціально для військовослужбовців, він є корисним ресурсом для ідентифікації культурних цінностей, які захищаються Гаазькою конвенцією 1954 року та іншими нормами міжнародного гуманітарного права.
- 77.** Принаймні, існування та приблизні координати будь-яких культурних об'єктів, занесених до Списку всесвітньої спадщини, будуть доступні онлайн через веб-

сайт Конвенції всесвітньої спадщини, хоча Список не охоплює колекції рухомих культурних цінностей. Тим більше, інформація про існування та загальне місцезнаходження будь-якої культурної цінності, внесеної до Міжнародного реєстру культурних цінностей під спеціальним захистом або до Міжнародного списку культурних цінностей під посиленням захистом, буде легкодоступною онлайн (див. §§ 50–55 та додаток II). На вебсайті Конвенції всесвітньої спадщини також доступні «попередні списки», надіслані до Комітету всесвітньої спадщини державами-учасниками Конвенції (див. додаток II). Варто повторити, однак, що культурні об'єкти в цих різних списках і реєстрах складають лише крихітну частку нерухомих культурних цінностей, які захищаються в кожній державі під час збройного конфлікту Гаазькою конвенцією 1954 року та протоколами до неї, звичаєвим міжнародним гуманітарним правом та звичаєвим міжнародним кримінальним правом. Також важливо підкреслити, що будь-які надані координати будуть недостатніми для визначення цілі. Їхня цінність полягає більше в тому, щоб надати загальну вказівку на місцезнаходження відповідних об'єктів.

- 78.** Окрім цих сценаріїв, передовий військовий досвід ідентифікації культурних цінностей має різні форми, залежно значною мірою від фази військових операцій, під час якої ідентифікація проводиться.
- 79.** Підготовка до місії передбачає настільки широкі та ретельні консультації, наскільки це можливо, – у зв'язку з будь-якими фаховими службами чи особовим складом, створеним у збройних силах – між, з одного боку, військовими планувальниками та, з іншого боку, цивільними фахівцями з археології, історії, мистецтва історії та архітектури, кураторами музеїв, галерей, бібліотек, архівів і наукових колекцій, їхніми професійними асоціаціями, відповідними міжурядовими та неурядовими організаціями. Це вимагає повного використання наявних розвідувальних даних, а також доступних супутникових зображень, таких як ті, що надаються відповідно до меморандуму про взаєморозуміння від 2015 року між ЮНЕСКО та Програмою оперативного супутникового зв'язку ООН (UNOSAT) Інституту підготовки та досліджень ООН (UNITAR), разом з будь-яким іншим доступним дистанційним зображенням, таким як те, що пропонують безпілотні літальні апарати («дрони»). Мета полягає в тому, щоб заздалегідь створити якомога детальнішу карту та досьє «культурної території», на якій розгортатиметься кампанія, щоб полегшити військову підготовку до захисту культурних цінностей, виявлених під час конфлікту, чи то від повітряного чи артилерійського обстрілу, чи то внаслідок випадкового пошкодження під час будівництва польової бази, чи внаслідок грабежу злочинними угрупованнями.

- 80.** Але збір інформації – це лише перший крок. Зібрана інформація повинна бути передана в доступній формі тим, хто бере участь у плануванні та проведенні військових операцій. Як це буде зроблено, багато в чому залежатиме від військової операції, про яку йдеться. У разі прийняття рішень про вибір цілі передовий досвід передбачає складання та внесення до будь-яких відповідних військових баз даних офіційних списків «об’єктів, які не підлягають удару» (див. §98). У разі планування наземної атаки та подальшої воєнної окупації це може передбачати підготовку та розповсюдження детальних, спеціально позначених карт.

У співпраці з регіональними фахівцями та аналітиками екологічної географічної інформаційної системи (GIS) американські військові археологи підготували спеціальні археологічні карти Афганістану та Іраку для використання військовими силами, а мовний центр ВПС США переклав англійською мовою атлас, виготовлений Державною радою старожитностей Іраку.

- 81.** Інформація, зібрана та надана військовим планувальникам, повинна, де можливо, включати вказівку на порівняльну історичну, мистецьку чи архітектурну значущість об’єкта, споруди чи місця, щоб допомогти у будь-якому необхідному визначенні пріоритетів, а також в оцінці того, чи буде військова перевага, яка передбачається в будь-якій майбутній атаці, надмірною стосовно культурної цінності, яку представляє будь-яка передбачувана випадкова шкода культурним цінностям. Передовий досвід передбачає включення такої інформації в «оцінку супутньої шкоди», на яку покладаються ті, хто приймає рішення (див. §121).
- 82.** Коли війська знаходяться на землі або військові кораблі знаходяться на воді, може виникнути необхідність ідентифікувати інші культурні цінності, про існування, місцезнаходження чи характер яких як культурних цінностей не було відомо заздалегідь. Перевірка характеру об’єкта, споруди чи місця як культурного надбання може знадобитися, коли йдеться про об’єкти, споруди та місця, історичне, мистецьке чи архітектурне значення яких не є очевидним, наприклад, земляні споруди, що мають археологічну чи іншу історичну цінність (наприклад, могильні кургани, зрошувальні канали чи оборонні дамби), кам’яні баби, місцеві культурні об’єкти або місця або навіть вміст деяких колекцій чи архівів. Завдання оцінки культурної значущості об’єкта, споруди чи місця, че-

рез яке проходять військові сили і щодо якого вони не мають певності, покладається на фахівців. Те ж саме стосується встановлення точного географічного розміру місць археологічних розкопок чи інших історичних місць, периметри яких, можливо, не були належним чином зазначені компетентними національними органами. Збройні сили, які мають фахові служби або особовий склад, відповідальний за захист культурних цінностей, повинні в першу чергу вдатися до них. Ці служби та особовий склад можуть у свою чергу вважати необхідним або доцільним викликати на допомогу цивільних фахівців. У всіх випадках доцільним є звернення за консультацією чи іншою допомогою до ЮНЕСКО чи іншої відповідної організації чи установи. Але фахівці – не єдині особи, на яких військові сили могли б з користю покладатися для ідентифікації культурних цінностей. Місцеві громади, включаючи релігійних та інших лідерів, є цінним джерелом інформації про розташування та значення культурних цінностей, від історичних споруд до колекцій рукописів та архівів.

V. Вибір цілей у зв'язку з культурними цінностями

- 83.** інтеграція міркувань культурних цінностей у рішення про вибір їх як цілі є як міжнародним правовим зобов'язанням, так і практичною необхідністю. З юридичної точки зору це стосується двох різних питань. По-перше, особи, які приймають військові рішення, повинні оцінити, чи можна атакувати самі конкретні культурні цінності. Правова вихідна позиція, а в переважній більшості випадків кінцева точка, полягає в тому, що вибір культурних цінностей як цілі заборонено. По-друге, особи, які приймають військові рішення, повинні оцінити, чи можна очікувати, що будь-яка атака на законний військовий об'єкт, такий як військова база, завдасть випадкової шкоди культурним цінностям поблизу, яка буде надмірною стосовно конкретної та прямої військової переваги, яка очікується від нейтралізації мети. Обидва правила підкріплюються подальшими правилами, що стосуються здійснення атак.
- 84.** Лише завдяки встановленню та чіткому дотриманню формальних процесів визначення цілей наступний набір правил визначення цілей може забезпечити захист культурних цінностей під час атаки з повітря, моря чи землі.

(i) Перетворення культурних цінностей на об'єкт атаки

(a) Загальні правила

Забороняється атакувати культурні цінності, якщо вони не є військовою ціллю і немає реальної альтернативи для отримання подібної військової переваги.

- 85.** Одне з найбільш фундаментальних правил, які вимагають поваги до культурних цінностей під час воєнних дій, полягає в тому, що сторонам збройного конфлікту забороняється робити культурні цінності об'єктом атаки з землі, моря чи повітря, за винятком випадків, коли ці цінності становлять військову ціль і не існує можливої альтернативи для отримання подібної військової переваги. Немає жодного юридичного виправдання для атаки на культурні цінності, якщо на момент атаки вони не є військовим об'єктом або коли існують інші можливі засоби для отримання військової переваги, еквівалентної тій, що передбачається під час атаки на цінність. Навмисні незаконні атаки на культурні цінності є воєнними злочинами, і винні були засуджені за такі злочини як міжнародними, так і національними кримінальними судами та трибуналами.
- 86.** «Атака», за значенням права у період збройних конфліктів, означає акт насильства проти супротивника, будь то в нападі або обороні. Правило про те, що культурні цінності стають об'єктом атаки, стосується ситуацій, коли культурні цінності не перебувають під територіальним чи фізичним контролем атакуючої сторони.
- 87.** «Військовий об'єкт» визначається правом збройних конфліктів як «об'єкт, який за своїм характером, місцем розташування, призначенням або використанням робить ефективний внесок у військові дії та повне або часткове знищення, захоплення чи нейтралізація якого за обставин на той час пропонує певну військову перевагу». Як зрозуміло з визначення, тест є подвійним. Щоб становити військову ціль, культурні цінності повинні не лише робити ефективний внесок у військові дії за допомогою одного чи кількох факторів свого характеру, місця розташування, призначення чи використання, але, крім того, знищення, захоплення чи нейтралізація цих цінностей повинні, на час атаки, обіцяти певну військову перевагу атакуючій стороні. Визначення також наголошує, за допомогою слів «ефективний» і «певний» відповідно, що внесок у військові дії культурних цінностей і військова перевага, яку забезпечує їх вибір як цілей, мають бути конкретними, а не лише теоретичними чи спекулятивними. Посилання також стосується військових «дій», що означає фактичний бій, а не ширшого поняття військових «зусиль». Іншими словами,

культурні цінності повинні за своїм характером, розташуванням, призначенням або використанням сприяти бойовим діям. Важливо також підкреслити, що може змінитися те, чи може знищення, захоплення або нейтралізація культурних цінностей дати певну військову перевагу атакуючій стороні, і що відповідь на це питання має бути надана суворим посиланням на обставини, які панували під час атаки.

- 88.** За певних обставин культурні цінності можуть становити військову ціль, хоча такі обставини трапляються рідко. Можна сказати, що дуже конкретні культурні цінності, а саме історичні фортеці, історичні казарми, історичні арсенали та інші історичні об'єкти, побудовані для військових цілей, за своєю природою роблять ефективний внесок у військові дії. Проте, якщо вони виведені з експлуатації, таке майно краще характеризується своєю природою як історичної пам'ятки, а не військового об'єкта; і якщо він все ще перебуває на озброєнні, будь-який ефективний внесок, який він може зробити у військові дії, відбуватиметься через його використання, а не через його характер. Подібним чином, хоча переважна більшість культурних цінностей не може зробити ефективний внесок у військові дії через своє призначення, тобто «майбутнє цільове використання», історичний міст, історична залізнична станція чи історичний порт могли б зробити це. Загалом, однак, не можна очікувати, що інфраструктура, побудована в іншій епосі, сьогодні відіграватиме справжню військову роль. Що стосується місця розташування, то цілком можливо уявити, що розташування культурних цінностей на полі бою може служити для блокування лінії вогню атакуючої сторони. Тим не менш, будь-який внесок, який це робить у військові дії супротивника, можливо, краще розглядати як такий, що виникає внаслідок пасивного або фактичного використання культурних цінностей. Зрештою, можна очікувати, що культурні цінності зроблять ефективний внесок у військові дії, головним чином через їхнє використання, якщо взагалі. Іншими словами, використання для підтримки військових дій є основним виправданням, на яке може посилатися сторона збройного конфлікту, щоб виправдати атаку на культурні цінності. Сьогодні неможливо уявити, щоб сторона посилялася на природу культурної цінності з цією метою, навряд чи можна уявити, щоб вона посилялася на її призначення, і дуже мало ймовірно, щоб вона посилялася на її місцезнаходження.
- 89.** Важливо зазначити, що розміщення озброєної охорони на території культурних цінностей або поблизу них з метою їх захисту не означає їх використання для підтримки військових дій. Незважаючи на те, що Гаазька конвенція 1954 року чітко вказує на те, що стосується культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, цей принцип є загальним і застосовується до всіх культурних цінностей.

- 90.** Є різні способи, за допомогою яких супротивник може використати культурні цінності для підтримки військових дій. Найбільш очевидним є заняття позиції в межах нерухомих культурних цінностей, наприклад, використання історичної фортеці на вершині пагорба як оборонного реду або для розвідки поля бою, або розміщення снайпера на середньовічній дзвіниці чи мінареті. Інший варіант – використання нерухомих культурних цінностей для доступу до наступальної чи оборонної позиції або відходу з неї, наприклад, використання історичного мосту чи залізничної станції для підкріплення чи поповнення запасів. Інший спосіб – це зберігання зброї, іншої військової техніки чи боєприпасів у музеї, галереї чи історичному будинку.
- 91.** Однак у всіх таких ситуаціях важливо повторити три моменти.
- 92.** По-перше, використання стороною культурних цінностей для підтримки військових дій саме по собі не робить протилежною стороною законною атаку на цю культурну цінність. Культурні цінності, що використовуються для такої мети, можуть стати військовою ціллю лише за умови, що вони роблять ефективний внесок у військові дії.
- 93.** По-друге, який би внесок культурні цінності не могли зробити у військових діях і незалежно від того, як вони могли б це зробити, такі цінності становитимуть військову ціль лише в тому випадку, якщо їх повне або часткове знищення, захоплення або нейтралізація в обставинах, що панують на даний момент, забезпечує певну військову перевагу.
- 94.** Нарешті, те, чи культурні цінності становлять у той час військовий об'єкт, саме по собі є лише першою з двох перешкод, які необхідно подолати, перш ніж зробити їх об'єктом атаки, що стане законною. Навіть якщо культурні цінності є військовою ціллю, атака на них буде дозволена, лише якщо немає реальної альтернативи для отримання подібної військової переваги. Одним словом, атака на культурні цінності є крайнім заходом. Так, наприклад, якщо супротивник зайняв позицію в нерухомому об'єкті культурних цінностей, можна просто обійти його або встановити санітарний кордон навколо нього та чекати, поки сили противника всередині здадуться, або розгорнути снайперів нейтралізувати загрозу з боку озброєних осіб, не завдаючи шкоди культурним цінностям. Якщо супротивник використовує історичний міст або залізничну станцію для підкріплення або поповнення запасів, замість цього може бути можливим знищити або значно погіршити під'їзні дороги або залізничні колії навколо. Іншими словами, збройні сили повинні довго, наполегливо і нешаблонно думати про доцільність альтернативних курсів військових дій, перш ніж атакувати культурні цінності.

Сторони конфлікту повинні зробити все можливе, щоб переконатися, що атаковані об'єкти не є культурною цінністю.

- 95.** Реалізація кваліфікованої заборони атаки на культурні цінності на практиці залежить від підтвердження того, що будь-який об'єкт атаки не є культурною цінністю. Таким чином, сторони збройного конфлікту зобов'язані робити для цього все можливе.
- 96.** Здійсненність заходів для підтвердження того, що атаковані цілі не є культурною цінністю, залежатиме від обставин. Те, що розумно доступно для збройних сил шляхом перевірки цілей, може відрізнитися між запланованою атакою, де можуть бути доступні багаті розвідувальні дані, та негайним відкриттям вогню у відповідь у порядку самооборони. Подібним чином відсутність оборони «земля-повітря» і «повітря-повітря» може зробити можливою денну повітряну розвідку потенційних цілей на низькій висоті, тоді як запеклий зенітний вогонь або оборона винищувачів поблизу запропонованої цілі може змусити вдаватися до інших засобів для підтвердження характеру об'єкту. Незважаючи на змінні обставини, збройні сили повинні робити все можливе, щоб гарантувати, що вони не атакують культурні цінності, якщо тільки за обставин, що переважають на той час, такий об'єкт юридично не є військовою ціллю. Це вимагає зробити все можливе, щоб переглянути та оцінити всю доступну інформацію щодо цілі.
- 97.** У контексті запланованих атак важливе значення для підтвердження того, що об'єкти, які підлягають атаці, не є культурною цінністю, – це встановлення та регулярне використання процесів визначення цілей. Процес визначення цілей – це стандартизована покрокова процедура, за допомогою якої особи, які приймають військові рішення, приймають рішення щодо визначення цілей під час операцій.
- 98.** Вирішальним етапом будь-якого процесу визначення є «розробка цілі», на якому військові планувальники можуть накласти апріорні обмеження на вибір цілі. Одним із таких обмежень вибору цілей є те, що називається «списком об'єктів, які не підлягають удару» (або NSL), за допомогою якого військові планувальники заздалегідь виключають атаки на конкретні споруди чи території, серед яких ті, що захищені LOAC або будь-яким застосовним ROE, і ті, атака на які з інших причин була би небажаною за будь-яких обставин.

- 99.** Передовий досвід вимагає, щоб особливо важливі культурні цінності були включені до списку об'єктів, які не підлягають удару, для використання військовими планувальниками під час вибору цілей.

Списки культурних цінностей, які не підлягають удару, успішно використовувалися під час військових операцій в Іраку, Лівії, Сирії та Малі, у всіх країнах, багатих культурними об'єктами.

Складання таких списків має, де це можливо, залучати відповідних фахівців у сфері культурної спадщини та інших фахівців, таких як археологи, історики в галузі мистецтва та архітектури та куратори музеїв, а також відповідних неурядових організацій, серед яких будь-які відповідні національні комітет Блакитного Щита та ЮНЕСКО.

Процес планування цілей під час операції «Об'єднаний захисник» під час якої коаліція держав завдала повітряних ударів по наземних цілях у Лівії, є прикладом належної підготовки та впровадження списків культурних цінностей, які не підлягають удару. Спираючись на особисті контакти, серед яких були цивільні фахівці, співробітники оборонної розвідки зібрили початкову інформацію про культурні цінності для включення до такого списку. Паралельно та у співпраці не лише з лівійськими істориками та археологами, а й з низкою міжурядових, урядових та неурядових організацій, цивільні фахівці з Комітету Блакитного Щита США (USCBS) склали детальний список лівійських культурних об'єктів, які заслуговують на захист. Цей список було передано особам, відповідальним за визначення цілей, в оборонній розвідці та завантажено в базу даних цілей. Об'єкти зі списку USCBS разом з іншими об'єктами культурного значення, які вже є в базі даних, потім було внесено до офіційного списку тих, які не підлягають удару, на який спиралися під час визначення цілі. Згодом, через кілька днів після початку операції, Генеральний директор ЮНЕСКО передав листом Генеральному секретарю НАТО додатковий список лівійських культурних цінностей, які підлягають захисту.

Дуже рекомендується, щоб будь-яке залучення цивільних фахівців було інтегровано в процес планування цілей як стандарт, а не робилося на разовій основі.

Сторони конфлікту повинні скасувати або призупинити атаку, якщо стає очевидним, що ціллю є культурні цінності.

- 100.** Навіть найкраща доступна розвідка цілі може бути помилковою. Бувають також обставини, коли початкове рішення про атаку приймається в умовах суворих обмежень у часі з недостатньою можливістю для повного збору інформації. У будь-якому випадку подальша перевірка цілі може виявити, що ціль, яка підлягає атаці, є культурною цінністю. У таких випадках атакуюча сторона зобов'язана скасувати або призупинити атаку.
- 101.** Зобов'язання скасувати або призупинити атаку, якщо стає очевидним, що метою є культурна цінність, вимагає вибору засобів і методів атаки, які можна скасувати або призупинити. Якщо передовий військовий спостерігач дізнається, що наявні дані розвідки про ціль є помилковими, у тих, хто керує атакою або виконує її, повинна бути технічна можливість скасувати її, наприклад, шляхом виконання попередніх наказів, припинення вогню або підриву дистанційно керованого боєприпасу до того, як він досягне його ціль – або принаймні призупинити його. Те саме зобов'язання також передбачає правила використання, спеціальні інструкції (SPIN) або еквівалент, які вимагають, наприклад, від пілотів не виконувати свою місію, коли те, що вважалося військовим об'єктом, виявляється культурною цінністю, яка перебуває під захистом.

Якщо культурні цінності стають військовим об'єктом і немає реальної альтернативи, крім атаки на них, будь-яке рішення щодо атаки на цей об'єкт стороною конфлікту, зв'язаною Другим протоколом 1999 року, має прийматися офіцером, який командує силою, еквівалентною розміром щонайменше батальйону, якщо це дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, вирішує атакувати культурні цінності.

- 102.** Якщо культурні цінності стають військовою ціллю і немає реальної альтернативи, крім атаки на них, стаття 6(c) Другого протоколу 1999 року, застосовна як до ІАС, так і до NIAC, вимагає, щоб будь-яке рішення державою-учасницею або недержавною збройною групою, яка бореться з державою-учасницею з метою атаки на об'єкт, було прийнято офіцером, який командує силами, еквівалентними за розміром щонайменше батальйону. Логіка цієї норми полягає в тому, що чим вищий рівень прийняття рішень, тим ширший не лише доступ до відповідної інформації, але й оцінка конфліктних міркувань і досвіду особи, яка приймає рішення. Стаття 6 (c) послаблює цю процедурну вимогу, однак, якщо це дозволяють обставини.
- 103.** Практична важливість норми, викладеної в статті 6(c), полягає в тому, що вона має застосовуватися як питання передового досвіду, коли сторона збройного конфлікту не зв'язана Другим протоколом 1999 року.

Якщо культурні цінності стають військовим об'єктом і немає реальної альтернативи атаки, крім на них, будь-яка сторона конфлікту, зв'язана Другим протоколом 1999 року, яка вирішує атакувати ці цінності, повинна надавати ефективне завчасне попередження, коли дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, вирішує атакувати культурні цінності.

- 104.** Якщо культурні цінності стають військовою ціллю і немає реальної альтернативи, крім атаки на них, стаття 6(d) Другого протоколу 1999 року, застосовна як до ІАС, так і до NIAC, вимагає, щоб будь-якій атаці на культурну цінність передувало реальне попередження, коли це дозволяють обставини. Логіка норми подвійна. По-перше, якщо культурні цінності використовуються для підтримки військових дій, завчасне попередження дає супротивнику можливість припинити таке використання, внаслідок чого ці цінності більше не будуть служити військовим об'єктом і атаки потрібно уникнути. По-друге, у будь-якому випадку завчасне попередження дає противнику можливість вжити практичних заходів для мінімізації шкоди культурним цінностям або будь-яким рухомим культурним цінностям, які тут зберігаються, у тому числі шляхом переміщення останніх у безпечне місце або забезпечення їх належної охорони *на місці* (див. §§145–149).

105. Практична важливість норми, викладеної в статті 6(d), полягає в тому, що вона має застосовуватися як питання передового досвіду, коли сторона збройного конфлікту не зв'язана Другим протоколом 1999 року.

(b) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом

Сторонам конфлікту, зв'язаним Другим протоколом 1999 року, забороняється робити об'єктом атаки культурні цінності, які перебувають під посиленням захистом, якщо тільки:

- *через їх використання вони стають військовою ціллю;*
- *атака є єдиним можливим засобом припинення такого використання;*
- *вжито всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або в будь-якому випадку звести до мінімуму шкоду, завдану культурним цінностям; і*
- *якщо вимоги негайної самооборони не дозволяють, наказ про атаку віддають на найвищому оперативному рівні командування, ворожим силам видається реальне завчасне попередження, яке вимагає припинення використання, і ворожим силам надається обґрунтований час для того, щоб виправити ситуацію.*

106. Статті 12 і 13 Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року надають культурним цінностям, на які поширюється режим посиленого захисту, встановлений відповідно до глави 3 Протоколу, вищий рівень правового захисту від атаки, ніж той, яким користуються інші культурні цінності, хоча цей захист не є абсолютним. Крім того, передовий досвід свідчить про те, що ті кілька культурних цінностей, на які поширюється режим спеціального захисту, встановлений відповідно до самої Гаазької конвенції 1954 року, повинні розглядатися під час атаки так само, як культурні цінності під посиленням захистом.

107. У той час як інші культурні цінності можуть, відповідно до закону, стати військовим об'єктом через будь-який один або декілька аспектів їхнього характеру, розташування, призначення чи використання (див. §§87–94), культурні цінності під посиленням захистом юридично можуть становити військову ціль лише шляхом її використання. Тобто, навіть якщо їх характер, місце розташування або призначення можуть вважатися такими, що роблять ефективний внесок у військові дії, а їх повне або часткове знищення, захоплення чи нейтралізація, за обставин, що панують на той час, дає певну військову перевагу, культурні

цінності, що підлягають посиленому захисту, не можуть вважатися військовим об'єктом і, як наслідок, не можуть бути атаковані.

- 108.** Таким же чином культурні цінності, що перебувають під посиленим захистом, юридично становитимуть військову ціль, якщо своїм використанням вони роблять ефективний внесок у військові дії та їх повне або часткове знищення, захоплення чи нейтралізацію за обставин, що склалися на момент атаки, пропонує певну військову перевагу. Однак такі цінності не можуть піддаватися атаці, якщо лише атака не є єдиним можливим засобом припинення цього використання та вжито всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або, якщо це не вдасться, звести до мінімуму шкоду культурним цінностям. Навіть тоді, за винятком випадків, коли вимоги негайної самооборони не дозволяють, наказ про атаку має віддаватися на вищому оперативному рівні командування, атакуюча сторона повинна повідомити ворожі сили про свій намір атакувати об'єкт, якщо останні не припинять його використання для військових цілей, і атакуюча сторона надає ворожим силам обґрунтований період часу для припинення такого використання.
- 109.** Термін «вищий оперативний рівень командування» відноситься до вищого рівня прийняття військових рішень щодо бойових дій. Який це буде точний рівень, залежатиме від фактів, хоча порівняння з правилом, застосовним до культурних цінностей, які не перебувають під посиленим захистом, показує, що він має бути вищим, ніж офіцер, який командує силою, еквівалентною за чисельністю батальйону.
- 110.** Що стосується того, який саме обґрунтований період часу для припинення використання культурної цінності, це також залежатиме від фактів, хоча будь-який наданий період має бути реалістичним.

(с) Спеціальне правило для транспортування культурних цінностей

Сторонам конфлікту забороняється робити об'єктом атаки транспортні засоби, призначені виключно для перевезення культурних цінностей.

- 111.** Одним із способів захисту рухомих культурних цінностей від передбачуваних наслідків збройного конфлікту є переміщення їх із поблизу військових об'єктів у безпечне місце в межах або за межі країни, де розташовані такі культурні цінності (див. §§145–149). Стаття 12 Гаазької конвенції 1954 року містить положення з цього приводу, уточнюючи, що на прохання відповідної держави-учасниці культурні цінності можуть перевозитися в спеціальному режимі

під міжнародним наглядом. Згідно зі статтею 12(3), державам-учасницям категорично заборонено робити об'єктом атаки транспортні засоби, призначені виключно для перевезення культурних цінностей. Однак не лише державам-учасницям Конвенції заборонено нападати на засоби транспортування культурних цінностей наземним, морським чи повітряним шляхом. Оскільки рухомі культурні цінності, що перевозяться, ніколи не можуть стати ефективним внеском у військові дії, вони (і, відповідно, будь-який транспортний засіб, під час їх транспортування) ніколи не можуть вважатися військовою ціллю. Як наслідок, будь-якій стороні міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту, незалежно від того, чи є вона державою-учасницею Гаазької конвенції 1954 року, категорично заборонено робити об'єктом атаки транспортні засоби, призначені виключно для перевезення культурних цінностей. Крім того, ця заборона поширюється на будь-який транспортний засіб, призначений виключно для перевезення культурних цінностей, незалежно від того, чи користується він режимом транспортування, передбаченим статтею 12 Конвенції, який, як є, ніколи формально не використовувався.

(ii) Випадкова шкода культурним цінностям під час атаки

Заборонено здійснювати атаку, яка, як очікується, спричинить випадкову шкоду культурним цінностям, що буде надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги.

- 112.** Випадкова (або «супутня») шкода, завдана під час атак на в іншому випадку законні цілі, такі як зосередження військ і військові об'єкти, історично становила найбільшу загрозу культурним цінностям під час збройного конфлікту, принаймні з моменту появи сучасних форм бомбардування. Таким чином, одним із найбільш значних досягнень у правовому захисті культурних цінностей у воєнний час є норма, яка забороняє атаки, які, як очікується, завдадуть випадкової шкоди культурним цінностям, яка буде надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги. У деяких випадках такі атаки можуть вважатися воєнними злочинами.
- 113.** Заборона втілює в собі правило пропорційності, яке означає, що будь-яка випадкова шкода культурним цінностям, яка очікується під час атаки на військовий об'єкт, не повинна бути непропорційною до військової переваги, яку пропонує знищення, захоплення чи нейтралізація цілі. Як вказують слова «конкретний і прямий», що потрібно зважити проти очікуваної випадкової

шкоди культурним цінностям, так це відчутну, а не теоретичну чи спекулятивну, передбачену військову перевагу.

- 114.** У застосуванні до культурних цінностей це обчислення пропорційності передбачає як якісні, так і кількісні міркування. Вимірювання випадкової шкоди, заподіяної культурним цінностям, – це питання не лише кубічних метрів, але й, що дуже важливо, культурної цінності об'єкта, будівлі чи території, яким, ймовірно, буде завдано шкоди. У цьому світлі важливо, що рухоме або нерухоме майно, яке кваліфікується як культурна цінність, за визначенням має велике значення для культурної спадщини держави, на території якої воно розташоване (див. §§44–45). Мабуть, ще важливішим є те, що преамбула Гаазької конвенції 1954 року, як це відображено в резолюції 20 (IV) Женевської дипломатичної конференції, яка прийняла Додаткові протоколи 1977 року, і в незліченних заявах держав, міжнародних організацій і міжнародних судових органів, проголошує: що «заподіяння шкоди культурним цінностям, що належать будь-якому народу, означає шкоду культурній спадщині всього людства» і що «збереження культурної спадщини має велике значення для всіх народів світу». Оскільки елементи цієї культурної спадщини часто є незамінними, самої перспективи дуже значної конкретної та прямої військової переваги, у багатьох випадках величезної, на практиці буде достатньо, щоб виправдати атаку, яка, ймовірно, завдасть випадкової шкоди культурним цінностям.

Приклад застосування заборони на непропорційну випадкову шкоду культурним цінностям стався під час першої війни в Перській затоці в 1991 році, коли Ірак розташував два винищувачі поруч із стародавнім зикуратом в Урі. Командири коаліції вирішили не атакувати літаки «на основі поваги до культурних цінностей і переконання, що розміщення літаків поруч з Уром (без обладнання для обслуговування чи злітно-посадкової смуги поблизу) фактично вивело їх з ладу, тим самим обмеживши цінність їх знищення повітряними силами коаліції в порівнянні з ризиком пошкодження храму».

- 115.** Те, що стосується культурних цінностей загалом щодо випадкових пошкоджень, ще більше стосується культурних цінностей під посиленням захистом, які, згідно з формулюванням статті 10(а) Другого протоколу 1999 року, за визначенням є «культурною спадщиною найбільшого значення для людства».

Сторони конфлікту повинні вжити всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкову шкоду культурним цінностям.

- 116.** На практиці утримання від атак, які, як очікується, завдадуть надмірної випадкової шкоди культурним цінностям, залежить від відповідних засобів і методів атаки. Відображаючи це, сторони збройного конфлікту повинні вживати всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкову шкоду культурним цінностям. Подібно до заходів для перевірки того, що цілі, які підлягають атаці, не є культурними цінностями (див. §§95–99), доцільність запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або принаймні звести до мінімуму «супутню» шкоду культурним цінностям буде залежати від обставин.
- 117.** Посилання на засоби атаки стосується вибору зброї. У цьому відношенні можливі запобіжні заходи під час атаки, щоб уникнути або звести до мінімуму випадкову шкоду культурним цінностям, включають розгортання, де це можливо, високоточних боєприпасів, боєприпасів з невеликим радіусом вибуху та розлітання уламків тощо. Коли йдеться про протичовнову війну поблизу підводних культурних цінностей, зобов'язання вживати можливих запобіжних заходів у виборі засобів атаки змушує використовувати торпеди, якщо вони доступні, замість глибинних бомб.
- 118.** Посилання на методи атаки стосується способу, у який здійснюється атака. У цьому контексті запобіжні заходи під час атаки, щоб уникнути або звести до мінімуму випадкову шкоду культурним цінностям, можуть включати повітряні нальоти на низькій висоті вдень, напад з близької відстані замість бомбардування, залучення снайперів замість використання вибухівки або вогню з автоматичної зброї для нейтралізації ворожих комбатантів тощо, якщо це не створює неприйнятної ризику військових втрат.
- 119.** Як і у випадку із зобов'язанням перевірити, чи атаковані цілі не є культурними цінностями (див. §§95–99), дотримання збройними силами як заборони непропорційного випадкової шкоди культурним цінностям, так і зобов'язання вжити всіх можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або звести до мінімуму випадкову шкоду культурним цінностям,

змушує, в контексті запланованих атак, встановлювати та штатно використовувати процеси вибору цілей.

- 120.** У разі випадкової шкоди важливим елементом будь-якого процесу вибору цілей на етапі розробки цілі є обмеження у виборі цілей, що називається списком «обмежених цілей» (або RTL). Обмежена ціль – це законна військова ціль, атака на яку підлягає певним обмеженням, часто через її близькість до об'єктів, захищених відповідно до LOAC або відповідних ROE. Типове обмеження такого роду полягає в тому, що для будь-якої атаки на ціль має використовуватися певна зброя, щоб уникнути або принаймні звести до мінімуму випадкову шкоду.

Списки обмежених цілей, які включають міркування щодо культурних цінностей, успішно використовувалися під час військових операцій в Іраку, Лівії, Сирії та Малі, у всіх країнах, багатих на культурні об'єкти.

- 121.** У більш загальному плані передовий військовий досвід як на етапі розробки цілі, так і на етапі аналізу можливостей передбачає використання суворої методології супутньої шкоди у формі емпіричної «оцінки супутньої шкоди» (CDE), яка зазвичай враховує такі фактори, як тип зброї (включаючи дані про її точність, потужність, радіус вибуху та розлітання уламків), траєкторію польоту зброї, що доставляється повітрям, конфігурацію цілі, матеріали, з яких вона виготовлена, близькість до цілі осіб або об'єктів, захищених LOAC або чинним ROE, а також інші відповідні дані про таких осіб або об'єкти. CDE покращує як вибір цілей, так і пом'якшення шкоди, дозволяючи командирам більш поінформовано та точно зважувати військову перевагу, яку можна отримати шляхом нейтралізації цілі проти ризику та ймовірної тяжкості супутньої шкоди. Результати CDE можуть визначати рівень командування, на якому приймається рішення про вибір цілі. Переглядаючи CDE, командир може прийняти рішення взагалі не атакувати об'єкт або атакувати його за допомогою спеціальних засобів (таких як високоточні боєприпаси для високої точності або боєприпаси з проникаючим або затримуючим запалом для обмеження вибухової та осколкової шкоди) або спеціальними методами (наприклад, певний кут атаки).

Коли військові цілі в Римі бомбардували з повітря під час Другої світової війни, місії доручалися більш точним американським бомбардувальникам, а не британським літакам, і їх виконували спеціально підібрані досвідчені екіпажі.

Завдяки використанню високоточних боеприпасів і вибору цілей сили коаліції змогли в 2011 році знищити під час повітряної атаки радар, встановлений лівійськими урядовими силами на вершині давньоримського укріплення в Расаймергібі, поблизу Лептіс Магна, не пошкодивши укріплення.

Подальший передовий досвід був використаний в Малі в 2013 році, коли повстанці зайняли позиції в будинку, що примикає до мечеті Джінгуеребер у Тімбукту, об'єкта всесвітньої спадщини. Урядові сили та їхні союзники вирішили не завдавати авіаудару через стурбованість пошкодженням мечеті. Натомість виставили 122-міліметрову гаубицю, яку спеціально розташували таким чином, щоб можна було знищити будинок, не завдаючи шкоди мечеті. Операція пройшла успішно.

- 122.** Передовий досвід вимагає, щоб близькість і значимість культурних цінностей становили невід'ємні та належним чином зважені елементи будь-якої CDE. Лише через регулярну доступність і відповідну оцінку розташування, конфігурації, конструкції та історичної, художньої чи архітектурної важливості прилеглих культурних цінностей для осіб, які приймають рішення, можна уникнути випадкового пошкодження такої цінності або в будь-якому випадку звести її до мінімуму. Дійсно, передовий досвід наполягає на тому, що близькість культурних цінностей до військового об'єкта є підставою для внесення об'єкта до списку обмежених цілей, згідно з яким будь-яка атака на об'єкт повинна проводитись у суворих умовах щодо засобів і методів.

Сторони конфлікту повинні скасувати або призупинити атаку, якщо стає очевидним, що вона може завдати випадкової шкоди культурним цінностям, яка буде надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги.

123. Як і у випадку із зобов'язанням скасувати або призупинити атаку, якщо з'ясується, що ціллю є культурна цінність (див. §§100–101), зобов'язання скасувати або призупинити атаку, якщо стає очевидним, що вона, як очікується, завдасть випадкової шкоди культурній цінності, що була б надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги, вимагає вибору засобів і методів атаки, які можна скасувати або призупинити. Зобов'язання також передбачає відповідні ROE, SPIN або їх еквіваленти.

Коли під час Другої світової війни військові цілі в Римі бомбардували з повітря, екіпажі мали суворі вказівки повертатися на базу, не скидаючи бомб, у випадку, якщо видимість цілі була обмежена.

124. Варто підкреслити, що наведені вище правила щодо випадкової шкоди не тільки застосовуються до культурних цінностей під посиленням захистом, як і до будь-яких інших культурних цінностей, але також і те, що культурні цінності під посиленням захистом за визначенням «мають найбільше значення для людства».

С. Знищення або пошкодження культурних цінностей під власним контролем

(i) Загальне правило

Забороняється знищувати або пошкоджувати культурні цінності, які знаходяться під власним контролем, якщо це не вимагається військовою необхідністю.

125. Знищення або пошкодження культурних цінностей, що знаходяться під власним контролем збройних сил, заборонено, якщо тільки цього не вимагає військова необхідність. Це правило стосується оборонного знищення культурних цінностей, чи то для того, щоб перешкодити просуванню ворожих колон, щоб зачистити лінію вогню або щоб завадити прикриттю ворожих бійців, а також, тим більше, будь-якого знищення або пошкодження культурних цінностей з мотивів, відмінних від військових. Безпідставне знищення або безпідставне пошкодження культурних цінностей, тобто знищення або пошкодження без будь-яких військових мотивів, абсолютно заборонено. Також забороняється знищення або пошкодження, мотивоване недостатньо переконливим військовим обґрунтуванням, а також знищення або пошкодження, масштаби яких виходять за межі того, що вимагає переважна військова необхідність. Зни-

щення культурних цінностей, не виправдане військовою необхідністю, є воєнним злочином, і винні були засуджені за такі злочини як міжнародними, так і національними кримінальними судами та трибуналами.

- 126.** Імперативна військова необхідність передбачає відсутність реальної альтернативи для отримання аналогічної військової переваги. Як підкреслив генерал Ейзенхауер стосовно того, що зараз називають культурними цінностями, військова необхідність не є тотожною військовій зручності, і ця думка постійно повторюється у військових настановах і в практиці держав. Знову ж таки, збройні сили повинні серйозно, узгоджено та творчо продумати можливі альтернативні курси військових дій, перш ніж знищити або пошкодити культурні цінності, які знаходяться під їхнім контролем. Дійсно, сьогодні сторона збройного конфлікту бере участь у оборонному знищенні культурних цінностей лише у виняткових випадках, якщо взагалі береться за це.
- 127.** Імперативна військова необхідність також служить для калібрування масштабу будь-якого руйнування або пошкодження, викликаного військовими міркуваннями. Шкода культурним цінностям, спричинена зверненням на військові обставини, має бути лише в тій мірі, в якій це є вкрай необхідною мірою. Збройні сили повинні докласти всіх можливих зусиль, як до, так і під час виконання будь-якого оборонного знищення культурних цінностей, щоб звести до мінімуму шкоду для них.

Якщо сторона конфлікту, зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність знищити або пошкодити культурні цінності, що знаходяться під її контролем, рішення має прийняти офіцер, який командує силами, еквівалентними за чисельністю принаймні батальйону, якщо це дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність знищити або пошкодити культурні цінності, що знаходяться під її контролем.

- 128.** Див. §§104–105, з відповідними змінами.

(ii) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом

Сторонам конфлікту, зв'язаним Другим протоколом 1999 року, забороняється знищувати або пошкоджувати культурні цінності, що знаходяться під посиленням захистом, під їхнім власним контролем.

129. Коли збройні сили сторони конфлікту, зв'язаної Другим протоколом 1999 року, опиняються в ситуації, коли вони відповідальні за контроль над культурними цінностями під посиленням захистом, їм категорично заборонено знищувати або пошкоджувати їх. На відміну від юридичної ситуації щодо інших культурних цінностей (див. §§125–127), жодна вимога військової необхідності не може виправдати за законом оборонне знищення чи інше навмисне знищення чи пошкодження будь-якої культурної цінності під посиленням захистом, що перебуває під контролем своїх військових сил. *Тим більше*, заборонено ненавмисне знищення або пошкодження такої цінності.

D. Використання культурних цінностей або їх близького оточення

(i) Загальне правило

Забороняється будь-яке використання культурних цінностей або їх близького оточення для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту, якщо цього не вимагає військова необхідність.

130. Інше основоположне правило щодо поваги до культурних цінностей під час військових дій забороняє сторонам збройного конфлікту будь-яке використання культурних цінностей або їх близького оточення для цілей, які можуть спричинити знищення або пошкодження цих цінностей, за винятком випадків, коли таке використання настійно вимагається військовою необхідністю. Це означає, що немає жодного правового виправдання будь-якому використанню культурних цінностей або їх близького оточення під час війни, що може призвести до знищення або пошкодження цінностей, якщо це не має військової переваги або якщо існують можливі альтернативні засоби для отримання подібної військової переваги.

131. Це правило – більше, ніж просто кваліфікована заборона на використання культурних цінностей або їх близького оточення у воєнних цілях.

132. Посилання на будь-яке використання з цілями, які можуть призвести до знищення або пошкодження майна, означає, що це правило поширюється на фактичне або пасивне використання культурних цінностей у будь-який спосіб, який може викликати вогонь по них. Таким чином, це правило забороняє навмисне розміщення культурних цінностей на лінії вогню, наприклад, шляхом

відступу на позицію, закриту історичною спорудою від огляду протилежної сторони. Це правило також забороняє реальне включення історичної споруди чи території в оборонну лінію, як у випадку з німецькою «лінією Густава» навколо абатства в Монте-Кассіно під час Другої світової війни.

- 133.** Правило також забороняє використання не лише в бойових цілях. Якщо існує ймовірність того, що використання споруди культурного значення, як, наприклад, польовий штаб або склад зброї, піддасть її атаці, таке використання заборонено. Правило також забороняє розташовувати військові літаки в безпосередній близькості від культурних цінностей в надії захистити їх від атаки, як це зробив Ірак під час першої війни в Перській затоці в 1991 році.
- 134.** Для того, щоб порушити правило, для його використання навіть не потрібно піддавати культурні цінності атаці. Правило забороняє будь-яке використання, яке може завдати шкоди культурним цінностям під час збройного конфлікту, в результаті чого ймовірність більш ніж мінімального псування конструкції споруди, що має історичне, художнє чи архітектурне значення, і, тим більше, ризику вандалізму або грабiж через використання як штаб-квартири, казарми тощо, достатньо, щоб зробити таке використання неприпустимим. Те саме стосується розміщення табору на місці археологічних розкопок. Тим більше, культурні цінності не слід використовувати для тренувальної стрільби. Крім того, посилення на безпосереднє оточення цінності тягне за собою зобов'язання утримуватись від посадки гелікоптерів поблизу археологічних пам'яток, які можуть завдати шкоди місцю розкопок; від використання великовагового транспорту та розміщення великовагових контейнерів; від проведення земляних робіт, таких як вирівнювання ділянки, копання траншей, вигрібних ям і ям для паливних баків, а також наповнення мішків з піском і контейнерів «hesco»; від підриву трофейних боєприпасів тощо. Посилення на безпосереднє оточення також тягне за собою заборону на морі на будь-яке потенційно шкідливе використання під час війни надводних вод і морського дна навколо підводних культурних цінностей. Це має наслідки, серед іншого, для військових кораблів, що кидають якор, і діяльності підводних човнів.
- 135.** У всьому цьому, однак, важливо нагадати, що будь-яке подібне використання культурних цінностей не заборонено, оскільки цього настійно вимагає військова необхідність, тобто це забезпечує певну військову перевагу, і не існує жодної можливої альтернативи для отримання аналогічної військової переваги. Хоча такі обставини можна уявити, вони, ймовірно, будуть рідкісними, враховуючи низку можливих альтернатив, які зазвичай доступні для військових.

- 136.** Подібно до того, як розміщення озброєних охоронців на культурних цінностях або поблизу них з метою їх захисту не може зробити цей об'єкт військовою ціллю, так само використання об'єкта для цілей, які можуть піддати його знищенню або пошкодженню в разі збройного конфлікту, не роблять його таким. Незважаючи на те, що Гаазька конвенція 1954 року чітко вказує на те, що стосується культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, цей принцип є загальним і застосовується до всіх культурних цінностей.
- 137.** Докладніше про це правило в контексті воєнної окупації див. у §§182–184.

Якщо сторона конфлікту, зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність використання культурних цінностей для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту, рішення має прийняти офіцер, який командує силами, еквівалентними за чисельністю принаймні батальйону, якщо це дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність використання культурних цінностей для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту.

- 138.** Див. §§104–105, з відповідними змінами.

(ii) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом

Сторонам конфлікту, зв'язаним Другим протоколом 1999 року, забороняється будь-яке використання культурних цінностей, які знаходяться під посиленням захистом, або їх близького оточення для підтримки військових дій.

- 139.** Знову ж таки, на відміну від ситуації з іншими культурними цінностями (див. §§130–137), сторонам конфлікту, зв'язаним Другим Гаазьким протоколом 1999 року, абсолютно заборонено будь-яке використання культурних цінностей під посиленням захистом або їх близького оточення на підтримку військових дій. Жодні міркування військової необхідності не можуть юридично виправдати таке використання. Крім того, передовий досвід свідчить про те, що до тих небагатьох об'єктів культурних цінностей, які охоплюються режимом спеціального захисту, встановленим відповідно до самої Гаазької конвенції

1954 року, слід ставитися з точки зору їх використання так само, як до культурних цінностей під посиленням захистом.

- 140.** Заборона на використання культурних цінностей під посиленням захистом для підтримки військових дій поширюється на будь-яку сторону конфлікту, пов'язану Другим Гаазьким протоколом 1999 року, навіть якщо лише держава-учасниця, яка контролює цінність на момент надання посиленого захисту, що стаття 10(с) вимагає, як передумову для такого надання, зробити заяву, яка підтверджує, що цінність не буде використовуватися таким чином.
- 141.** Вираз «військові дії» стосується бойових дій. Іншими словами, абсолютна заборона на використання культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом, та їх близького оточення поширюється лише на використання для підтримки бойових дій. Але це не означає, що сторонам конфлікту, пов'язаним Другим Гаазьким протоколом 1999 року, дозволено використовувати культурні цінності під посиленням захистом для інших цілей, які можуть наразити їх на знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту. Загальні правила, застосовні до всіх культурних цінностей, починаються там, де припиняються будь-які спеціальні правила, застосовні до культурних цінностей під посиленням захистом. Як наслідок, як і у випадку з усіма іншими культурними цінностями, сторонам збройного конфлікту заборонено (на додаток до абсолютної заборони на їх використання для підтримки військових дій) будь-яке інше використання культурних цінностей під посиленням захистом, яке може призвести до їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту, якщо таке використання не вимагається військовою необхідністю, що означає, що немає реальних альтернативних засобів для отримання аналогічної військової переваги.

Е. Небезпека для культурних цінностей в результаті військових дій

Сторони конфлікту повинні, наскільки це можливо, вжити необхідних запобіжних заходів для захисту культурних цінностей, які знаходяться під їхнім контролем, від небезпек, які є результатом військових дій.

- 142.** Це не означає, що сторони збройного конфлікту повинні просто утримуватися від знищення або пошкодження культурних цінностей, які знаходяться під їхнім контролем, якщо цього не вимагає нагальна військова необхідність. Кожна сторона також несе позитивне зобов'язання вживати необхідних активних

заходів, наскільки це можливо, для захисту культурних цінностей, що знаходяться під її контролем, від небезпек, що є результатом військових операцій, що проводяться її власними силами або силами супротивника. Хоча ця вимога подібна до зобов'язання щодо захисту культурних цінностей від передбачуваних наслідків збройного конфлікту в статті 3 Гаазької конвенції 1954 року, як це детально викладено в статті 5 Другого протоколу 1999 року, зобов'язання вживати необхідних заходів для захисту культурних цінностей під своїм контролем проти небезпек, що виникають у результаті військових операцій, є більш широким. Воно не обмежується культурними цінностями в межах території держави, і є більш загальним.

- 143.** Обмеження зобов'язання тим, що можливе, не означає, що сторона може нічого не робити або може докласти лише символічних зусиль для захисту культурних цінностей. Зобов'язання є реальним, навіть якщо його застосування може змінюватися в залежності від терміновості військової ситуації та матеріально-технічного потенціалу.
- 144.** Загальне зобов'язання конкретизовано у двох наступних конкретних зобов'язаннях (див. §§145–151), хоча останні не вичерпують можливих застосувань загального правила.

Сторони конфлікту повинні, наскільки це можливо, вивезти культурні цінності з територій поблизу військових об'єктів або забезпечити їх належний захист на місці.

- 145.** Застосовуючи загальне зобов'язання вживати, наскільки це можливо, необхідних запобіжних заходів для захисту культурних цінностей, які знаходяться під їхнім контролем, від небезпек, що виникають у результаті військових дій, сторони збройного конфлікту повинні, знову ж таки, у максимально можливому обсязі, або вивезти культурні цінності з територій поблизу військових об'єктів або забезпечити їх належний захист *на місці*. Виконання цього зобов'язання не обов'язково та в ідеалі не покладається на військові сили. Будь-які необхідні рішення можуть і бажано повинні в кінцевому підсумку прийматися цивільними органами влади, і будь-які необхідні заходи з вивезення або захисту *на місці* можуть і повинні бути прийняті цими органами влади або іншими фахівцями. Але збройні сили можуть зіткнутися в першу чергу принаймні з вимогами зобов'язань і можуть бути покликані допомогти в їх виконанні.

- 146.** Знову ж таки, обмеження зобов'язання тим, що можливо, не означає, що сторона конфлікту може нічого не робити або докладати лише символічних зусиль. Зобов'язання є справжнім, навіть якщо те, що воно вимагає, може змінюватися залежно від військової ситуації та можливостей.
- 147.** Коли під контролем збройних сил опиняються колекції або сховища рухомих культурних цінностей, крихкість таких цінностей і спеціалізований характер необхідних знань і навичок вимагають прийняття рішення: перевезти цінності в безпечніше місце чи забезпечити їх захист на місці, де це можливо, у тісній консультації з відповідними цивільними органами влади; з фахівцями, серед яких будь-яка спеціалізована служба чи особовий склад, якому в збройних силах однієї сторони доручено захищати культурні цінності; з будь-якою відповідною міжурядовою чи неурядовою організацією; або з комбінацією вищезазначеного. Те ж саме стосується організації та виконання будь-якого вивезення або, альтернативно, будь-яких заходів захисту на території, у тому числі нерухомих культурних цінностей. Особливе значення в цьому відношенні мають служби ЮНЕСКО (див. §§229–231). Доречною також є стаття 1(vi) меморандуму про взаєморозуміння від 29 лютого 2016 року між ЮНЕСКО та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (ICRC), в якому зазначено, що ICRC «може допомогти у порятунку конкретних культурних цінностей, які знаходяться під неминучою небезпекою, наприклад, сприяючи евакуації колекцій та/або надаючи матеріали та обладнання, необхідні для вжиття надзвичайних захисних заходів». Така допомога має надаватися на прохання ЮНЕСКО або сторони конфлікту, повинна мати згоду всіх сторін конфлікту та надаватись у тісній консультації з зацікавленими місцевими суб'єктами, включаючи компетентні національні органи влади.
- 148.** Якщо, у рідкісних випадках, рішення про вивезення культурних цінностей у безпечне місце або забезпечення їх захисту *на місці* або будь-яке рішення щодо організації та виконання вивезення чи захисту *на місці* належить самим військовим силам, це повинно бути прийнято на настільки високому рівні оперативного командування, наскільки це можливо за даних обставин. Більше того, лише у найневідкладніших ситуаціях військові сили самі намагаються вивезти культурну цінність у безпечне місце або захистити її *на місці*, і в таких випадках необхідно вживати надзвичайної обачності. Рухомі культурні цінності, особливо старі книги та рукописи, так само легко пошкоджуються через некваліфіковане поводження та догляд, як і під час військових дій.

Є багато прикладів – від громадянської війни в Іспанії та Другої світової війни до останніх конфліктів в Афганістані, Іраку, Лівії, Малі та Сирії – успішного вивезення рухомих культурних цінностей під час війни з територій поблизу військових об'єктів, іноді за кордон. Те саме стосується захисту на місці як рухомих культурних цінностей, наприклад, шляхом зберігання в підвальних сховищах, так і нерухомих культурних цінностей, наприклад, за допомогою мішків з піском, облаштування куп землі для поглинання ударів і забивання дошками вікон. У більшості випадків, однак, критичні рішення приймалися, а виконання переміщення здійснювалося або ретельно контролювалося компетентними цивільними органами влади та технічними фахівцями, а не військовими силами.

- 149.** Франція, Швейцарія, Велика Британія та США передбачили законодавчі положення щодо розміщення на своїх відповідних територіях рухомих культурних цінностей, вивезених для зберігання із закордонних зон конфлікту. Але дуже мало ймовірно, що самі військові сили будуть змушені вирішувати, чи використовувати такі екстериторіальні «притулки».

Сторони конфлікту повинні, наскільки це можливо, уникати розміщення військових об'єктів поблизу культурних цінностей.

- 150.** В якості необхідного запобіжного заходу для захисту культурних цінностей, що знаходяться під їхнім контролем, від небезпек, що є результатом військових операцій ворогуючих сил, сторони збройного конфлікту повинні, наскільки це можливо, уникати розміщення військових об'єктів поблизу таких цінностей. Іншими словами, у тій мірі, в якій це допускає військова ситуація та інші відповідні фактори, сторона повинна утримуватися від розміщення поблизу культурних цінностей будь-якої передбачуваної військової цілі, такої як, серед іншого, кулеметна точка, артилерійська установка, ракетна установка, танк, склад зброї, польова база, штаб штабу, військова злітно-посадкова смуга, військовий літак, військово-морський док, військово-морське судно, радіолокаційна станція або радіо- чи мобільна телекомунікаційна вежа. Щодо того, що вважати «поблизу» культурних цінностей, немає жорсткої відстані. Це питання обґрунтованості в кожному конкретному випадку, і залежатиме певною мірою від боєприпасів, які, як можна очікувати, будуть використані проти конкретної цілі.

- 151.** Знову ж таки, кваліфікація «наскільки це можливо» не виправдовує той факт, що військові сили розміщують військові цілі там, де це зручно. Незважаючи на те, що зобов'язання може відрізнятись залежно від фактів, воно залишається юридичним обов'язком.

F. Присвоєння та вандалізм стосовно культурних цінностей

- 152.** Міжнародне право накладає на сторони збройного конфлікту два різних, але пов'язаних зобов'язання щодо незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей під час військових дій. Сторонам забороняється самостійно брати участь у будь-якій формі незаконного привласнення або вандалізму стосовно культурних цінностей. Крім того, сторони зобов'язані забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти будь-яку форму незаконного привласнення чи вандалізму щодо такого майна іншими особами. Обидва правила представляють дедалі важливіший захист культурних цінностей під час сучасних збройних конфліктів, як міжнародних, так і неміжнародних. Обидва є життєво важливими для успіху місії.
- 153.** Текст договору, з якого випливає твердження першого правила нижче, а саме стаття 4(3) Гаазької конвенції 1954 року, робить юридично зайвим посилання на «крадіжку, грабіж [або] незаконне привласнення» культурних цінностей. Включення трьох термінів там, де було б достатньо лише останнього – крадіжка й грабіж (обидва вони були формами незаконного привласнення) було лише для того, щоб уникнути сумнівів. Це мало на меті охопити всі види незаконного заволодіння культурними цінностями, незалежно від їх назви.

(i) Військовими силами

Забороняються будь-які форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей.

- 154.** Сторонам збройного конфлікту категорично забороняється під час військових дій брати участь у будь-яких формах крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей. Жоден привід вій-

ськової необхідності не може юридично виправдати таку поведінку збройних сил будь-якої сторони конфлікту. Подібна поведінка є воєнним злочином.

155. Командири повинні пояснити цю заборону та її наслідки своїм підлеглим за допомогою таких заходів, як оприлюднення загальних наказів, і повинні забезпечити суворе дотримання заборони шляхом застосування дисциплінарних санкцій і, у відповідних випадках, через передачу справи відповідним військовим або органи цивільної кримінальної юстиції з метою переслідування. Зокрема, командири повинні чітко вказати, що те, що солдат може вважати нешкідливим заволодінням сувеніром або невинним графіті, насправді є порушенням законів збройного конфлікту, за яке цей солдат може бути притягнутий до відповідальності за воєнні злочини. Командирам також рекомендовано переконати підлеглих, що суворе утримання від усіх форм крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей є важливим елементом успіху місії, оскільки такі дії гарантовано розпалюють невдоволення місцевих та можуть бути оприлюднені національними та міжнародними ЗМІ з руйнівними наслідками для світової громадської думки. Військовослужбовцям слід сказати, що про будь-які знахідки рухомих культурних цінностей вони повинні повідомляти відповідні органи.

156. Детальніше про це правило в контексті воєнної окупації див. §§185–186.

(ii) Іншими

Сторони конфлікту повинні забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти всі форми крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей іншими особами, у тому числі організованими злочинними групами.

157. На додаток до свого зобов'язання утримуватися від усіх форм крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей, сторони збройного конфлікту зобов'язані під час військових дій забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти вчинення всіх таких дій іншими особами, у тому числі організованими злочинними групами.

- 158.** Варто підкреслити, що зобов'язання забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти всі форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей іншими особами не обмежується лише воєнною окупацією (див. §§187–194). По-перше, воно застосовується під час міжнародного збройного конфлікту щодо території, яка утримується іноземними військовими силами, але ще не знаходиться під достатнім контролем, щоб стати воєнною окупацією. Держава не може виправдовувати свою неспроможність заборонити, запобігти або припинити крадіжку, грабіж чи інше незаконне привласнення та вандалізм щодо культурних цінностей будь-ким тим, що воєнна окупація ще не почалася. Тим не менш, заходи, які слід вважати достатніми та під силу збройним силам, можуть відрізнятися для, з одного боку, території під неконсолідованим контролем, де тривають бойові дії, та, з іншого боку, окупованої території. По-друге, зобов'язання забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти всі форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей іншими особами застосовується під час неміжнародного збройного конфлікту, у якому концепція воєнної окупації не існує.
- 159.** Зобов'язання щодо заборони будь-яких форм крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей іншими особами є суворим. Немає жодного виправдання для сторони збройного конфлікту, щоб не забороняти вчинення таких дій будь-ким у межах нинішньої зони операцій. Навпаки, зобов'язання запобігати та, якщо необхідно, припинити крадіжки, грабіж чи інше незаконне привласнення та вандалізм стосовно культурних цінностей іншими є зобов'язаннями найкращих зусиль або, синонімічно, належної обачності, що означає, що зобов'язання сторони не більше, ніж вживати всіх необхідних і обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень для запобігання або припинення таких дій. Той факт, що організовані злочинці чи будь-хто інший незаконно привласнює або руйнує культурні цінності, сам по собі не свідчить про те, що сторона конфлікту не виконала свій законний обов'язок. У той же час, зобов'язання сторони збройного конфлікту, безсумнівно, полягає в тому, щоб вжити всіх необхідних і обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень, щоб запобігти або, якщо необхідно, зупинити інших у незаконному привласненні або вандалізмі стосовно культурних цінностей. Сторона порушує свої міжнародні зобов'язання, якщо її збройні сили не роблять для цього все можливе.
- 160.** Командири повинні переконати підлеглих, що запобігання та, якщо необхідно, припинення всіх форм крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнен-

ня та вандалізму стосовно культурних цінностей іншими є важливим елементом успіху місії. Грабіж культурних цінностей є джерелом прибутку для ворожих недержавних збройних груп і терористичних організацій, тоді як вандалізм щодо культурних цінностей може призвести до загострення та продовження збройного конфлікту. Військовослужбовці повинні з належною серйозністю ставитися до припинення таких дій.

161. Докладніше про це правило в контексті воєнної окупації див. у §§187–194.

G. Репресії стосовно культурних цінностей

Забороняється робити культурні цінності об'єктом репресій.

162. У минулому одним із способів змусити ворожі військові сили дотримуватися LOAC були репресії. Репресія була заходом, який, на перший погляд, сам по собі був порушенням LOAC, але який був виправданий з точки зору міжнародного права, якщо він був вжитий з метою спонукати супротивника дотримуватись законів війни, і якщо він не був непропорційний. Так, наприклад, якщо одна держава бомбардувала незахищене місто в іншій державі, убивши тисячі мирних жителів, друга держава могла б стратити сотню військовополонених із військових сил першої держави як засіб «заохочення» першої держави до дотримання правил бомбардування. Однак з часом репресії поступово оголошуються поза законом відповідно до LOAC. Тепер, так само як заходи репресій проти військовополонених та інших є абсолютно забороненими, так само абсолютно заборонено робити культурні цінності об'єктом репресій. Жодні міркування передбачуваної військової необхідності не можуть юридично виправдати такі заходи, які в багатьох випадках становитимуть воєнні злочини.

V. Захист культурних цінностей під час воєнної окупації

A. Поняття, початок та припинення

- 163.** «Воєнна окупація», яку часто називають просто «окупацією», є окремим правовим станом у ІАС, який виникає, коли частина або вся територія держави потрапляє під контроль і передається під керівну владу військових сили іншої держави. Цей правовий стан несе з собою як права, так і обов'язки за LOAC для окупаційної влади. Ці права та обов'язки жодним чином не є наслідком передачі окупаційній владі суверенного права власності на окуповану територію. Воєнна окупація – це не те ж саме, що завоювання, яке вже не є законним засобом придбання державою права власності на територію іншої держави. Навпаки, міжнародне право покладає обов'язки на державу-окупанта, яка відображає статус окупанта як не більше ніж опікуна території, у тимчасовому переміщенні керівної влади суверена, а міжнародне право наділяє державу-окупанта правами головним чином, щоб дозволити виконувати таку роль опіки. Воєнна окупація, по суті, є моделлю утримування до відновлення правління суверена.
- 164.** Чи виникає правовий стан воєнної окупації є об'єктивним питанням міжнародного права, відповідь на яке залежить від того, чи відповідає міжнародно-правовий критерій воєнної окупації за фактами (див. §§167–169). Для цих цілей неважливо, чи вважає окупаційна влада себе просто окупантом чи чимось іншим. Окупаційна влада цілком може розглядати територію як свою власну або як незалежну територію. Однак важливим є не суб'єктивний погляд окупаційної держави, а об'єктивна позиція згідно з міжнародним правом. Якщо, згідно з міжнародним правом, ситуація є воєнною окупацією, держа-

ва-окупант нестиме відповідні зобов'язання та права згідно з LOAC, незалежно від того, приймає вона їх чи ні.

- 165.** Існують різні ситуації переміщення або доповнення суверенної влади над територією, які, хоча й не вважаються за міжнародним правом воєнною окупацією, фактично схожі з нею. Приклади включають стабілізаційні операції за мандатом Ради безпеки, під час яких один або кілька іноземних військових контингентів розгортаються на території держави-члена ООН для підтримки тимчасової цивільної адміністрації ООН або аналогічної цивільної місії. Згідно з міжнародним правом, право воєнної окупації не застосовується до таких операцій. Однак немає причин, чому національні військові контингенти, розгорнуті для таких операцій, не можуть (відповідно до умов мандату Ради безпеки та будь-якої необхідної згоди з боку територіальної держави) базувати свою поведінку, з відповідними змінами, на нормах LOAC, що регулюють воєнну окупацію, включаючи правила захисту культурних цінностей. Також немає жодних причин, чому, за інших рівних умов, поведінка військових контингентів у таких операціях не може розглядатися як передовий досвід щодо захисту культурних цінностей під час воєнної окупації.
- 166.** Само собою зрозуміло, але варто підкреслити, що воєнна окупація за визначенням не може існувати в контексті NIAC.

Територія вважається окупованою, коли вона фактично перебуває під владою ворожої армії. Окупація поширюється лише на територію, де така влада встановлена і може здійснюватися.

- 167.** Згідно зі звичаєвим міжнародним правом територія вважається окупованою, коли вона фактично перебуває під владою ворожої армії. Іншими словами, правовий стан воєнної окупації починається тоді, коли керівна влада територіального суверена, попередньої окупаційної сторони або будь-якої іншої сили, яка попередньо контролювала територію, змінюється керівною владою збройних сил іноземної держави. Ніяких формальних актів не потрібно. Це просте питання факту. Якщо ворожа армія фактично контролює територію за винятком будь-якої конкуруючої керівної влади, територія перебуває під воєнною окупацією у розумінні міжнародного права. Окупація починається в момент встановлення такого контролю і закінчується в момент відмови від нього або його втрати.
- 168.** Оскільки окупація визначається посиланням на встановлення територіального контролю, вона географічно поширюється лише на територію, де ця влада

була встановлена і може здійснюватися. Одним із наслідків є те, що вогнища триваючих або відновлених бойових дій можуть поширюватися на навколишню окуповану територію.

- 169.** Усунення попередньої влади не обов'язково означає розпад місцевої адміністрації. Цілоком може статися, що компетентні місцеві адміністративні органи, в тому числі ті, що відповідають за збереження та захист культурних цінностей, залишаться на місці та продовжуватимуть функціонувати. Воєнна окупація означає, що на час окупації ці органи влади перестають виконувати накази від усунених політичних органів.

V. Загальні обов'язки окупаційної влади

Держава-окупант повинна вжити всіх заходів у межах своїх повноважень для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку та цивільного життя, дотримуючись при цьому, за винятком категоричних перешкод, законів, що діють на окупованій території.

- 170.** Загальні зобов'язання держави-окупанта є подвійними і виходять із передумови, що окупант є не більш ніж тимчасовим опікуном території та її жителів. Обидва ці загальні зобов'язання мають наслідки, коли йдеться про захист і збереження культурних цінностей на окупованій території.
- 171.** Беручи насамперед друге загальне зобов'язання, окупаційна влада повинна поважати закони, що діють на окупованій території, якщо це не заборонено. У контексті культурних цінностей це означає, що окупаційна влада повинна залишити на місці та дотримуватися будь-яких законів щодо захисту та збереження нерухомих або рухомих культурних цінностей, які діють на території (включаючи її внутрішні води та, якщо здійснюється необхідний контроль, її територіальне море) до початку окупації. Це логічно означає, що окупант повинен дозволити компетентним місцевим органам влади виконувати будь-які обов'язки або користуватися будь-якими правами, які вони можуть мати відповідно до таких законів.
- 172.** Наслідком цього загального зобов'язання є те, що окупаційна влада повинна, за винятком випадків, коли це абсолютно неможливо, виконувати будь-які існуючі закони, які регулюють дозвіл на проведення археологічних розкопок на території. Якщо діє правовий режим археологічних розкопок, окупант не може

брати участь або спонсорувати розкопки на території, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством. Він також не може узурпувати повноваження компетентних місцевих органів влади, видаючи дозвіл на розкопки. Те ж саме стосується, з *відповідними змінами*, будь-яких існуючих законів про експорт, інше вивезення або передачу права власності на культурні цінності та про зміну чи модифікацію використання культурних цінностей.

- 173.** Перше загальне зобов'язання вимагає від окупаційної влади вжити всіх заходів у межах її повноважень для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку та цивільного життя на території. Це також має наслідки для захисту культурних цінностей.
- 174.** По-перше, окупаційна влада повинна забезпечити, наскільки це можливо, виконання будь-яких існуючих законів, які забороняють незаконне привласнення або вандалізм культурних цінностей на території (включаючи її внутрішні води та, де це доречно, її територіальне море). Те ж саме стосується законів про збереження культурних цінностей у більш широкому плані, таких як закони про місцеве планування, що регулюють будівництво на закритих об'єктах або поблизу них, закони про утримання та зміну історичних будівель, закони, що стосуються дозволу на археологічні розкопки, і закони, що регулюють торгівлю творами мистецтва і антикваріатом, включаючи експортний контроль. Простіше кажучи, коли друге загальне зобов'язання вимагає від окупаційної влади, якщо немає абсолютних перешкод у цьому, залишити на місці та дотримуватись законів про культурні цінності на території, перше загальне зобов'язання вимагає від неї забезпечити, наскільки це можливо, дотримання їх іншими. Що це означає на практиці, залежатиме від обставин. Це може включати лише невтручання в роботу компетентних адміністративних органів, поліції та судів у виконанні ними відповідних законів про культурні цінності. Це може включати допомогу їм. Це навіть може, *в крайньому випадку*, вимагати від окупанта самостійно забезпечити дотримання законів про культурні цінності шляхом перевірки приміщень, конфіскації культурних цінностей сумнівного походження, арешту підозрюваних і, у разі неспроможності місцевих судів належним чином виконувати свої функції, переслідування осіб у своїх військових судах.
- 175.** Крім того, перше загальне зобов'язання дозволяє, у разі необхідності, окупаційній владі самостійно видавати закони для підтримання громадського порядку та цивільного життя, включаючи закони щодо захисту та збереження культурних цінностей окупованої території (включаючи її внутрішні води та,

де доречно, її територіальне море). *Тим більше* перше загальне зобов'язання окупаційної влади дозволяє оприлюднити будь-які закони, необхідні для звільнення від конкретних зобов'язань щодо культурних цінностей на окупованій території, покладених міжнародним правом на окупаційну державу. Приклади включають звичайне та договірне зобов'язання щодо заборони всіх форм крадіжки, грабежу, незаконного привласнення або вандалізму стосовно культурних цінностей (див. §§187–194); засноване на звичаях і договорах зобов'язання забороняти будь-який незаконний експорт, інше вивезення або передачу права власності на культурні цінності (див. §§203–205); засноване на договорі зобов'язання забороняти будь-які археологічні розкопки, за винятком випадків, коли розкопки суворо необхідні для захисту, реєстрації або збереження культурних цінностей (див. §§206–209); і засноване на договорі зобов'язання забороняти будь-яку зміну або модифікацію використання культурних цінностей, які мають на меті приховати або знищити культурні, історичні чи наукові докази (див. §§210–212).

C. Спільні з ворогуючими сторонами зобов'язання

176. Багато зобов'язань, які є обов'язковими під час військових дій для сторін конфлікту, так само є обов'язковими для окупаційної держави під час воєнної окупації. Те саме стосується, з *відповідними змінами*, передового досвіду. В обох випадках більшість із того, що було сказано вище в Частині IV, можна застосувати з необхідними змінами і тут.

(i) Ідентифікація культурних цінностей

177. Як і в контексті воєнних дій (див. §§71–82), основними передумовами для захисту культурних цінностей під час воєнної окупації є визначення того, що і де знаходяться культурні цінності, що підлягають захисту, і ефективна передача цієї інформації тим, хто бере участь у військових аспектах окупації.

Під час європейських кампаній Другої світової війни американським командирам видавали зональні довідники, які містили розділи з переліком об'єктів, споруд і місць культурного значення. У випадку окупованої Німеччини Верховний штаб союзницьких експедиційних сил (SHAEF) оприлюднив «Офіційний список пам'яток Німеччини, які перебувають під захистом», а потім «Офіційний список (переглянутий список SHAEF) споруд або пам'яток архітектурного, художнього, історичного або культурного значення, які перебувають під захистом, в зоні впливу Сполучених Штатів у Німеччині», а також Посібник військовослужбовців М336-17 під назвою «Атлас церков, музеїв, бібліотек та інших культурних установ Німеччини».

178. Як і під час військових дій (див. §82), оцінка культурної значущості об'єкта, споруди чи місця, через яке проходять військові сили і щодо якого вони не мають впевненості, є роботою фахівців, так само як і визначення географічного масштабу археологічних чи інших історичних територій, периметри яких можуть бути невизначеними. З цією метою окупаційні сили повинні в першу чергу звертатися до компетентних національних органів влади, тобто до цивільних органів влади витісненого суверена, відповідального за збереження та управління культурною спадщиною, про яку йдеться. Якщо ці органи влади недоступні, це завдання має покладатися на будь-яку спеціалізовану службу чи персонал окупаційних сил із захисту культурних цінностей. Ці служби та персонал, у свою чергу, можуть вважати за доцільне звернутися за допомогою до цивільних фахівців, таких як археологи та історики в галузі мистецтва, а також місцевих громад, включаючи їхніх релігійних та інших лідерів. Доцільним також є звернення за консультацією чи іншою допомогою до ЮНЕСКО чи іншої відповідної організації чи установи.

(ii) Знищення або пошкодження культурних цінностей

179. Культурні цінності на окупованій території за визначенням перебувають під контролем збройних сил окупаційної влади. Як наслідок, окупаційній владі забороняється знищувати або пошкоджувати таку цінність, якщо тільки це не вимагається військовою необхідністю (див. §§125–127). Як і під час військових дій, будь-яке знищення культурних цінностей на окупованій території, яке не виправдане військовою необхідністю, є воєнним злочином. Зловмисники

були засуджені за таке знищення як міжнародними, так і національними кримінальними судами та трибуналами.

- 180.** Якщо держава-окупант зобов'язана дотримуватися Другого протоколу 1999 року, будь-яке рішення посилатися на військову необхідність для виправдання знищення або пошкодження культурних цінностей має прийматися офіцером, який командує силою, еквівалентною за чисельністю принаймні батальйону, якщо це дозволяють обставини (див. §128). Те саме має застосовуватися як питання передового досвіду, коли окупаційна держава не зв'язана Протоколом.
- 181.** Коли мова йде про культурні цінності, які перебувають під посиленням захистом, окупаційній владі, зв'язаній Другим протоколом 1999 року, категорично заборонено знищувати або пошкоджувати їх (див. §129). Жодні міркування військової необхідності не можуть виправдати таке знищення чи пошкодження. Те ж саме має застосовуватися як питання передового досвіду щодо культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом.

(iii) Використання культурних цінностей або їх близького оточення

- 182.** Заборона на будь-яке використання культурних цінностей або їх найближчого оточення для цілей, які можуть призвести до знищення або пошкодження цих цінностей, якщо таке використання не вимагається військовою необхідністю (див. §§130–137), набуває особливого практичного значення під час воєнної окупації, коли військові сили, швидше за все, прагнуть розмістити штаб або війська в доступних будівлях або побудувати табори з супутніми земляними роботами, використанням важкої техніки, пересуванням автотранспорту та гелікоптерів та іншими видами діяльності, що становлять ризик для збереження культурних цінностей. Як і під час військових дій, будь-яке використання культурних цінностей або їх найближчого оточення під час воєнної окупації, яке може призвести до погіршення стану їх збереження або створює ризик вандалізму чи грабежу, заборонено, за винятком рідкісних випадків, коли таке використання є вимагає невідкладність військової ситуації.
- 183.** Забезпечення того, щоб культурні цінності та їх найближче оточення не використовувалися під час воєнної окупації для цілей, які можуть призвести до знищення або пошкодження цінності, потребує передбачливості та планування з боку командування. Щоб запобігти такому використанню, командири можуть вимагати заборонити військам доступ до будівель і об'єктів.

Загальний наказ Ейзенхауера № 68 від 29 грудня 1943 року (див. §42) частково передбачав:

1. Будівлі.

а) Жодна будівля, перерахована в розділах «Твори мистецтва» в «Довідниках зони» Італії, виданих Управлінням з політичних війн усім офіцерам коаліційної військової адміністрації (AMG), не буде використовуватися для військових цілей без прямого дозволу Головнокомандувача об'єднаних збройних сил або генерального офіцера Головнокомандуючого 15-ї групи армій у кожному окремому випадку.

(b) Відповідні командири мають право, як додатковий захід безпеки, закрити та вивести за межі для військ будь-яку з будівель, перелічених у «Довіднику зони» AMG, яку вони вважають за необхідну.

Повідомлення про це будуть розташовані на будівлях, а за потреби буде забезпечено охорону для цілей дотримання.

(c) Офіцери коаліційної військової адміністрації готові надати командирам перелік історичних будівель, крім тих, що перераховані в «Довіднику зони» AMG. Ці будівлі мають другорядне значення і можуть використовуватися у військових цілях, якщо це буде визнано необхідним. Нагадуємо командирам, що будівлі, які містять колекції мистецтва, наукові об'єкти..., не повинні бути зайняті, якщо є альтернативне житло.

Ці положення були викладені в аналогічній військовій директиві від 26 травня 1944 року.

- 184.** Пошкодження культурних цінностей, особливо релігійного характеру, окупаційними силами, яких можна уникнути, викликає обурення серед місцевого населення, створюючи таким чином ризик для безпеки цих сил. Командири повинні зробити все можливе, щоб наголосити на необхідності діяти уважно навколо будівель і місць, що мають історичне, мистецьке чи архітектурне значення, включаючи археологічні пам'ятки, а також навколо музеїв, галерей, бібліотек та інших колекцій.

(iv) Присвоєння та вандалізм стосовно культурних цінностей

(a) Військовими силами

185. Будь-які форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей військовими силами абсолютно заборонені під час воєнної окупації, як і під час військових дій (див. §§154–156). Усі навмисні дії такого роду є воєнними злочинами. Командири повинні пояснити цю заборону та її наслідки своїм підлеглим за допомогою таких заходів, як оприлюднення загальних наказів, і повинні забезпечити суворе дотримання заборони шляхом застосування дисциплінарних санкцій і, у відповідних випадках, через передачу справи відповідним військовим або органи цивільної кримінальної юстиції з метою переслідування. Їм може знадобитися закрити для своїх сил будівлі та об'єкти культурного значення.

Загальний наказ Ейзенхауера № 68 від 29 грудня 1943 року (див. вище §42) частково передбачав:

2. Грабіж, безпідставна шкода та святотатство.

Запобігання грабежу, безпідставному пошкодженню та святотатству над будівлями є обов'язком командування. Серйозність такого правопорушення буде роз'яснено всьому особовому складу коаліції.

Ці положення були відновлені в аналогічній військовій директиві від 26 травня 1944 року.

186. Як і під час військових дій (див. §155), командири окупаційних сил повинні чітко вказати, що те, що солдат може вважати нешкідливим заволодінням сувеніром або невинним графіті, насправді є порушенням законів збройного конфлікту, за яке цей солдат може бути притягнутий до відповідальності за воєнні злочини. Командири також повинні наголошувати підлеглим, що суворе утримання від усіх форм крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей є важливим елементом успіху місії, оскільки такі дії гарантовано розпалюють невдоволення місцевих та можуть бути оприлюднені національними та міжнародними ЗМІ з руйнівними наслідками для світової громадської думки. Військовослужбовцям слід сказати, що

про будь-які знахідки рухомих культурних цінностей вони повинні повідомляти відповідні органи.

(b) Іншими

- 187.** Крім того, що окупаційні сили утримуються від усіх форм крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей на окупованій території, окупаційні сили повинні забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти вчинення таких дій іншими особами, у тому числі організованими злочинними групами (див. §§157–161). У випадку, якщо воююча сторона, яка окупує прибережну територію, здійснює необхідний контроль над прилеглим територіальним морем, вона буде зобов'язана заборонити, запобігти та, у разі необхідності, припинити всі форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно будь-яких підводних культурних цінностей на територіальному морському дні.
- 188.** Загальне зобов'язання сторони-окупанта вжити всіх заходів у межах своїх повноважень для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку та цивільного життя на території вже вимагає від нього забезпечити, наскільки це можливо, дотримання будь-яких існуючих законів, що забороняють незаконне привласнення або вандалізм щодо культурних цінностей на території (включаючи її внутрішні води та, де це доречно, її територіальне море) та дозволяє, у разі необхідності, самостійно оприлюднювати закони з цією метою (див. §175). Спеціальні правила щодо захисту культурних цінностей під час воєнної окупації, однак, йдуть ще далі, вимагаючи, а не просто дозволяючи, щоб окупаційна влада заборонила всі форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей. Це зобов'язання є винятком із загального зобов'язання окупаційної влади залишати непорушним існуючий правовий режим на території. Отримана заборона на практиці може бути додатковою до будь-якої подібної заборони, яка міститься в законі, який уже діє на території. Різниця полягає в тому, що його можна впровадити через військові суди окупаційної влади, а не через місцеві суди.
- 189.** Подальші зобов'язання окупаційної влади щодо запобігання та припинення всіх форм крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей означають, що окупаційні сили повинні вжити всіх необхідних і обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень для досягнення цих цілей. Іншими словами, вони повинні зробити все можливе. Як і під час військових дій (див. §160), командири повинні наголошувати підлеглим, що

запобігання та, у разі потреби, припинення всіх форм крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей на окупованій території є важливим елементом успіху місії.

- 190.** Запобігання та припинення крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей під час воєнної окупації вимагає від командування таких заходів, як оголошення заборони на відвідування публічних місць та розміщення озброєної охорони в музеях, галереях, бібліотеках та інших колекціях, а також археологічних пам'ятках та історичних будівлях; встановлення кінних патрулів для стримування та, у разі необхідності, припинення мародерства; заборона купівлі-продажу на території місцевих старожитностей, творів мистецтва, рукописів тощо; обшук приміщень, у тому числі будинків, осіб, підозрюваних у грабежі, незаконних розкопках або незаконному обігу рухомих культурних цінностей; а також вилучення культурних цінностей, підозрюваних у тому, що вони були вкрадені, незаконно викопані чи незаконно використані. У випадку, якщо сторона конфлікту, яка окупує прибережну територію, здійснює необхідний контроль над територіальним морем, заходи, необхідні для запобігання та, у разі необхідності, припинення усіх форм крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо будь-яких підводних культурних цінностей на територіальному морському дні можуть включати, у міру необхідності та здійсненності, встановлення морських відчужених зон навколо затонулих кораблів і затонулих споруд, а також встановлення режимів відвідування та обшуку на морі та інспекції в порту.

Під час Другої світової війни військові уряди Великобританії та США на окупованих територіях, здійснюючи свої права та виконуючи свої загальні обов'язки як окупаційні влади, оприлюднили правила захисту нерухомих і рухомих культурних цінностей від місцевого населення та інших цивільних осіб. Наприклад, 24 листопада 1943 року британська військова адміністрація в окупованих італійських колоніях Тріполітанія та Кіренаїка, що на території сучасної Лівії, видала Декларацію про збереження старожитностей, наділивши військовий уряд тимчасовими правами на всі старожитності на територіях і забороняючи їх неліцензійне розкопування, вилучення, продаж, приховування чи знищення

Різні національні контингенти, розгорнуті в Іраку з 2003 року (для стабілізаційної операції відповідно до резолюції Ради безпеки 1483 (2003), а не як окупаційні держави) вжили ефективних заходів для запобігання та припинення таємних розкопок археологічних пам'яток. Іспанські війська, наприклад, оточили всю територію в Тель-Нуфарі (давній Нібру/Нінпур) семикілометровими дротяними огороженнями та проводили регулярні вертолітні обльоти території, як це робили пізніше польські війська, які подібним чином огорожували та патрулювали археологічні пам'ятки, що перебували під їхнім контролем. Нідерландські сили забезпечили поновлення та продовження виплат міністерством оборони Нідерландів та Deutsches Archäologisches Institut традиційним бедуїнським охоронцям Варки (стародавній Урук), щоб сприяти охороні території, і в якийсь момент самі втрутилися, щоб затримати мародерів, вилучити та повернути їхню здобич. Розгортання Італією Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale (див. §69) запобігло грабежу та вандалізму археологічних пам'яток у провінції Дхі-Кар і призвело до повернення викрадених артефактів.

- 191.** Запобігання незаконному привласненню та вандалізму стосовно культурних цінностей на окупованій території також може сприяти спілкуванню та співпраці між окупаційними силами та місцевим населенням, включаючи його громадських і релігійних лідерів. Місцеві жителі та їхні лідери можуть бути готові надати розвідувальну інформацію про такі дії, особливо якщо до них причетні сторонні особи, і чинити соціальний тиск на будь-яких осіб у їхніх громадах, про яких відомо, що вини причетні до них або є така підозра. Ймовірно, це особливо стосується випадків, коли окупаційні сили роблять усе можливе для захисту місцевої культурної спадщини та виявляють культурну чутливість під час охорони будівель і місць, особливо релігійних, і обшуку приміщень, особливо будинків.
- 192.** Простий, але важливий спосіб, за допомогою якого окупаційні сили можуть допомогти запобігти всім формам незаконного привласнення культурних цінностей, полягає в тому, щоб не надавати злочинцям і торговцям ринок. Збройні сили на окупованій території повинні утримуватися від купівлі рухомих культурних цінностей, а командири повинні пояснити своїм підлеглим можливість, а в багатьох випадках ймовірність того, що придбання «сувенірів» підриває їх власну безпеку та безпеку жителів території, добробут яких – це їхня відповідальність. Командири також повинні вилучати та, де це можливо, повертати їх законним власникам будь-які культурні цінності, незаконно придбані їхніми військами.

- 193.** Запобігання та припинення крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей під час воєнної окупації потребує передбачливості та продуманого планування з боку командування наперед до встановлення контролю над територією. Військовим силам необхідно завчасно ідентифікувати та швидко діяти, щоб захистити будь-які будівлі та території, яким загрожує грабїж чи вандалізм. Це може включати розгляд того, чи можуть і які релігійні чи інші меншини стати мішенню під час будь-яких тимчасових заворушень.

До грудня 1943 року співробітники Управління пам'яток, образотворчого мистецтва та архівів США (MFA&A) розробили плани швидкого захисту історичних будівель після захоплення Риму союзними силами. Після можливого захоплення Риму в червні 1944 року офіцер MFA&A увійшов до міста перед військами США.

- 194.** Окупаційні сили можуть допомогти зупинити та, в довгостроковій перспективі, запобігти незаконному привласненню культурних цінностей під час воєнної окупації, повідомляючи ЮНЕСКО про будь-яку відомий грабїж творів мистецтва та старожитностей, яка публікує міжнародні сповіщення щодо викрадених культурних цінностей; Інтерполу, який веде базу даних викрадених творів мистецтва; і до Міжнародної ради музеїв (ICOM), яка розповсюджує «Червоні списки» культурних об'єктів, яким загрожує незаконний продаж або купівля.

D. Виключні зобов'язання окупаційної влади

(i) Підтримка компетентних органів

- 195.** Відповідно до одного зі своїх загальних зобов'язань згідно із законом про воєнну окупацію (див. §171), окупаційна влада повинна, якщо немає абсолютних перешкод у цьому, залишити недоторканими будь-які адміністративні органи, відповідальні за культурні цінності на території, та дозволити їм вільно функціонувати. Це означає, що з урахуванням конкретних зобов'язань щодо культурних цінностей, покладених міжнародним правом на державу-окупанта, завдання збереження культурних цінностей на території під час воєнної окупації продовжує покладатися на компетентні органи влади окупованої території.

Однак окупаційна влада повинна зробити більше, ніж просто дозволити цим органам виконувати свою роботу. У цьому відношенні вона має два прямих зобов'язання.

Окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, підтримувати компетентні органи влади окупованої території в захисті та збереженні культурних цінностей.

- 196.** Виходячи за рамки свого зобов'язання утримуватися від перешкоджання їхній роботі, окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, активно підтримувати компетентні органи в захисті та збереженні культурних цінностей на території.

Розділ 18 («Пам'ятники, образотворче мистецтво та архіви») Регламенту військової адміністрації, оприлюдненого після Другої світової війни Управлінням військової адміністрації (OMG) для Німеччини, зобов'язував OMG різних земель (Länder) у зоні окупації США надати компетентним органам Німеччини, якщо вони вимагатимуть, «таку допомогу в захисті культурних споруд, яка буде [була б] доцільною».

Різні національні контингенти, розгорнуті в Іраку з 2003 року (для стабілізаційної операції відповідно до резолюції Ради безпеки 1483 (2003), а не як окупаційні сили) активно підтримували місцеву владу в захисті археологічних пам'яток країни та відновленні її служб контролю за старожитностями. Археологи, які перебувають у складі польських військ, наприклад, оцінювали (у тому числі з повітря та за допомогою супутникових зображень) і звітували про стан різних об'єктів, серед іншого, Міністерству культури Іраку та Державній раді старожитностей та спадщини (SBAH). Вони також допомогли у відновленні, навчанні та оснащенні, зокрема новими станціями та спостережними вежами, іракської археологічної поліції («Служби захисту об'єктів» або FPS), а також у ремонті та обладнанні регіональних офісів SBAH та навчання персоналу. Італійська Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale також тісно співпрацювала з регіональним управлінням SBAH і навчала осіб, відповідальних за захист об'єктів. Зі свого боку, голландські сили підтримували неофіційні, але не менш важливі місцеві «влади» з питань спадщини, відновивши та зберігаючи на час їхньої дислокації оплату традиційних бедуїнських охоронців Варки (Урук).

- 197.** «Захист» означає заходи щодо захисту культурних цінностей від передбачуваних наслідків збройного конфлікту, наприклад, шляхом вивезення їх із зони

поточних чи потенційних військових операцій або забезпечення їх захисту *на місці* (див. §§145–149). Окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, допомагати компетентним органам влади окупованої території в їхніх зусиллях вивезти культурні цінності подалі від небезпечної зони або укріпити та ізолювати їх на місці.

- 198.** «Збереження» означає заходи, вжиті після припинення активних бойових дій для підтримки стану культурних цінностей на окупованій території, причому такі заходи зазвичай вважаються заходами мирного часу. Окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, сприяти компетентним органам у здійсненні чинного на території законодавчого та адміністративного режиму збереження культурних цінностей. Це включає, наприклад, допомогу в забезпеченні дотримання місцевих законів про планування, які регулюють будівництво на закритих об'єктах або поблизу них, закони про утримання та зміну історичних будівель, закони, що стосуються дозволу на археологічні розкопки, і закони, що регулюють торгівлю творами мистецтва і антикваріатом, включаючи експортний контроль.
- 199.** Вирішальним елементом підтримки компетентних органів влади у збереженні культурних цінностей на окупованій території є скоординована та впорядкована передача після закінчення окупації будь-яких археологічних чи інших культурних об'єктів, які раніше перебували під контролем окупаційної влади. Щоб запобігти незаконному привласненню та вандалізму культурних цінностей, необхідний плавний перехід від іноземних військових до місцевих цивільних.

Якщо виявляється необхідним вжити заходів для збереження культурних цінностей, які знаходяться на окупованій території та постраждали внаслідок військових дій, і якщо компетентні органи влади окупованої території не можуть вжити таких заходів, окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, і в тісній співпраці з компетентними органами вжити найнеобхідніших заходів щодо збереження.

- 200.** Компетентні органи влади на окупованій території можуть зіткнутися з матеріально-технічним завданням щодо запобігання погіршенню стану культурних цінностей, пошкоджених під час бойових дій. Історична будівля, яка постраждала під час бойових дій, може опинитися під загрозою обвалу або її інтер'єр може бути підданий впливу стихії. Обпалені рукописи можуть потенційно розпастися. Але компетентним органам може бракувати спроможності зробити те, що необхідно для збереження цієї культурної цінності. За цих обставин окупаційна влада юридично зобов'язана, наскільки це можливо, і у співпраці з компетентними органами влади вжити заходів, суворо необхідних для цієї

мети. Форму цих заходів слід визначати лише в тісній консультації з компетентними органами, яких можна заохочувати також звертатися за технічною допомогою до ЮНЕСКО та відповідних неурядових організацій. Лише в найнагальніших ситуаціях неминучого руйнування можна подумати про структурне втручання окупаційної влади.

(ii) Заборона певних дій та запобігання їм

201. Загальне зобов'язання сторони-окупанта вживати всіх заходів у межах своїх повноважень для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку та цивільного життя на території вже вимагає від нього забезпечити, наскільки це можливо, дотримання на території будь-яких існуючих законів, що регулюють експорт, інше вивезення або передачу права власності на культурні цінності; будь-яких чинних законів, що регулюють археологічні розкопки (включаючи внутрішні води території та, якщо здійснюється необхідний контроль, її територіальне море); і будь-яких існуючих законів, що регулюють зміну або модифікацію використання культурних цінностей (зокрема, знову ж таки, у внутрішніх водах території та, у відповідних випадках, у її територіальному морі) (див. §174). Такий самий загальний обов'язок також уже дозволяє окупаційній владі, у разі необхідності, самостійно проголошувати такі закони (див. §175). Конкретні норми щодо захисту культурних цінностей під час воєнної окупації, однак, йдуть ще далі, вимагаючи, а не просто дозволяючи, щоб окупаційна влада забороняла по відношенню до території незаконний експорт, інше вивезення або передачу права власності на культурні цінності; забороняла будь-які археологічні розкопки на території (включаючи її внутрішні води та, у відповідних випадках, її територіальне море), за винятком випадків, коли це суворо вимагається для захисту, реєстрації або збереження культурних цінностей; а також забороняла будь-яку зміну або модифікацію використання культурних цінностей на території (включаючи її внутрішні води та, у відповідних випадках, територіальне море), які мають на меті приховати або знищити культурні, історичні чи наукові докази. Подібно до зобов'язання заборонити на окупованій території всі форми крадіжки, грабежу чи незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей (див. §§187–194), ці зобов'язання є винятками із загального зобов'язання держави-окупанта залишати непорушним існуючий правовий режим на території. Знову ж таки, отримані заборони можуть на практиці бути додатковими до будь-якої подібної заборони, яка міститься в законі, який уже діє на території. Різниця полягає в тому, що їх можна впровадити через військові суди окупаційної влади, а не через місцеві суди.

202. Окрім заборони таких різноманітних дій, окупаційна влада зобов'язана запобігати щодо території незаконному експорту, іншому вивезенню або передачі права власності на культурні цінності; запобігати будь-яким археологічним розкопкам на території, які суворо не вимагаються для захисту, реєстрації чи збереження культурних цінностей; а також запобігати будь-яким змінам або модифікації використання культурних цінностей на території, які призначені для приховання або знищення культурних, історичних або наукових доказів. Як і у випадку із зобов'язанням щодо заборони всіх форм крадіжки, грабежу чи незаконного привласнення та вандалізму культурних цінностей на території (див. §§187–194), подальше зобов'язання запобігати актам, про які йде мова, означає, що окупаційні сили повинні вжити всіх необхідних і обґрунтованих заходів в межах своїх повноважень з цією метою. Іншими словами, вони повинні зробити все можливе. Командирам знову рекомендується (див. §160) наголошувати підлеглим, що запобігання таким діям є важливим елементом успіху місії.

(а) **Незаконний експорт, інше вивезення або передача права власності на культурні цінності**

Держава-окупант повинна забороняти та запобігати стосовно окупованої території будь-якому незаконному експорту, іншому вивезенню або передачі права власності на культурні цінності.

203. У межах окупованої території злочинний обіг рухомих культурних цінностей, який починається з їх крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення, зазвичай закінчується їх незаконним експортом або іншим вивезенням з території, можливо, шляхом однієї або кількох нечесних передач права власності, щоб приховати походження предмета. Отже, разом із зобов'язанням забороняти, запобігати та, якщо необхідно, припиняти всі форми незаконного привласнення культурних цінностей, окупаційна влада зобов'язана забороняти та запобігати будь-якому незаконному експорту, іншому вивезенню або передачі права власності на культурні цінності будь-ким. *Тим більше*, вона сама не повинна брати участь у таких діях. Під «незаконним» мається на увазі порушення національного законодавства, що діє на даній території, або міжнародного права, або іншим чином під примусом.

204. З практичної точки зору, запобігання незаконному експорту або іншому вивезенню культурних цінностей з окупованої території логічно вимагає від окупаційних сил запровадити та підтримувати режим обшуку на прикордонних пунктах, у пор-

тах та аеропортах і конфіскувати будь-які культурні цінності, які не мають необхідної сертифікації чи іншим чином підозрюються як такі, що призначені для незаконного експорту чи іншого вивезення. Будь-яка така цінність, якщо це можливо, має бути повернута його законному власнику. Крім того, оскільки зобов'язання запобігати незаконному вивезенню чи іншому вивезенню культурних цінностей з території передбачає зобов'язання окупаційної влади не брати участі в таких діях, командири повинні прагнути забезпечити, щоб особовий склад не перевозив контрабандою твори мистецтва та артефакти за межі країни, у разі потреби, запровадивши перевірку багажу та особистий обшук тих, хто від'їжджає у відпустку або наприкінці служби.

Командувач Багатонаціональної дивізії «Центральний південь», яка була розгорнута в Іраку для стабілізаційної операції відповідно до резолюції 1483 (2003) Ради безпеки, а не як окупаційна сила, видав доповнення до свого наказу № 19 від кінця 2003 року, в якому він пояснив та наголосив військовослужбовцям про міжнародні санкції проти незаконного обігу культурних цінностей Іраку.

205. Як і у випадку незаконного привласнення культурних цінностей на окупованій території (див. §§187–194), окупаційні сили можуть допомогти запобігти незаконному вивезенню або іншому вивезенню культурних цінностей з окупованої території, повідомляючи про будь-яку відомий грабіж творів мистецтва та старожитностей до ЮНЕСКО, Інтерполу та ICOM.

(b) Археологічні розкопки

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року під час окупації всієї або частини території іншої держави-учасниці повинні забороняти та запобігати будь-яким археологічним розкопкам на окупованій території, за винятком випадків, коли розкопки суворо вимагаються для захисту, реєстрації чи збереження культурних цінностей.

Держави, які не є учасниками Другого протоколу 1999 року, окупуючи всю або частину території іншої держави, повинні робити те саме.

Будь-які археологічні розкопки на окупованій території повинні, якщо обставини дозволяють, проводитися в тісній співпраці з компетентними органами влади території.

206. Стаття 9(1)(b) Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року вимагає від окупаційної влади, яка є стороною Протоколу, забороняти та запобігати будь-яким археологічним розкопкам на окупованій території (включаючи

її внутрішні води та, якщо здійснюється необхідний контроль, її територіальне море), за винятком випадків, коли це суворо вимагається для захисту, обліку чи збереження культурних цінностей. *Тим більше*, окупаційна влада сама не повинна сама вчиняти такі дії. Зобов'язання виходить за рамки нелегальних археологічних розкопок, які зазвичай підпадають під заборону на всі форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей на окупованій території. Стаття 9(1)(b) Другого протоколу поширюється на археологічні розкопки, які проводяться публічно. Вона також поширюється на розкопки, дозволені компетентними національними органами, включаючи незавершені розкопки. Хоча це може здатися дивним, це правило є запобіжним. Виходять з розрахунку, що єдиною гарантією запобігання незаконним археологічним розкопкам на окупованій території є заборона всіх археологічних розкопок на час окупації.

- 207.** Якщо держава-окупант не є стороною Другого протоколу, передовий досвід передбачає, що вона, тим не менш, повинна виконувати те, що передбачає стаття 9(1)(b).
- 208.** Заходи щодо запобігання археологічним розкопкам на території можуть включати заборону на археологічні об'єкти на суші та встановлення озброєних охоронців, а також встановлення морських відчужених зон навколо затонулих кораблів та інших археологічних об'єктів під водою.
- 209.** Виняток для археологічних розкопок, які суворо вимагаються для захисту, реєстрації або збереження культурних цінностей, дозволяє окупаційній владі продовжувати розкопки, які проводяться, якщо це необхідно для реєстрації вже розкопаних знахідок і підготовки території до призупинення робіт. Це також дозволяє окупаційній владі дозволяти нові розкопки, оскільки вони є важливими для захисту та реєстрації будь-яких знахідок, покинутих під час військових операцій або іншим чином виявлених під час окупації. Цей останній пункт підтверджується Рекомендацією щодо міжнародних принципів, застосовних до археологічних розкопок, ухваленою Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 1956 році, яка зазначає, що у випадку виявлення випадкових знахідок, особливо під час військових робіт, окупаційна влада повинна взяти на себе всі можливі заходи щодо захисту цих знахідок. У Рекомендації додається, що будь-які такі знахідки мають бути передані після припинення бойових дій компетентним органам влади раніше окупованої території разом із усією документацією, що стосується них. Зі свого боку, стаття 9(2) Другого протоколу додає, що будь-які археологічні розкопки, які проводяться на окупованій території, повинні, якщо обставини дозволяють, проводитися в тісній співпраці з компетентними національними органами влади окупованої території.

(с) Модифікація та зміна використання культурних цінностей

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року під час окупації всієї або частини території іншої держави-учасниці повинні забороняти та запобігати будь-яким змінам або модифікаціям використання культурних цінностей, які мають на меті приховати або знищити культурні, історичні чи наукові докази.

Держави, які не є учасниками Другого протоколу 1999 року, окупуючи всю або частину території іншої держави, повинні робити те саме.

Будь-яка зміна або модифікація використання культурних цінностей на окупованій території повинна, якщо обставини дозволяють, здійснюватися в тісній співпраці з компетентними органами влади цієї території.

- 210.** Стаття 9(1)(с) Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року вимагає, щоб окупаційна держава, яка є стороною Протоколу, забороняла та запобігала будь-яким змінам або модифікаціям використання культурних цінностей на території (включаючи її внутрішні води та, у відповідних випадках, територіальне море), яка призначена для приховування чи знищення культурних, історичних чи наукових доказів. *Тим більше*, окупаційна влада сама не повинна сама вчиняти такі дії. Зміна культурних цінностей передбачає зміни конструкції об'єкта, споруди чи місцевості.
- 211.** Якщо держава-окупант не є стороною Другого протоколу, передовий досвід полягає в тому, що вона, тим не менш, повинна виконувати те, що передбачає стаття 9(1)(с).
- 212.** Лише ті зміни або модифікації використання культурних цінностей на окупованій території, спрямовані на знищення або приховування культурних, історичних чи наукових доказів, підпадають під зобов'язання окупаційної влади щодо заборони та запобігання. Проте, якщо має місце будь-яка допустима зміна або модифікація використання, стаття 9(2) Другого протоколу визначає, що вона повинна, якщо обставини дозволяють, здійснюватися в тісній співпраці з компетентними національними органами влади окупованої території.

Vi. Відмітне маркування культурних цінностей

A. Маркування культурних цінностей для спрощення розпізнавання

(i) Культурні цінності в цілому

Щоб полегшити розпізнавання, держави можуть позначати культурну цінність відмітною емблемою культурної цінності, яка була використана один раз.

- 213.** Гаазька конвенція 1954 року впроваджує те, що називається «відмітною емблемою» культурних цінностей. У технічній геральдичній мові статті 16(1) Конвенції емблема складається з щита, загостреного донизу, що вміщує андріївський хрест. З точки зору неспеціаліста, емблема має форму щита, що складається з волошкового квадрата, один із кутів якого утворює вершину щита, і волошкового трикутника над квадратом, а простір з обох сторін займає білий трикутник. Зображення емблеми можна знайти в додатку III до цих настанов. Емблему не слід плутати з емблемою Конвенції про всесвітню спадщину, яка також зображена в додатку III. Командири повинні переконатися, що їхні підлеглі розпізнають відмітну емблему культурних цінностей.
- 214.** При окремому використанні відмітна емблема вказує на загальний рівень захисту, наданий міжнародним правом усім об'єктам, спорудам і місцевостям, які вважаються культурними цінностями. В принципі, одна емблема може бути розміщена як на нерухомих, так і на рухомих культурних цінностях, але практичність і естетичність перешкоджають її використанню на рухомих речах, що трапляється вкрай рідко. Командири повинні переконатися, що їхні підлеглі розуміють значення відображення на культурних цінностях відмітної емблеми, яка використовувалася один раз.

- 215.** Як передбачено статтею 6 Гаазької конвенції 1954 року, державам-учасникам Конвенції прямо дозволено прикріплювати емблему або іншим чином зображувати її на культурних цінностях, щоб спростити розпізнавання цінностей як культурних. Проте маркування культурних цінностей не є обов'язковим. Держави-учасниці можуть, але не зобов'язані, позначати культурні цінності за допомогою емблеми. Крім того, на практиці відмітне маркування культурних цінностей зустрічається рідко. Наслідки для збройних сил того факту, що використання емблеми є необов'язковим, є вирішальним. Це означає, що те, що культурні цінності не позначені, не означає, що вони не захищені Конвенцією. Ще менше це означає, що цінність не захищена міжнародним звичаєвим правом. Коротше кажучи, у той час як присутність емблеми на об'єкті, споруді чи місцевості має сприйматися військовими як вказівка на те, що об'єкт, споруда чи місце захищається як культурне надбання, відсутність емблеми ні про що не говорить.
- 216.** Для держави, яка не є учасником Конвенції, позначення культурних цінностей емблемою не є незаконним. Але це знову ж таки не обов'язково. Таким чином, військові сили повинні тлумачити відсутність емблеми в жодному з випадків.
- 217.** Стаття 17(4) Гаазької конвенції 1954 року передбачає, що відмітна емблема не може бути розміщена на нерухомих культурних цінностях, якщо в той же час немає дозволу, належним чином датованого та підписаного компетентним органом відповідної держави-учасниці. Демонстрація такого дозволу зустрічається ще рідше, ніж використання самої емблеми.
- 218.** Якщо маркування культурних цінностей відмітною емблемою взагалі проводиться, то, як правило, здійснюється відповідними цивільними органами. Однак не виключено, що військові сили, чи то під час воєнних дій, чи під час воєнної окупації, можуть забажати розмістити емблему принаймні на певних культурних цінностях, які знаходяться під їхнім контролем, або на огороженні по периметру, щоб вказати, що цінність перебуває поза межами власних військ, місцевого населення та інших, або і тих, і інших. Вони також можуть забажати позначити культурні цінності як запобіжний захід проти небезпек, що виникають у результаті військових операцій у більш широкому плані. Якщо вони бажають позначити культурні цінності емблемою, військові повинні звернутися за порадою та допомогою до будь-якої спеціалізованої служби чи персоналу, відповідального в їхніх лавах за захист культурних цінностей, до від-

повідних цивільних фахівців з культурної спадщини або ЮНЕСКО. У минулому ЮНЕСКО надавало військовим силам копії емблеми для цієї мети.

(ii) Культурні цінності під спеціальним захистом

Під час збройного конфлікту держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні позначати культурні цінності, що перебувають під спеціальним захистом, відмітною емблемою культурних цінностей, повторюваною тричі у вигляді трикутника (один щит унизу).

- 219.** Стаття 10 Гаазької конвенції 1954 року передбачає, що під час збройного конфлікту нерухомі культурні цінності, які перебувають під спеціальним захистом, обов'язково повинні мати відмітну емблему, повторювану тричі у формі трикутника (один щит знизу), відповідно до статті 17(1)(а). Зображення емблеми, повторене тричі, можна знайти в додатку III до цих настанов. Таке зображення, як і будь-яке зображення емблеми, повинно, строго кажучи, супроводжуватися дозволом, належним чином датованим і підписаним компетентним органом Сторони. Командири повинні переконатися, що їхні підлеглі розуміють значення розміщення на нерухомих культурних цінностях відмітної емблеми культурних цінностей, повтореної тричі. Те, чи випадає під час збройного конфлікту маркування культурних цінностей під спеціальним захистом на практиці військовим силам чи цивільним органам влади, залежить від відповідної держави-учасниці.

(iii) Транспортування культурних цінностей

Під час збройного конфлікту держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні позначати транспорт, який займається виключно перевезенням культурних цінностей, відмітною емблемою культурних цінностей, повторюваною тричі у формі трикутника (один щит унизу).

- 220.** Конвенції 1954 року передбачає, що держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні позначати транспорт, який займається виключно перевезенням культурних цінностей, відмітною емблемою культурних цінностей, повторюваною тричі у вигляді трикутника (один щит знизу). Зображення емблеми, повторене тричі, можна знайти в додатку III до цих настанов. Команди-

ри повинні переконатися, що їхні підлеглі розуміють значення розміщення на транспортних засобах відмітної емблеми культурної цінності, повтореної тричі. Те, чи випадає під час збройного конфлікту маркування транспортних засобів, призначених виключно для транспортування культурних цінностей, на практиці військовим силам чи цивільним органам влади, залежить від відповідної держави-учасниці.

(iv) Культурні цінності під посиленням захистом

Під час збройного конфлікту держави-учасниці Другого протоколу 1999 року заохочуються позначати культурні цінності, що перебувають під посиленням захистом, відмітною емблемою культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом.

- 221.** Другий протокол 1999 року не містить конкретних положень щодо відмітного маркування культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом. Але в 2015 році держави-учасниці Другого протоколу створили відмітну емблему для культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом. Зображення відмітної емблеми культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом, міститься в додатку III до цих настанов. Командири повинні переконатися, що їхні підлеглі розуміють значення розміщення на культурних цінностях відмітної емблеми для культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом. Те, чи випадає під час збройного конфлікту маркування культурних цінностей під посиленням захистом на практиці військовим силам чи цивільним органам влади, залежить від відповідної держави-учасниці.
- 222.** Позначення під час збройного конфлікту культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом, відмітною емблемою культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом, не є обов'язковим. Держави-учасниці можуть, але не зобов'язані, позначати за допомогою емблеми культурні цінності, що перебувають під посиленням захистом. Як наслідок, той факт, що культурні цінності, які перебувають під посиленням захистом, не мають емблеми, не означає, що вони не користуються посиленням захистом відповідно до Другого протоколу.

В. Неправильне використання відмітної емблеми та подібних знаків

Забороняється під час збройного конфлікту використовувати відмітну емблему культурної цінності не за призначенням.

Забороняється також використання під час збройного конфлікту з будь-якою метою знака, що нагадує відмітну емблему культурної цінності.

- .....
- 223.** Збройним силам забороняється зловживати відмітною емблемою культурних цінностей під час збройних конфліктів, у тому числі під час воєнної окупації. У деяких випадках це може бути навіть кваліфіковано як воєнний злочин. Типовим неправильним використанням емблеми є її розміщення на об'єкті, споруді чи місцевості, що не є культурною цінністю, з метою захисту від атаки противника. Також забороняється використання будь-якого знака, що нагадує відмітну емблему культурної цінності.
- 224.** Командири повинні переконатися, що цінність цих правил зрозуміла їхнім підлеглим. Як зловживання емблемою, так і використання подібних емблем підбиває захист культурних цінностей під час збройного конфлікту. Зловживання може призвести до знеславлення емблеми, навіть якщо вона використовується на справжніх культурних цінностях, тоді як використання подібних емблем може призвести до плутанини у свідомості військових.

VII. Персонал, зайнятий захистом культурних цінностей

A. Повага до персоналу, зайнятого захистом культурних цінностей

Необхідно поважати персонал, зайнятий захистом культурних цінностей, наскільки це відповідає інтересам безпеки. Якщо люди та культурні цінності, за які вони відповідають, потрапляють під владу ворожої сторони конфлікту, їм має бути дозволено продовжувати виконувати свої обов'язки.

- 225.** Наскільки це відповідає безпеці ворожої сторони, необхідно поважати весь персонал, залучений від імені сторони конфлікту до захисту культурних цінностей. До відповідного персоналу входять як представники цивільних органів влади сторони конфлікту, які займаються захистом культурних цінностей, так і будь-який спеціальний особовий склад цієї сторони, який виконує виключно такі завдання. Зобов'язання поважати такий персонал передбачає три речі. По-перше, такий персонал не повинен ставати об'єктом атаки або будь-якого іншого воєнного акту з боку протилежної сторони, якщо тільки і до тих пір, поки він бере безпосередню участь у військових діях або, що стосується додаткового військового особового складу, іншим чином вчиняє дії, що завдають шкоди ворожій стороні. По-друге, якщо вони потраплять під владу протилежної сторони, їх не можна затримувати, якщо цього не вимагають інтереси безпеки, і ні за яких обставин не можна з ними поводитись погано. Нарешті, і як прямо зазначено в чіткому поясненні загального зобов'язання щодо поваги, їм має бути дозволено продовжувати виконувати свої обов'язки, якщо і вони, і культурні цінності, за які вони відповідають, потраплять під владу ворожої сторони.

B. Ідентифікація персоналу, який займається захистом культурних цінностей

Персонал, зайнятий захистом культурних цінностей, може носити нарукавник із відмінною емблемою культурних цінностей, виданий та засвідчений печаткою компетентних органів відповідної держави. Вони повинні мати при собі спеціальне посвідчення особи з відмінною емблемою. Їх не можна без законної причини позбавляти посвідчення особи або права носити нарукавник.

- 226.** Згідно зі статтею 21 Регламенту виконання Гаазької конвенції 1954 року персонал, зайнятий захистом культурних цінностей, може носити нарукавник із відмінною емблемою культурних цінностей, виданий і скріплений печаткою компетентних органів держави, від імені якої вони зайняті, та повинні мати спеціальне посвідчення особи з емблемою та тисненою печаткою компетентних органів. Вони не можуть бути без законної причини позбавлені цього посвідчення або права носити нарукавник. Точний зовнішній вигляд посвідчення є питанням кожної держави, хоча інформація, яка в ньому міститься, визначена статтею 21 Регламенту.

VIII. Допомога в захисті культурних цінностей

A. Допомога та військові сили

- 227.** Різноманітні органи, як міжурядові, так і неурядові, а також окремі держави здатні надавати допомогу збройним силам як у мирний час, так і після початку військових дій з метою захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту.
- 228.** Збройні сили, які стикаються з технічними проблемами на місцях або мають потребу в освіті та навчанні щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту, можуть скористатися допомогою цих органів і держав. Чи звертатимуться вони за такою допомогою самі чи, що ймовірніше, через відповідні цивільні органи, залежатиме від їхньої держави.

B. Допомога від відповідних органів

(i) ЮНЕСКО

- 229.** Коли мова йде про допомогу в захисті культурних цінностей під час збройних конфліктів, міжнародне право і практика відводять особливе місце Організації ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).
- 230.** Стаття 23(1) Гаазької конвенції 1954 року та стаття 33(1) Другого протоколу 1999 року передбачають, що держави-учасниці відповідних угод можуть звертатися до ЮНЕСКО, у тому числі в мирний час, за технічною допомогою в організації захисту їх культурних цінностей у випадку збройного конфлікту або у зв'язку з будь-якою іншою проблемою, що виникає у зв'язку із застосуванням Конвенції чи її Регламенту чи Другого протоколу, залежно від обставин. Стаття 23(2) Конвенції та стаття 33(3) Другого протоколу йдуть далі, уповноважуючи

ЮНЕСКО робити пропозиції державам-учасницям з таких питань за власною ініціативою. У конкретному випадку неміжнародних збройних конфліктів стаття 19(3) Конвенції та стаття 22(7) Другого протоколу уповноважують ЮНЕСКО пропонувати свої послуги сторонам будь-якого неміжнародного збройного конфлікту, щодо якого застосовуються відповідні угоди. Але повноваження ЮНЕСКО щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту не обмежуються ситуаціями, до яких застосовуються Конвенція та Другий протокол. Згідно зі статтею 1(2)(с) свого Статуту, держави-члени ЮНЕСКО, міжурядової організації, наділяють її мандатом «забезпечувати збереження та захист всесвітньої спадщини книг, творів мистецтва та пам'яток історії та науки». Як показує практика Організації та її держав-учасниць, цей мандат уповноважує ЮНЕСКО вживати заходів, що виходять за межі офіційної сфери Гаазького режиму, щоб сприяти та полегшувати захист культурних цінностей під час збройних конфліктів, як міжнародних, так і неміжнародних. Дійсно, наприкінці 2015 року Генеральна конференція Організації прийняла стратегію посилення дій ЮНЕСКО щодо захисту культури та сприяння культурному плюралізму у випадку збройного конфлікту (документ ЮНЕСКО 38С/49).

- 231.** Приклади виду технічної допомоги в захисті культурних цінностей під час збройних конфліктів, яку ЮНЕСКО може надати, наведені в статті 33(1) Другого протоколу, де згадуються підготовчі дії в мирний час для захисту культурних цінностей, превентивні та організаційні заходи в надзвичайних ситуаціях та складання національних кадастрів культурних цінностей. Інші можна знайти в Таблиці 3 Додатку III до Керівництва щодо виконання Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (документ ЮНЕСКО CLT-09/CONF/219/3 Ред. 4, 22 березня 2012 р.) і в стратегії посилення діяльності ЮНЕСКО щодо захисту культури та сприяння культурному плюралізму у випадку збройного конфлікту, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 2015 р. (див. §230). Особливе значення для захисту культурних цінностей після початку збройного конфлікту мають послуги Відділу готовності та реагування на надзвичайні ситуації (CLT/EPR), створеного в Секторі культури ЮНЕСКО. Але також не слід забувати про служби ЮНЕСКО у сфері освіти та підготовки військових сил у мирний час.

(ii) Комітет із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту

232. Комітет із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту, міжурядовий комітет, створений відповідно до Другого протоколу 1999 року, виконує низку функцій у зв'язку з Протоколом, більшість із яких не мають прямого відношення до збройних сил. Комітет підтримується Фондом захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту, також створеним згідно з Протоколом.

233. Серед його різноманітних завдань, які включають надання посиленого захисту, Комітет отримує та розглядає запити про міжнародну допомогу на підтримку екстрених чи інших заходів для захисту культурних цінностей під час воєнних дій або для їх негайного повернення після завершення воєнних дій. Приклади передбачених видів технічних і консультативних заходів можна знайти в таблиці 2 Додатку III до Керівництва щодо імплементації Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (документ ЮНЕСКО CLT-09/CONF/219/3 Ред. 4, 22 березня 2012 р.), а також у звіті, поданому Комітету про використання фінансової допомоги, наданої Малі від Фонду у зв'язку з неміжнародним збройним конфліктом у цій державі (див. документ ЮНЕСКО CLT-13/8.COM/CONF.203/5, 24 вересня 2013 р.). Будь-яка держава-учасниця Другого протоколу може звернутися за міжнародною допомогою до Комітету, як і будь-яка сторона збройного конфлікту, яка не є стороною Другого протоколу, але приймає та застосовує його положення під час конфлікту відповідно до статті 3(2) Протоколу. Очікується, що такі запити надсилатимуть відповідні цивільні органи влади, а не самі військові сили.

(iii) Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC)

234. Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC), провідна організація зі сприяння дотримання LOAC, відіграє свою роль у захисті культурних цінностей під час збройних конфліктів.

235. На додаток до сприяння впровадженню та дотриманню, зокрема, договірних і звичайних норм LOAC щодо захисту культурних цінностей, у тому числі через військову освіту та підготовку, ICRC має дорадчий статус перед Комітетом із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Він також відіграє важливу роль на місцях під час виникнення збройного конфлікту. За згодою сторін конфлікту він може здійснювати гуманітарну діяльність на користь жертв збройного конфлікту, в тому числі тих, чий об'єкти, споруди та місця культурного значення знаходяться під загрозою або були пошкоджені, знищені чи незаконно захоплені. Наприклад,

у 1956 році, під час ізраїльської окупації Синая, ICRC надіслав делегата перевірити стан стародавнього монастиря Святої Катерини та його жителів.

- 236.** Стаття 1(vi) меморандуму про взаєморозуміння, узгодженого між ЮНЕСКО та ICRC у 2016 році, визнає особливу роль ICRC у наданні допомоги для захисту культурних цінностей від небезпек, пов'язаних з військовими операціями. Стаття 1(vi) зазначає, що ICRC «може допомогти у порятунку конкретних культурних цінностей, які перебувають під неминучою небезпекою, наприклад, сприяючи евакуації колекцій та/або надаючи припаси та обладнання, необхідні для вжиття надзвичайних заходів захисту». Така допомога має надаватися на прохання ЮНЕСКО або сторони конфлікту, повинна мати згоду всіх сторін конфлікту та надаватись у тісній консультації з зацікавленими місцевими суб'єктами, включаючи компетентні національні органи влади.

(iv) Неурядові організації

- 237.** Ряд неурядових організацій (NGO) так чи інакше залучені до захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів. До них належать Міжнародний комітет Блакитного Щита (ICBS) та його установчі органи, а саме Координаційна рада асоціацій аудіовізуальних архівів (ССААА), Міжнародна рада архівів (ICA), Міжнародна рада музеїв (ICOM), Міжнародна рада пам'яток та місць (ICOMOS) та Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), усі з яких мають консультативний статус при Комітеті із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Доречними також є різні національні комітети Блакитного Щита. Інші, менш інституціоналізовані асоціації включають «Спадщина заради миру».
- 238.** Те, яку допомогу ці NGO можуть запропонувати збройним силам у зв'язку із захистом культурних цінностей під час збройного конфлікту, різняться: від імен відповідних фахівців до освіти та навчання, супутникових зображень культурних цінностей у зонах конфлікту та списків «об'єктів, які не підлягають удару».

С. Допомога через міждержавне співробітництво

- 239.** Держава не потребує дозволу, щоб пропонувати технічну чи іншу допомогу іншій державі з метою захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Також державі не потрібен дозвіл, щоб попросити таку допомогу. Зі свого боку, Другий протокол 1999 року заохочує держави-учасниці надавати технічну допомогу всіх видів через Комітет із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту (див. §§232-234) будь-якій державі-учасниці або стороні конфлікту, яка звертається по неї, а також надавати технічну допомогу іншим чином державам-учасникам на двосторонній або багатосторонній основі.
- 240.** Те, яку технічну допомогу інша держава може запропонувати для захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту, залежить від держави.
- 241.** У 2015 році у відповідь на кампанію ЮНЕСКО «Unite4Heritage» із захисту культурної спадщини в кризових районах, у складі італійської *Arma dei Carabinieri* була створена робоча група «Unite4Heritage», штаб-квартира якої *Tutela Patrimonio Culturale* (ТРС) має досвід розгортання в зонах конфлікту з метою захисту культурних цінностей від грабежу та вандалізму та повернення викрадених речей (див. §§69 і 190). Оперативна група складається як з офіцерів ТРС, так і з цивільних фахівців у галузях археології, архітектури, історії мистецтва, консервації, реставрації, вивчення музеїв, бібліотек та архівів, геології та сейсмології. На початку 2016 року Італія та ЮНЕСКО погодили меморандум про взаєморозуміння, в якому визначено умови розгортання робочої групи «Unite4Heritage», відомої в розмовній мові як «блакитні шоломи за культуру». Передбачена роль Цільової групи полягає у розгортанні, де це безпечно, у районах, які постраждали від техногенних криз або природних катаклізмів, щоб захистити та зберегти культурну спадщину, в тому числі від незаконного обігу, а також розбудувати місцевий потенціал для захисту культурної спадщини від майбутніх ризиків.

ДОДАТОК І – Резюме

Визначення «культурних цінностей»

Термін «культурні цінності», як визначено в Гаазькій конвенції 1954 року, означає рухоме або нерухоме майно, незалежно від походження чи власності, яке є світським чи релігійним і має велике значення для культурної спадщини держави. Приклади включають будівлі та інші пам'ятки історичного, художнього чи архітектурного значення; археологічні пам'ятки; твори мистецтва, старожитності, рукописи, книги та їх колекції; та архіви. Термін також охоплює будівлі для збереження або експонування та сховища для укриття рухомих культурних цінностей.

Термін «культурні цінності під спеціальним захистом» стосується культурних цінностей, занесених до «Міжнародного реєстру культурних цінностей під спеціальним захистом» відповідно до Гаазької конвенції 1954 року.

Термін «культурні цінності під посиленням захистом» стосується культурних цінностей, занесених до «Міжнародного списку культурних цінностей під посиленням захистом» відповідно до Другого протоколу 1999 року.

Підготовчі заходи

А. Військові статuti або інструкції

Держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні ввести в мирний час у свої військові статuti або інструкції положення, спрямовані на забезпечення дотримання Конвенції, і повинні виховувати серед військовослужбовців своїх збройних сил дух поваги до культури та культурних надбань усіх народів. Держави, які не є учасниками Конвенції, повинні робити те саме.

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року повинні, у відповідних випадках, включити до своїх військових статутів настанови та інструкції щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Держави, які не є сторонами Протоколу, повинні робити те саме.

В. Військова підготовка

Держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні включити вивчення Конвенції у програми військової підготовки. Держави, які не є учасниками Конвенції, повинні робити те саме.

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року повинні, у відповідних випадках, розробити та впровадити у співпраці з ЮНЕСКО та відповідними урядовими та неурядовими організаціями військову підготовку та освітні програми мирного часу щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Держави, які не є сторонами Протоколу, повинні робити те саме.

С. Фахові військовослужбовці або особовий склад

Держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні планувати або створювати в мирний час служби чи готувати фаховий особовий склад у своїх збройних силах, завданням яких є забезпечення поваги до культурних цінностей у разі збройного конфлікту та співпраця з цивільними органами влади, відповідальними за їх захист. Держави, які не є учасниками Конвенції, повинні прагнути робити те саме.

Захист культурних цінностей під час воєнних дій

А. Вибір цілей у зв'язку з культурними цінностями

(i) Перетворення культурних цінностей на об'єкт атаки

(a) Загальні правила

Забороняється атакувати культурні цінності, якщо вони не є військовою цілью і немає реальної альтернативи для отримання подібної військової переваги.

Сторони конфлікту повинні зробити все можливе, щоб переконатися, що атаковані об'єкти не є культурною цінністю.

Сторони конфлікту повинні скасувати або призупинити атаку, якщо стає очевидним, що цілью є культурні цінності.

Якщо культурні цінності стають військовим об'єктом і немає реальної альтернативи, крім атаки на них, будь-яке рішення щодо атаки на цей об'єкт стороною конфлікту, зв'язаною Другим протоколом 1999 року, має прийматися офіцером, який командує силою, еквівалентною розміром щонайменше батальйону, якщо це дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, вирішує атакувати культурні цінності.

Якщо культурні цінності стають військовим об'єктом і немає реальної альтернативи атаки, крім на них, будь-яка сторона конфлікту, зв'язана Другим протоколом 1999 року, яка вирішує атакувати ці цінності, повинна надавати ефективне завчасне попередження, коли дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, вирішує атакувати культурні цінності.

(b) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом

Сторонам конфлікту, зв'язаним Другим протоколом 1999 року, забороняється робити об'єктом атаки культурні цінності, які перебувають під посиленням захистом, якщо тільки:

- через їх використання вони стають військовою ціллю;
- атака є єдиним можливим засобом припинення такого використання;
- вжито всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або в будь-якому випадку звести до мінімуму шкоду, завдану культурним цінностям; і
- якщо вимоги негайної самооборони не дозволяють, наказ про атаку віддають на найвищому оперативному рівні командування, ворожим силам видається реальне завчасне попередження, яке вимагає припинення використання, і ворожим силам надається обґрунтований час для того, щоб виправити ситуацію.

(c) Спеціальне правило для транспортування культурних цінностей

Сторонам конфлікту забороняється робити об'єктом атаки транспортні засоби, призначені виключно для перевезення культурних цінностей.

(ii) Випадкова шкода культурним цінностям під час атаки

Заборонено здійснювати атаку, яка, як очікується, спричинить випадкову шкоду культурним цінностям, що буде надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги.

Сторони конфлікту повинні вжити всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів атаки, щоб уникнути або в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкову шкоду культурним цінностям.

Сторони конфлікту повинні скасувати або призупинити атаку, якщо стає очевидним, що вона може завдати випадкової шкоди культурним цінностям, яка буде надмірною стосовно очікуваної конкретної та прямої військової переваги.

В. Знищення або пошкодження культурних цінностей під власним контролем

(i) Загальне правило

Забороняється знищувати або пошкоджувати культурні цінності, які знаходяться під власним контролем, якщо це не вимагається військовою необхідністю.

Якщо сторона конфлікту, зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність знищити або пошкодити культурні цінності, що знаходяться під її контролем, рішення має прийняти офіцер, який командує силами, еквівалентними за чисельністю принаймні батальйону, якщо це дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність знищити або пошкодити культурні цінності, що знаходяться під її контролем.

(ii) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом

Сторонам конфлікту, зв'язаним Другим протоколом 1999 року, забороняється знищувати або пошкоджувати культурні цінності, що знаходяться під посиленням захистом, під їхнім власним контролем.

C. Використання культурних цінностей або їх близького оточення

(i) Загальне правило

Забороняється будь-яке використання культурних цінностей або їх близького оточення для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту, якщо цього не вимагає військова необхідність.

Якщо сторона конфлікту, зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність використання культурних цінностей для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту, рішення має прийняти офіцер, який командує силами, еквівалентними за чисельністю принаймні батальйону, якщо це дозволяють обставини.

Те ж саме має застосовуватися, коли сторона конфлікту, не зв'язана Другим протоколом 1999 року, посилається на військову необхідність використання культурних цінностей для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у випадку збройного конфлікту.

(ii) Спеціальне правило для культурних цінностей під посиленням захистом

Сторонам конфлікту, зв'язаним Другим протоколом 1999 року, забороняється будь-яке використання культурних цінностей, які знаходяться під посиленням захистом, або їх близького оточення для підтримки військових дій.

D. Небезпека для культурних цінностей в результаті військових дій

Сторони конфлікту повинні, наскільки це можливо, вжити необхідних запобіжних заходів для захисту культурних цінностей, які знаходяться під їхнім контролем, від небезпек, які є результатом військових дій.

Сторони конфлікту повинні, наскільки це можливо, вивезти культурні цінності з територій поблизу військових об'єктів або забезпечити їх належний захист *на місці*. Сторони конфлікту повинні, наскільки це можливо, уникати розміщення військових об'єктів поблизу культурних цінностей.

Е. Присвоєння та вандалізм стосовно культурних цінностей

(i) Військовими силами

Забороняються будь-які форми крадіжки, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму стосовно культурних цінностей.

(ii) Іншими

Сторони конфлікту повинні забороняти, запобігати та, у разі необхідності, припиняти всі форми крадіжок, грабежу чи іншого незаконного привласнення та вандалізму щодо культурних цінностей іншими особами, у тому числі організованими злочинними групами.

Ф. Репресії стосовно культурних цінностей

Забороняється робити культурні цінності об'єктом репресій.

Захист культурних цінностей під час воєнної окупації

А. Поняття, початок та припинення

Територія вважається окупованою, коли вона фактично перебуває під владою ворожої армії.

Окупація поширюється лише на територію, де така влада встановлена і може здійснюватися.

В. Загальні Обов'язки Окупаційної Влади

Держава-окупант повинна вжити всіх заходів у межах своїх повноважень для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку та цивільного життя, дотримуючись при цьому, за винятком категоричних перешкод, законів, що діють на окупованій території.

С. Виключні Зобов'язання Окупаційної Влади

(i) Підтримка компетентних органів

Окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, підтримувати компетентні органи влади окупованої території в захисті та збереженні культурних цінностей.

Якщо виявляється необхідним вжити заходів для збереження культурних цінностей, які знаходяться на окупованій території та постраждали внаслідок військових дій, і якщо компетентні органи влади окупованої території не можуть вжити таких заходів, окупаційна влада повинна, наскільки це можливо, і в тісній співпраці з компетентними органами вжити найнеобхідніших заходів щодо збереження.

(ii) Заборона певних дій та запобігання їм

(a) Незаконний експорт, інше вивезення або передача права власності на культурні цінності

Держава-окупант повинна забороняти та запобігати стосовно окупованої території будь-якому незаконному експорту, іншому вивезенню або передачі права власності на культурні цінності.

(b) Археологічні розкопки

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року під час окупації всієї або частини території іншої держави-учасниці повинні забороняти та запобігати будь-яким археологічним розкопкам на окупованій території, за винятком випадків, коли розкопки суворо вимагаються для захисту, реєстрації чи збереження культурних цінностей.

Держави, які не є учасниками Другого протоколу 1999 року, окупуючи всю або частину території іншої держави, повинні робити те саме.

Будь-які археологічні розкопки на окупованій території повинні, якщо обставини дозволяють, проводитися в тісній співпраці з компетентними органами влади території.

(c) Модифікація та зміна використання культурних цінностей

Держави-учасниці Другого протоколу 1999 року під час окупації всієї або частини території іншої держави-учасниці повинні забороняти та запобігати будь-яким змінам або модифікаціям використання культурних цінностей, які мають на меті приховати або знищити культурні, історичні чи наукові докази.

Держави, які не є учасниками Другого протоколу 1999 року, окупуючи всю або частину території іншої держави, повинні робити те саме.

Будь-яка зміна або модифікація використання культурних цінностей на окупованій території повинна, якщо обставини дозволяють, здійснюватися в тісній співпраці з компетентними органами влади цієї території.

Відмітне маркування культурних цінностей

A. Маркування культурних цінностей для спрощення розпізнавання

(i) Культурні цінності в цілому

Щоб полегшити розпізнавання, держави можуть позначати культурну цінність відмітною емблемою культурної цінності, яка була використана один раз.

(ii) Культурні цінності під спеціальним захистом

Під час збройного конфлікту держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні позначати культурні цінності, що перебувають під спеціальним захистом, відмітною емблемою культурних цінностей, повторюваною тричі у вигляді трикутника (один щит унизу).

(iii) Транспортування культурних цінностей

Під час збройного конфлікту держави-учасниці Гаазької конвенції 1954 року повинні позначати транспорт, який займається виключно перевезенням культурних цінностей, відмітною емблемою культурних цінностей, повторюваною тричі у формі трикутника (один щит унизу).

(iv) Культурні цінності під посиленням захистом

Під час збройного конфлікту держави-учасниці Другого протоколу 1999 року заохочуються позначати культурні цінності, що перебувають під посиленням захистом, відмітною емблемою культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом.

B. Неправильне використання відмітної емблеми та подібних знаків

Забороняється під час збройного конфлікту використовувати відмітну емблему культурної цінності не за призначенням.

Забороняється також використання під час збройного конфлікту з будь-якою метою знака, що нагадує відмітну емблему культурної цінності.

Персонал, зайнятий захистом культурних

A. Повага до персоналу, зайнятого захистом культурних цінностей

Необхідно поважати персонал, зайнятий захистом культурних цінностей, наскільки це відповідає інтересам безпеки. Якщо люди та культурні цінності, за які вони відповідають, потрапляють під владу ворожої сторони конфлікту, їм має бути дозволено продовжувати виконувати свої обов'язки.

B. Ідентифікація персоналу, який займається захистом культурних цінностей

Персонал, зайнятий захистом культурних цінностей, може носити нарукавник із відмітною емблемою культурних цінностей, виданий та засвідчений печаткою компетентних органів відповідної держави. Вони повинні мати при собі спеціальне посвідчення особи з відмітною емблемою. Їх не можна без законної причини позбавляти посвідчення особи або права носити нарукавник.

Додаток II – Реєстри та Списки

Міжнародний реєстр культурних цінностей під спеціальним захистом

[http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/
Register2015EN.pdf](http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Register2015EN.pdf)

Міжнародний реєстр культурних цінностей під посиленням захистом

[http://www.unesco.org/culture/1954convention/pdf/Enhanced-Protection-
List-2017_EN.pdf](http://www.unesco.org/culture/1954convention/pdf/Enhanced-Protection-List-2017_EN.pdf)

Список об'єктів всесвітньої спадщини

<http://whc.unesco.org/en/list/>

ДОДАТОК III – Емблеми

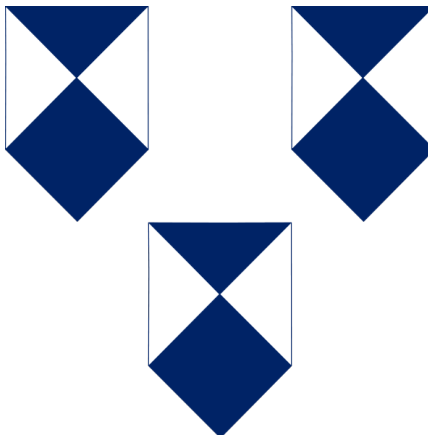

Відмітна емблема культурних цінностей

Колір = волошковий

Відмітна емблема культурних цінностей, повторена три рази у трикутній конфігурації (Один щит знизу)

Колір = волошковий

**Відмітна емблема культурних цінностей
під посиленням захистом**

Внутрішній колір = волошковий
Зовнішній колір = червоний

Емблема об'єкта світової спадщини

Додаток iv – Кримінальні справи про захист культурних цінностей в період збройного конфлікту

Міжнародні

Міжнародний військовий трибунал, Нюрнберг

Рішення Міжнародного військового трибуналу для судового процесу над головними німецькими воєнними злочинцями, Нюрнберг, 30 вересня та 1 жовтня 1946 р., Інше № 12 (1946), Столичний військовий округ 6964 (звинувачення проти чотирьох обвинувачених, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності за руйнування та незаконне привласнення культурних цінностей на окупованій території)

Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії (ICTY)

Прокурор проти Блашкіча (Blaškić), IT-95-14-T, Судова палата, рішення від 3 березня 2000 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності за знищення та незаконне привласнення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині, один пункт скасовано у справі *Прокурор проти Блашкіча (Blaškić)*, IT-95-14-A, Апеляційна палата, рішення від 29 липня 2004 р.)

Прокурор проти Кордіча та Черкеза (Kordić and Čerkez), IT-95-14/2-T, Судова палата, рішення від 26 лютого 2001 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині, один пункт скасовано у справі *Прокурор проти Кордіча та Черкеза (Kordić and Čerkez)*, IT-95-14/2-A, Апеляційна палата, рішення від 17 грудня 2004 р.)

Прокурор проти Плавшича (Plavšić), IT-00-39&40/1-S, Судова палата, Рішення щодо вироку, 27 лютого 2003 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Налетіліча та Мартіновича (Naletilić and Martinović), IT-98-34-T, Судова палата, рішення від 31 березня 2003 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Стакіча (Stakić), IT-97-24-T, Судова палата, рішення від 31 липня 2003 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Йокіча (Jokić), IT-01-42/1-S, Судова палата, Рішення щодо вироку, 18 березня 2004 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини за атаку на об'єкт Всесвітньої спадщини Старого міста Дубровника)

Прокурор проти Дероніча (Deronjić), IT-02-61-S, Судова палата, Рішення щодо вироку, 30 березня 2004 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Бабича (Babić), IT-03-72-S, Судова палата, Рішення щодо вироку, 29 червня 2004 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Хорватії)

Прокурор проти Брджаніна (Brđanin), IT-99-36-T, Судова палата, рішення від 1 вересня 2004 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Стругара (Strugar), IT-01-42-T, Судова палата, рішення від 31 січня 2005 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини за атаку на об'єкт Всесвітньої спадщини Старого міста Дубровника)

Прокурор проти Хаджіхасановича та Кубури (Hadžihasanović and Kubura), IT-01-47-T, Судова палата, рішення від 15 березня 2006 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Країшника (Krajišnik), IT-00-39-T, Судова палата, рішення від 27 вересня 2006 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Мартіча (Martić), IT-95-11-T, Судова палата, рішення від 12 червня 2007 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини за знищення та пошкодження культурних цінностей у Хорватії)

Прокурор проти Мілутіновича (Milutinović) та ін., IT-05-87-T, Судова палата, рішення від 26 лютого 2009 р. (згодом зазначено як *Прокурор проти Шайновича (Šainović)* та ін.) (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Косово)

Прокурор проти Джорджевича (Đorđević), IT-05-87/1-T, Судова палата, рішення від 23 лютого 2011 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Косово)

Прокурор проти Станішича та Жупляніна (Stanišić and Župljanin), IT-08-91-T, Судова палата, рішення від 27 березня 2013 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині)

Прокурор проти Прліча (Prlić) та ін., IT-04-74-T, Судова палата, рішення від 29 травня 2013 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині, включаючи Старий міст у Мостарі, справа на апеляції на момент написання)

Прокурор проти Шешеля (Šešelj), IT-03-67-T, Судова палата, рішення від 31 березня 2016 р. (звинувачення, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині, справа на апеляції на момент написання)

Прокурор проти Караджича (Karadžić), IT-95-5/18-T, Судова палата, рішення від 24 березня 2016 р. (звинувачення, включаючи злочини проти людяності за знищення культурних цінностей у Боснії та Герцеговині, справа на апеляції на момент написання)

Міжнародний кримінальний суд (ІСС)

Прокурор проти Аль-Махді (Al-Mahdi), ICC-01/12-01/15-171, Судова палата, рішення та вирок, 27 вересня 2016 р. (обвинувачення у воєнних злочинах за знищення культурних цінностей, у тому числі святинь в Малі, внесених до списку об'єктів всесвітньої спадщини)

Національні

Судовий процес над Карлом Лінгенфельдером (Karl Lingensfelder), Постійний військовий трибунал, Мец, 11 березня 1947 р., 9 судових звітів про судові процеси над воєнними злочинцями 67 (звинувачення у воєнних злочинах за знищення культурних цінностей на окупованій території)

Прокурор проти МР та ін., Округний суд Задара, К 74/96, 24 липня 1997 р. (звинувачення, включаючи військові злочини за напади на історичний центр Задара, включаючи напади на дороманську церкву Святого Донатія та Романський собор Святої Анастасії)

Нещодавні конфлікти в Іраку, Сирії, Лівії, Ємені та Малі, а також низка військових окупацій, що тривають, знову підкреслили необхідність застосування на практиці норм міжнародного права щодо захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів.

Цей посібник слугує практичною інструкцією для застосування цих норм збройними силами. Він поєднує військово-орієнтований виклад міжнародно-правових зобов'язань держав і окремих осіб із пропозиціями щодо найкращих практик на різних рівнях командування та фазах військових операцій на суші, морі чи в повітрі.

unesco

Захист
культурних цінностей
у випадку збройного

